

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének folyóirata

A tartalomból

Petőfi hatása nyelvünk alakulására

Péntek János Széchenyi-díjas

Az ezerarcú moldvai magyar nyelvváltozatok

A magyar barack

A szóbeli érvelés fejlesztése

Helyesírási szabályzataink érvényességéről

A mesterséges intelligencia az anyanyelvoktatásban

ÉDES ANYANYELVÜNK

az Anyanyelvapolók Szövetségének folyóirata

Megjelenik évente ötször (februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben)

Főszerkesztő: Keszler Borbála

Főszerkesztő-helyettes: Lengyel Klára

Szerkesztők:
Blankó Miklós, Cservenka Judit,
Horváth Zsófia

Szerkesztőbizottság:
tiszteltbeli főszerkesztő: Grétsy László
tagok: Heltainé Nagy Erzsébet, Nyiri Péter
Péntek János, Pomozsi Péter, Pusztay János

Felelős kiadó: Juhász Judit

Kiadó:
Anyanyelvapolók Szövetsége
(www.anyanyelvapolo.hu)

Irodavezető: Kovács Zsuzsanna

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Borítószerekesztő: Kuzma Eszter Júlia

Támogató:
Petőfi Kulturális Ügynökség

Magyar Kultúráért Alapítvány

Magyar Művészeti Akadémia

MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Szakmai támogatók:
Magyar Nyelvtudományi Társaság
ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

A szerkesztőség címe:
1368 Budapest, Pf. 250., ea@anyanyelvapolo.hu

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.
Nyomás: Prime Rate Kft.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága
(Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu
Információ, reklamáció: 80/444-444.
További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.
Bankszámlaszám: 11705008-20132015.

A belépési nyilatkozat a honlapunkon elérhető.
Az ASZ tagjai a folyóiratot illetménylapként kapják.

Tartalom

- 1 Petőfi hatása nyelvünk alakulására
(Eőry Vilma)
- 3 Tudományos pálya lehetőség és szükség
szorításában (Cservenka Judit)
- 6 „Sze az a basiu, nem vala basiu, ke vala ifjú,
de vala rút”. Az ezerarcú moldvai magyar
nyelvváltozatok (Eris Elvira Mária)
- 8 A magyar barack. Az őszi- és kajszi-
barackra vonatkozó szavaink története
(Pelczéder Katalin)
- 10 Ajtókat nyitni (Blankó Miklós és Cservenka Judit)
- 12 Igenévvvel kezdődik-e a Tragédia zárósora?
(Horváth László)
- 14 Borzasztó és társai (Grétsy László)
- 15 Magyar helynévtípusok 2. (Kiss Magdaléna)
- 18 Növényfajtanevek a nemesítésben 1. (Palágyi András)
- 19 Fokozhatatlanok (Kulcsár István)
- 20 Egy motívum útja Boccacciótól Pázmány Péterig
(Töttös Gábor)
- 21 Az idegen szavak helyesírásának tökéletlenségéről
(Kóti Nikoletta)
- 23 Állásfoglalás a helyesírási szabályzat lenyomatainak
érvényességéről (Keszler Borbála és Lengyel Klára)
- 24 A szóbeli érvelés fejlesztése
a XI. Országos anyanyelvtanítási versenyen
(Gonda Zsuzsa)
- 25 A Chat GPT és a tanárképzés (Szabó T. Annamária Ulla)
- 27 Néhány szó a pecerről.
Szakértői válasz Atzél Ferenc olvasói levelére
(B. Fodor Katalin)
- 28 Egy szuszra! (Holczér József)
- 29 In memoriam Pomogáts Béla (Moritz László)
- 30 A fogyasztóvédelem ellenőrizi a jövőben a reklámokat
(Elek Lenke)
- 32 „S mindenik jó szó [...] beszáll a szív közepébe.”
Köszöntő a magyar nyelv hete megnyitóján
(Juhász Judit)
- 33 Híreink
- 35 Pontozó (Grétsy László)
- 36 Felsőoktatási intézmények Kazinczy-versenye

Petőfi hatása nyelvünk alakulására

Ha Petőfi nyelvéről beszélünk, a nyelvhasználatára gondolunk, arra, hogy miként, hogyan fejezte ki gondolatait. Erről kisebb könyvtárnyi elemzés, értekezés szól a költő korától kezdve. A legjelentősebb ilyen jellegű munkák a 20. században némileg időrendi sorrendben a következő szerzőktől származnak: Prohászka János, Zlinszky Aladár, Martinkó András, J. Soltész Katalin, Szathmári István, és a nevek még sokáig folytathatók lennének. A születésének 150. évfordulója körül megnőtt a nyelve iránti érdeklődés is, de az évforduló után egy ideig kisebb számban születtek tanulmányok nyelvhasználatáról. Számuk most, a 200. évforduló környékén szaporodott meg újra, korunknak és a megváltozott tudományos szemléletnek megfelelően nyelvét ma együtt tárgyalják művészetének egyéb, elsősorban tartalmi jellemzőivel.

Többen – az utóbbi évtizedekben különösen Szathmári István – hangsúlyozták Petőfi Sándor életművének kivételes és egyedi hatását közös magyar nyelvünk, nyelvváltozatunk, mai szóval nyelvi sztenderdünk alakulására. Ebbe a fogalomba a köznyelv és a korábban irodalmi nyelvnek nevezett (magasabb igényű) írott nyelv tartozik bele.

Petőfi annak a kornak a gyermeke volt, amelyben a nemzetvé válás folyamata nagy lendületet vett Magyarországon, a körülöttünk élő közösségeknél is, sőt Európa-szerte. A nemzetvé válás nálunk a függetlenség kivívásának, a gazdasági és tudományos fejlődés szükségességének igényével járt együtt, és különösen azzal a céllal, hogy létrejöjjön a közös anyanyelvi változat, mégpedig olyan, amely alkalmas rá, hogy az élet bármely területén, elsősorban a tudományokban kielégítse a magyar nyelvű megfogalmazás lehetőségeit. Ennek érdekében születtek korábban, a felvilágosodás hatása alatt az anyanyelvűség fontosságát hangsúlyozó megnyilatkozások, és ezt szolgálta a nyelvújítás mozgalma is, elsősorban a szókészletből hiányzó magyar

szavak megteremtésével, esetleg régiek megújításával, a nyelvjárási elemek beemelésével. A Magyar Tudós Társaság, a későbbi Magyar Tudományos Akadémia alapítását kezdeményező Széchenyi István is a nyelv fejlődését tartotta szem előtt: „Tisztelt Statusok és Rendek! Én ugyan Nagy nem vagyok, de vagyonos ember vagyok, azért *nemzeti nyelvemnek gyarapítására* egy egész esztendei jövedelmemet ajánlom” (részlet Széchenyi Istvánnak az 1825. november 3-án a pozsonyi országgyűlésen mondott beszédéből). A létrejött intézmény (jogilag 1827-ben) osztályai között is elsőként állt a nyelvtudomány, programjában pedig a magyar nyelv „gyarapítására” egynyelvű magyar szótárak, nyelvtanok és helyesírási szabályzat készítése,

Orlai Petrich Soma: *Petőfi Debrecenben, 1857*
(*Petőfi Irodalmi Múzeum*)

népköltési gyűjtemények létrehozása stb. szerepelt. Ezekkel a törekvésekkel egy időben már a közízlés is hasonló irányban változott, a nemzet várta tehát az előre vivő programok születését és a szervezett cselekvést a közös magyar nyelvi változat létrejötte ügyében.

Petőfi, akinek édesanyja szlovák anyanyelvű volt, a kiskunfélegyházi környezetben került bele alig két évesen egy olyan magyar nyelvű közegbe, amely megalapozta magyar nyelvtudását, a köznép életének ismeretével és a természetközelség megismerésével együtt. Nem mindennapi befogadókészsége, kíváncsisága, tanulásvágya, törekvése az ország megismerésére később is folyamatosan erősítette magyar nyelvi tudását. A kíváncsi, friss gondolkodású fiatal ember rövid élete utolsó öt évében a szüksé-

ges politikai, költészet- és kifejezőmódbeli változásokat már egyértelműen követelte, úgy, hogy maga mind viselkedésével, mind politikai szerepvállalásával, mind egész irodalmi munkásságával tevékenyen részt vett benne, sőt, némileg irányította is.

Az a nyelv, amelyet ő használt, határozottan eltért a korábbi nyelvhasználatától. Jó érzékkel vette írásbeli hasz-

nalatba a beszélt nyelvi szavakat és formákat, a nyelvújítás még meg nem szilárdult, de használatra alkalmas és szükséges elemeit, egyre biztosabban egységesítette a még több formában meglevő szóalakokat, mondatainak szerkezetében került a felesleges bonyolítást. Érett műveiben a kor irodalmában még szokásos túldíszítettség, sokszor körülményesség már egyáltalán nem jelent meg, ehelyett a természetesség, a szinte mindenki számára érthető közlés-mód lett általános. Ugyanez látható leveleiben is, amelyek még közelebb állnak a „köznyelvhez”, mint a műalkotások nyelve: élénkek, gördülékenyek. A magyar nyelv történeti fejlődése szempontjából Szathmári István mindezt a következőképpen írja le: „Petőfi forradalmat hozott létre a magyar irodalmi és köznyelvben, költészetében és prózájában, tudniillik úgy alkotott nagyon is egyéni nyelvet és stílust, hogy nálánál nagyobb mértékben talán senki sem járult hozzá a beszélt nyelv lírai kiaknázásához és ezzel irodalmi és köznyelvünk életszerűbbé tételéhez, vagyis a magyar nemzeti nyelv igazi és teljes megteremtéséhez” (Szathmári István: Petőfi nyelvi hatása – év nélkül).

De milyen is volt Petőfi nyelve?

Saját korában és azóta is elterjedt az a vélekedés, hogy nyelvhasználata népies. Kétségtelen, témáiban a vidéki emberek, a nép élete fontos szerepet játszik, verselési formáiban pedig a népdalokból ismert ütemhangsúlyos, ún. magyaros verselés uralkodik (ilyenben íródott pl. a *János vitéz* is). A népi témák előtérbe helyeztek olyan szavakat, amelyek a vidéki élethez tartozó fogalmakat jelölnek, mint pl. *áztató, fejkötő, kolomp, ládafia, nyáj, tarisznya* stb. Sokszor használja a vidéki emberek kapcsolatteremtő szavait is, mint a *kend* megszólítás, az *eszemadta* a lány kedveskedő említésére vagy megszólítására, és jellemzők rá az indulatot kifejező „népies” formulák is, mint pl. a *Teremt' ugyse!* De olyan szóalakjai, amelyek egyértelműen népnyelvi lennének, igen ritkák, kivételt talán csak a *Hírös város az aafödön Kecskemét... (Tisza–Duna közti tájbeszéd szerint)* című 1844-ben írt verse képez. A kiskunsági hangzás jelölése mellett azonban inkább a népmesék szókincséből merít itt is, ilyen pl. a *kakastěj* (kakastej) szó, amely 'a finom kalács, cipó, kenyér sütéséhez feltétlenül szükséges, képzeletbeli finomság'. Használ népies alakú szavakat máshol is, de ezek még a mai közbeszédben is gyakoriak: *fejibe a fejébe helyett, tudj' isten a tudja isten helyett, a t'om a tudom helyett*. De népiességnek számíthat az is, hogy szólásokat eredeti vagy egy kicsit átköltött formájukban épít be műveibe. A *jégre [...] viszik (István öcsémhez, 1844)* 'rászedik, becsapják' szólás pl. kötött, eredeti formájában jelenik meg nála, de a *darál, mint a malom* 'sokat beszél' szólás bele van szerkesztve egy vers szövegébe: *Eh, de én itt egyre-másra, / Mint malom, / Csak darálok, csak darálok (Ivás közben, 1844)*. Már ezek sem számítottak szokásosnak a korabeli irodalomban, de olykor használt olyan szavakat is, amelyek akkor, de még sokkal később is nehezen

túrték a nyomdafestéket – de a költő fiatal volt, heves természetű, aki nehezen tűrte a szabadság hiányát, és sokszor megnyilatkozni is csak forradalmi hevülettel tudott.

Elsősorban ezek a nyelvhasználatában megmutatkozó jellemzők táplálták azok indulatait, akik ekkor, a reformkorban, a hamarosan Európában és nálunk is bekövetkező forradalmak előtti hangulatban, a gyorsan változó ízléshez képest még „maradók” voltak, és akik az *Életképek* és a *Honderű* folyóiratban, sokszor álnéven, támadást idéztek ellene. Indulatukat különösen *A helység kalapácsa* humoros-ironikus hangnemű tabudöntögetése fokozta addig, hogy *durvának, parlaginak, botrányosnak* minősítsék írásmódját. Petőfi *A természet vadvirága* (1844) című versével válaszolt támadóinak a *Pesti Divatlapban*. Az öntudatos, de nem durva válasz lényege a vers első három versszakának refrénjében fogalmazódik meg: *A korlátlan természet / Vadvirága vagyok én*. Ebben a metaforában minden benne van, ami gondolkodására, művészetére, nyelvhasználatára jellemző volt: a *korlátlanlanság* a 'kötöttségektől, felesleges szabályoktól való függetlenség' és a *természetesség* is, hiszen számára a *természet* nemcsak a 'teremtett világ', hanem minta is a hitelességre és a szépségre, sőt fenségességre. A *vadvirág* metafora magára vonatkoztatva tehát 'a nem művi, hanem a természetben növő virág' jelentésű. (Vö. Petőfi Sándor. Pályakép – év nélkül.)

Évekkel később, 1847-ben – magasabb gondolati-eszmei szinten – így vall erről Arany Jánoshoz írt levelében: *Ami igaz, az természetes, ami természetes, az jó és szerintem szép is. Ez az én esztétikám*. De ez nem csupán esztétikája, hanem teljes életművére érvényes ars poeticája, költői hitvallása is, erkölcsiségét is beleértve. És mindez természetesen nyelvhasználatára is vonatkozik. Ezért lehetséges, hogy szövegei – Arany Jánoséival együtt – máig jól olvashatók, könnyen érthetők, és hogy nyelvhasználatát mai írott és beszélt nyelvünk közvetlen alapjának tekinthetjük.

Irodalom

J. Soltész Katalin 1963. Petőfi szimbólumai. Nyelvtudományi Értekezések 40. 331–338.

Martinkó András 1965. A prózaíró Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Petőfi nyelvi hatása – Az Implom Kincsestára (implomverseny.hu).

Petőfi Sándor. Pályakép – év nélkül.

<https://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/pspalya.htm>

Prohászka János 1909. Petőfi nyelvének fősajátságai. Nyelvészeti Füzetek 58. Athenaeum, Budapest.

Szathmári István: Petőfi nyelvi hatása – év nélkül.

Zlinszky Aladár 1922. Petőfi nyelvéről. Magyar Nyelv XVIII: 189–98.

Eőry Vilma
nyelvész

Tudományos pálya lehetőség és szükség szorításában

Péntek János nyelvész, professor emeritus, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja március 15. alkalmából Széchenyi-díjban részesült. A magas kitüntetés Magyarország számára kivételesen értékes tudományos pályája során a kisebbségben élő magyarság anyanyelvhasználatának kutatásában, illetve a népnyelv és a népi kultúra viszonyának vizsgálatában elért eredményeit, valamint iskolateremtő oktatómunkáját és példaértékű szociolingvisztikai, dialektológiai életművét ismeri el.

Péntek János munkássága az elmúlt évtizedekben is kapott elismeréseket, de 1989-90-ig az államhatárok elég jelentős sorompót jelenthettek Románia és Magyarország között a nyelvészet egyetemi és akadémiai világának kapcsolatában.

A nyilvánosság számára valóban láthatóbbak a díjakban, érmekben kifejezett elismerések, mint a hat évtizedes, végig több sávon futó szakmai pályám akadályai, nehézségei, tartalmi elemei és eredményei. Nem lehet hiányoztam sem az elismerések tekintetében – most különösen nem, hogy a korábbi elismeréseket a Széchenyi-díj mintegy megkoronázta –, sem a pályámon rám háruló munka és felelősség vállalásában. Az egyetemi oktató pályája kötelezően két sávon fut: a tanárin és a kutatóin. A kolozsvári tanszéki helyzetem azonban ennél többre kötelezett: a közoktatásra való folyamatos odafigyelésre (tankönyvírásra, tantárgyreformra, tannyelvválasztásra, elkallódó tehetségekre), az erdélyi anyanyelvi mozgalomban való részvételre, egyetemszervezésre, tanszékvezetésre, -fejlesztésre, tudományszervezésre. Mindezek ismeretében írhatta debreceni kollégám a díjhoz gratuláló levelében: „Te nemcsak tudományosan művelted a magyar nyelvet, hanem annak napszámosa is voltál/vagy.” Látszatra sima, sőt egyhangú volt a pályám, botránys is abban a tekintetben, hogy 1990 előtt egyetemi oktatóként el voltunk szigetelve a nagyvilágtól, sőt Magyarországtól is.

A szabadabb mozgáson túl a politikai fordulat milyen változást hozott a határon túli magyar kisebbség anyanyelvi jogaiban? Hiszen Ön annak idején a nagyváradi magyar középiskolába járhatott, majd a kolozsvári egyetem magyar nyelv és irodalom szakára, sőt: utána ott is marasztalták tanítani a patinás intézményben.

A magyar nyelvű oktatásnak Erdélyben 1990 előtt is megvoltak a lehetőségei, azonban egyre szűkülő keretek között, különösen a felsőoktatásban. A magam iskoláiról röviden: a háború idején születtem a színmagyar kalotaszegi faluban, Körösfőn. Kisgyermekkorom gyorsan és drámaian zárult le: amikor el kellett volna kezdenem az iskolát, betegség miatt gipszágyba merevítve kerültem el szanatóriumi kezelésre a román tengerpartra, román környezetbe. Tanulni azonban ott is tanulhattam, tanévet sem veszítettem, 3. osztályosként tértem haza, hiányos anyanyelvi tudással. Családomnak köszönhetem, hogy a falusi iskola után az ország egyik legjobb középiskolájában tanulhattam tovább: matematika–fizika osztályban a premontreiek nagyváradi gimnáziumának utódiskolájában. Legendás tanáraink voltak és kiváló osztályközösség az ötvenes évek második felében. Mi még a magyar tannyelvű iskolában érettségizhettünk 1959-ben, utolsó évfjártként. Annak az évnek az őszén ugyanis – 1956 megtorlásaként – iskolánkat román tagozattal „házasították össze” (ez a mai kéttagozatos Eminescu Líceum). Az egyetemmel Kolozsváron hasonló volt

a helyzet: abban az évben olvasztották be a magyar tannyelvű Bolyai Egyetemet a román egyetembe, így mi már a Babeş–Bolyain kezdtük tanulmányainkat. Az egyetemen mentorként a dialektológia akkori előadója, neves kutatója, a nyelvészeti tanszék vezetője, Márton Gyula professzor karolt föl, neki köszönhettem gyakornoki kinevezésemet is. Közvetlenül doktori védésem előtt halt meg 1976-ban. A „kolozsvári nyelvészeti iskola” nagy nemzedékének távoztával a szakmai műhely is egyre apadt. Az irodalmárokkal közös tanszéki keretben értük meg a történelmi fordulatot. 1990. január 17-én a tanszék engem választott meg vezetőjének. Tizenhét évig viseltem ezt a tisztséget már egyetemi tanárként, irányítottam a megújulás, nemzedékváltás folyamatát, a mesteri, majd a doktori képzés elindítását, a mai három egyetemi intézet (nyelv, irodalom, néprajz) kiépülését.

A magyar-magyar kapcsolattartásnak egy érdekes intézménye volt az 1970-ben Debrecenben alapított Anyanyelvi Konferencia, amelynek küldetése a külföldön élő

magyarság anyanyelvének, kultúrájának ápolása volt. De ebbe a kategóriába csak a nyugati diaszpórát értette a fenntartó magyar kormány, mert hivatalosan az elszakított nemzetrészek (ezt a fogalmat kimondani, leírni sem volt szabad) kultúrájának őrzését „a testvéri szocialista országokban biztosítják”. Elvben nem is vehettek részt a határon túli magyarok az akkori konferenciákon, de azért számosan turistaként, rokonlátogatóban itthon járva csendben meghúzódtak a közönség soraiban. Ön ott volt némelyiken?

Az Anyanyelvi Konferenciáról tudtuk, hogy ez az intézmény elsősorban nyugatra tekint, ellenőrzöten és irányítottan ugyan, de keresi a kapcsolatot a Nyugaton élő magyar írástudókkal. Mi nem voltunk, nem lehetünk benne a látókörében. Magam pedig két évekenként, amikor útlelőhöz juthattunk, nem is gondolhattam arra, hogy a családi programot konferenciához igazítsam. Ott voltam viszont az 1992-es esztergomi konferencián, a nagy reménykedések, tervezgetések és vállalások idején, ahol bennünket is „felvállalt” az Anyanyelvi Konferencia. Erre rá is kérdeztem akkor, tudják-e a „felvállalók”, mit jelenthetünk mi, nyűgös, türelmetlen, követelőző Kárpát-medencei „kisebbségek”. Számomra életkérdés volt, hogy szakmai és szellemi kapcsolatokat találjak a tanszéképítéshez, valamint az erdélyi anyanyelvi mozgalom elindításához. Hiteles és eltökélt volt az Anyanyelvi Konferencia vállalása, elnökként Pomogáts Béla volt rá a garancia, akit már akkor is erdélyinek tekinthettünk. Talán a nagy közös élmények voltak a legfontosabbak: mindenekelőtt az emberi élmények, a személyes kapcsolatok, a barátságok (hogy csak két, ma már fájó nevet említek: Görömbei Andrásét és Nagy Károlyét), aztán a helyi és tájélményeink a Kárpát-medencében: Kassán, Komáromban, Szabadkán, Budapesten, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, közös évfordulóink és ünnepeink, kiadványaink, a budapesti székház és ügyeink mindenkori, hűséges intézői. Az 1996-os egri konferencián magam is előadást tartottam, az elnökségbe is bekerültem, 2015-ig, a nagyváradi konferenciáig egyik alelnökként én képviselhettem Erdélyt. Az intézmény Egerben vette föl a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága nevet. Az ezredforduló nevezetes konferenciáját 2000-ben már Marosvásárhelyen tarthattuk. Sütő András előadásában az erdélyi nyelvi tájakon vezetett végig bennünket, drámaian ecsetelte a szórványok, köztük saját szülőföldje, szülőfaluja nyelvi apadását, pusztulását. Mindannyiunkat a jövő nyugtalanított: saját jövőnk, a nyelv jövője, a század- és ezredforduló. És ami már közelinek látszott: Magyarország uniós csatlakozása, Romániáé még nagyon távolinak, az uniós és a schengeni határ, amely újra elszigetelheti majd egymástól a Kárpát-medencei magyarokat. A Társaság folyóiratában, a Nyelvünk és Kultúránk 2000 elején megjelent számában magam A felelősség és a gond közös címmel írtam arról, hogy nyelvi ügyekben és a nyelvhasználatban a határoktól függetlenül kell gondolkodnunk és cselekednünk.

Egyetemi és akadémiai kapcsolataink építésében sokat jelentett az is, hogy 1990 után csatlakozhattunk a Nemzetközi Magyar Filológiai Társasághoz (mai nevén: Nemzetközi Magyarstudományi Társaság). Rektori engedéllyel én már 1990 előtt tagja lehettem a Társaságnak, de csak 1991 nyarán, a szegedi kongresszuson vehettem részt személyesen, népes erdélyi csoportunkkal. Ebben a Társaságban is alelnöki funkciót viseltem 1996 és 2006, a római és a debreceni kongresszus között. Aztán az az elégtétel is megadatott, hogy 2011. augusztus 22–27-én a VII. Hungarológiai Kongresszusnak mi lehetünk a házigazdái Kolozsváron (magam az MTA Kolozsvári Területi Bizottságának elnökeként és előadóként).

Mintha a lezárt palackból szabadult volna ki a szellem, úgy dolgozott tanár úr az 1990-es években: újjászervezte a magyarságtudományi képzést szolgáló tanszékeket, 40 éves szünet után újraindította a néprajz szakos egyetemi képzést, alapítója, később kuratóriumi elnöke lett az Erdélyi Tankönyvtanácsnak, és ami a magyarországi kapcsolatokat illeti: alapító tagja, majd elnöke lett az Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetségének. Lehet vagy szabad fontosságú sorrendet állítani?

A fontosságú sorrendet elsősorban a helyzet és a történelmi idő határozza meg: a lehetőség és a szükség. Számomra első helyen mindig a tanári munkám és a tanszék állt. Azonban ebben is igazodnom kellett a tanszéki munkamegosztáshoz: gyakornokként, tanársegédként szinte minden nyelvészeti tantárgy szemináriumát vezettem, adjunktusként általános nyelvészetet és etnológiát adtam elő (magyar néprajz szemináriummal), 1990 után dialektológiát és szociolingvisztikát, a néprajzosoknak etnobotanikát. Kutatási témáim 1990 előtt diszciplinárisan (pontosabban: interdiszciplinárisan) jórészt etno- előtagúak voltak (etnolingvisztika, etnoszemiotika, etnoszemantika, etnobotanika), 1990 után már egyre inkább szocio- előtagúak. A '90-es években a 40 éves szünet után elindított néprajzoktatás kiépítése érdekében néprajzi konferenciákon vettem részt, vendégtanárokat hívtam meg, szoros volt a kapcsolatom a Néprajzi Társasággal. Pályám másik konstans eleme, mint már említettem: az erdélyi magyar közoktatás (1990 előtt tankönyvírás, 1990 után tankönyvtanács, a szintén az oktatáshoz kapcsolódó anyanyelvi mozgalom, immár húsz esztendeje pedig a hátrányos helyzetű tehetségek támogatása). Nyugdíjazásom évében, 2007-ben kaptam a felkérést az MTA erdélyi (romániai) területi bizottságának megszervezésére, amelynek aztán hat évig elnöke, majd újabb hat évig egyik alelnöke voltam. Amit én közösnek érzek mindebben: a szakmaiság, az elkötelezettség a vállalásban, a folyamatos kapcsolatépítés Erdélyen belül és a Kárpát-medence egészében.

Tanár úr a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet szakmai igazgatójaként számos fontos kiadvány, tanulmány megjelentetését támogatta. Csak néhány példa: Péntek János – Benő Attila: Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban; Benő Attila – Szilágyi N. Sándor (szerk.): Nyelvi

közösségek – nyelvi jogok; Bálint Emese – Péntek János: Oktatás – nyelvek határán, Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról; Gál Noémi: A nyelvi revitalizáció, Elméletek, módszerek, lehetőségek.

A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai sorozatnak eddig 12 kötete jelent meg (az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének kiadásában): tanulmánykötetek, doktori értekezések, konferenciakötetek. Ezek némelyikében én szerzőként, társszerzőként szerepelek, másokban szerkesztőként, lektorként vagy egyszerűen kiadóként. Az Intézet keretében szótárak is készültek (legújabb az Erdélyi magyar kulturális szótár) és olyan fontos munkák is, mint a már említett A magyar nyelv Romániában (Erdélyben), amely az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Gondolat közös kiadásában jelent meg. Másfél évtizeden át szerkesztettem (néhány kollégám közreműködésével) a háromkötetes A moldvai magyar tájnyelv szótárát (2016–2018), amelyért az MTA Akadémiai Díjjal jutalmazott. A járvány ideje alatt szerkesztettem meg szülőföldem nyelvi gyűjteményeként a 2021-ben megjelent Kalotaszegi tájszótárt.

A Szabó T. Attila Nyelvi Intézetnek mennyire volt lehetősége és eszköze a többi határon kívüli hasonló hivatással működő intézménnyel való kapcsolattartásra?

A Magyar Tudományos Akadémia ösztönzésére és támogatásával 2001-től jöttek létre a külső régiók magyar nyelvi kutatóállomásai, ezek egyike az erdélyi Szabó T. Attila Nyelvi Intézet. Ezek hálózattá szerveződésével intézményesült az a szoros együttműködés, amely már közvetlenül 1990 után megvalósulhatott. Magyarországon a hálózatot a Termini Egyesület képviseli. Közös, az egész Kárpát-medencére kiterjedő kutatási témáink voltak és vannak, közös köteteink jelentek meg. Sem a kutatásban, sem az együttműködésben nem vagyunk tekintettel az országhatárookra, pontosabban: csak annyiban, amennyiben ezek is meghatározzák az egyes régiók magyar nyelvi helyzetét, jelenségeit, folyamatait. A kutatóhálózat közös nagy programja a határtalanítás, folyamatosan épülő szótára az interneten is elérhető Termini Szótár. A kisebbségi nyelvi folyamatok dinamikája folyamatos odafigyelést, elemzést igényel, ez alapozhatja meg a nyelvi tervezést, a nyelvalkítást, a nyelvmegtartás stratégiáját. Ezt leginkább a forráshiány akadályozza: a kutatóállomások mind virtuálisak abban a tekintetben, hogy egyiknek sincsenek önálló státuszú kutatói, a szerény akadémiai támogatásból és a rövid lejáratú pályázati támogatásokból többre nem futja. Különösen arra nem, hogy fiatalok bevonásával biztosítsuk a hálózati együttműködés jövőjét.

Egy nagyon érdekes és fontos fogalmat Öntől hallottam először egy tudományos konferencián: nyelvi szétfejlődés.

Azt a rémképet, hogy egyszer majd a Kárpát-medence magyar közösségeinek csupán a konyhanyelve lesz közös, nem festette fel, de azt a veszélyt jelezte, hogy az egyes értelmiségi szakmák nem tudnak majd könnyen eszmét cserélni egymással. Az MTA, amelynek Ön külső tagja, foglalkozik ezzel a folyamattal? Nem enyhített a problémán az online felületek és kapcsolatok rohamos terjedése és a sokféle nemzetpolitikai intézkedés?

A 20. század jellemző nyelvi folyamatai ellentmondások voltak: a Trianon utáni Magyarországon nyelvi egységesítés folyt a nyelvjárások ellenében, a határon túli régiók elszigetelt kétnyelvűségeikben, kisebbségi alárendeltségükben távolodtak egymástól és az anyaországtól, miközben biztos alaplaként megőrizték nyelvjárásí színeiket. 1990 után többen közülünk távlataiban vészesnek látták ezt a „szétfejlődést”. Közös kutatásaink azonban azt igazolták, hogy eltúloztuk ezt a veszélyt. Az új történelmi helyzetben pedig az intenzív kapcsolatokkal és a szabad mozgással, a Kárpát-medence egészére kiterjedő magyar nyelvű tévé- és rádióadásokkal, majd az elektronikus nyelvhasználat, internettel a nyelvi mozgás alapvető iránya megfordult: a távolodást közeledés váltotta föl, a divergenciát a konvergencia. Ez most fokozottabban, a peremrégiókban is, a nyelvjárásokat szorítja háttérbe. Az Akadémia tudománypolitikájának fontos szerepe van a külső régiókban leépült magyar szaknyelvek, tudományos terminológiák egységesítésében, közössé vált vizsont annak a veszélye, hogy háttérbe szorul a tudományok anyanyelvűsége.

2020-ban megjelent, már említett könyvünket, A magyar nyelv Romániában (Erdélyben), ezzel a következtetéssel zártuk: „A mostani folyamatok alapvetően kétirányúak: kedvezőtlenek a magyar nyelv erdélyi térvésztesében, regressziójában, kedvezőek az egységesülésben (a konvergencia mozgásban) és a nyelvi jogok bővülésében, a nyelvhasználat szabadságában. Ezért semmiképpen nem indokolt az a két destruktív alibi, amelyre némelyek gyakran hivatkoznak, ti. az, hogy a gyors apadás miatt nem is érdemes sem tervezni, sem cselekedni a jövő érdekében, és hogy a többségi következetes ellenkezése egyébként is reménytelenül teszi a nyelvközösség jövőjét” (345–346).

Van-e olyan újabb nyelvi jelenség, ami mostanában foglalkoztatja?

Továbbra is inkább a nyelvi folyamatok, a nyelvi kontaktusok, a kétnyelvűség és kettősnyelvűség folyamatai foglalkoztatnak, mint az egyes jelenségek. Mindezek meghatározó háttereként: az oktatás.

Cservenka Judit

az Édes Anyanyelvünk szerkesztője

**Az Anyanyelvápolók Szövetsége és az Édes Anyanyelvünk szerkesztősége
gratulál Professor Úr kitüntetéséhez!**

„Sze az a basiu, nem vala basiu, ke vala ífjú, de vala rút”

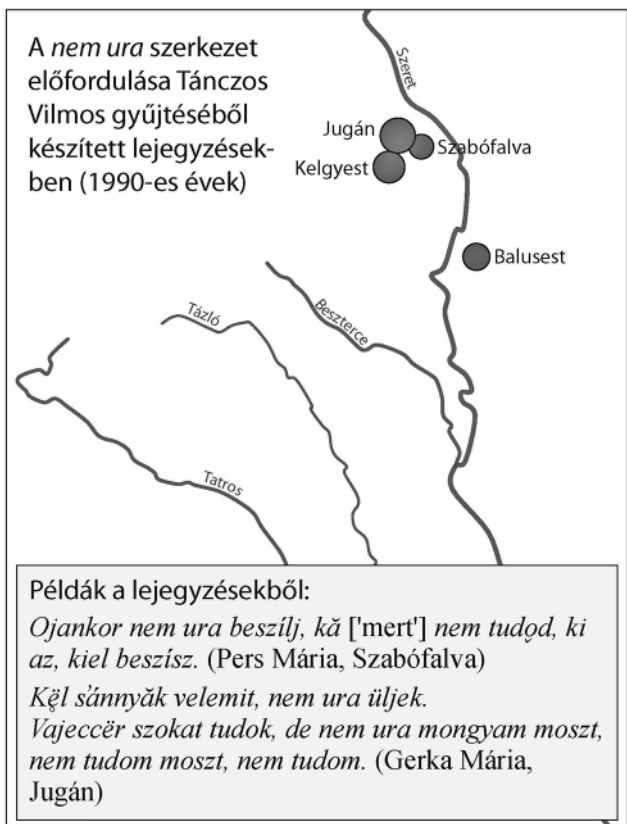
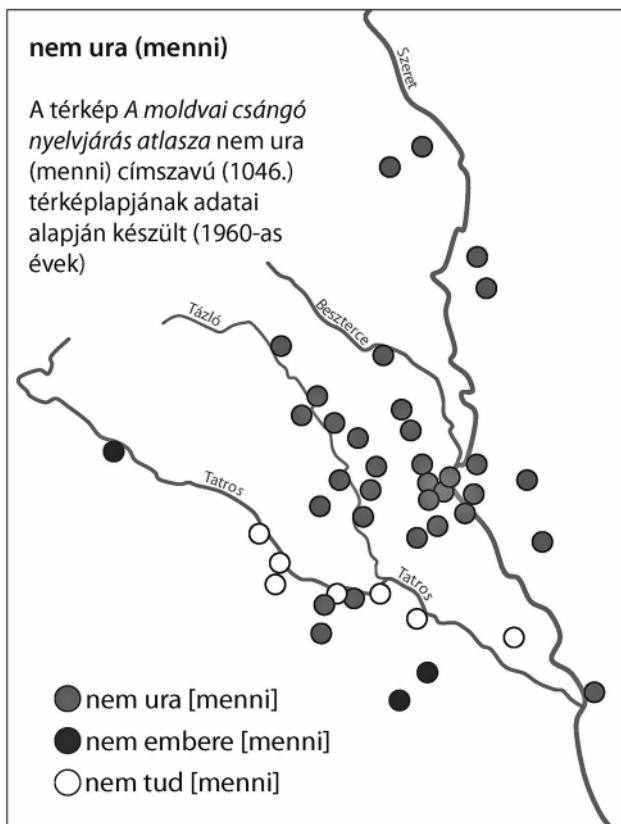
Az ezerarcú moldvai magyar nyelvváltozatok

A moldvai magyar nyelvjárás vizsgálata során csak néhány elkötelezett gyűjtő kitarító munkájára támaszkodhatunk. Tánczos Vilmos kolozsvári néprajzkutató hosszú évtizedeken át járta Moldvát, és többszáz órányi hangfelvételt készített. Munkája nyomán nyílt lehetőségünk egy igen különleges szövegtörzshöz. A moldvai magyar nyelv: Adatbázisépítés és grammatikai kutatások című ELKH-projektben. A korpusz az általa rögzített érdekes és tanulságos, de olykor igen nehezen értelmezhető és feldolgozható beszélgetésekből áll.

A felvételek alapján ízelítőt kaphatunk minden egyes moldvai falu nyelvjárás sajátosságáról, ahol a gyűjtés időpontjában még beszéltek magyarul. A szövegek feldolgozásának nehézsége alapvetően attól függ, hogy egy adott településen mennyire általános a magyar nyelv mindennapi használata. Ahol a nyelvcsere folyamata már visszafordíthatatlan, ott kihívást jelent a hanganyag megfelelő szegmentálása, lejegyzése, esetenként értelmezése. Ez a nehézség nemcsak abból fakad, hogy a beszélő szemrebbelés nélkül átvált egyik nyelvről a másikra, akár mondaton belül, hanem abból is, hogy olyan különleges kifejezéseket használ, melyek számunkra szokatlanok. Ezek a sajátosságok fakadhatnak archaizmusok használatából, gyakori

kölcsönzésekből, illetve teljes román nyelvi szerkezetek magyarrá való átültetéséből. E jelenségek a köznyelvi beszélő számára idegennek hatnak, akár a címben kiemelt jugáni mondat „Sze [ˈS] az a basiu [ˈöregember] nem vala basiu [ˈöregember], ke [ˈmert] vala ífjú, de vala rút” (Gerka Mária, 1996). (Magyarázat: S az az öregember nem volt vén, mert fiatal volt, de csúnya.)

A hanganyag érdekessége, hogy a gyűjtés során olyan beszélőket sikerült megszólaltatni és rögzíteni, akiknek a nyelvhasználatára – néhány kivételtől eltekintve – a magyar köznyelv nem lehetett hatással. Feltehetően egyik beszélő sem találkozott a magyar írásbeliséggel, és minden egyes településnek, beszélőközösségnek megmaradt a saját egyedi jellegzetessége. A fentiek alapján okkal gondolhatjuk, hogy a moldvai magyar nyelvjárások archaizálónak, régiesnek hatnak más magyar nyelvváltozatok beszélői számára. Azonban ez a nyelvváltozat is folyamatos változásban van. Jó példa erre a *nem ura* [ˈnem képes valamit megtenni] szerkezet, amely a hatvanas években még a teljes moldvai nyelvterületen jelen volt. Adatbázisunkban azonban, amely jelenleg az 1990 utáni időszakból tartalmaz lejegyzett hangfelvételeket, csak északon fordul elő (l. a térképeket).

Nézzünk néhány további példát a változásra! Az alábbi rövid részletekben a kiejtés szerinti (magyar egyezményes) hangjelölést használjuk, az értelmezést köznyelvi magyarázat segíti.

„Někēm blúzám van, fuszám [‘szoknyám’] van, flánewám [‘kardigánom’], papucsaim [‘cipőim’] vannak, ruhám [‘kendőm’], mongyák e. Há.” Kocsánga Kati (született: 1916.), Esztufuj, 1995.

(Átirat: Nekem blúzom van, fuszám van, fláneóám, papucsaim vannak, ruhám, mondják el. Há. – Magyarázat: Nekem van blúzom, szoknyám, kardigánom, cipőm, fejkendőm. Mondják el [mindenkinek]! Hát [igen].)

Mint látjuk, a hétköznapi élet változásaival, a hagyományok háttérbe szorulásával bekerülnek új fogalmak, melyek megnevezését a román szókészletből áttemelt szavak integrálásával oldják meg a beszélők. Ebben a konkrét példában azért kell a környezeti nyelvre támaszkodni, mert az addig népviseletet viselő nők áttérnek a modern köznapi ruházkodási módra, az új termékek beáramlásával változik és bővül a szókészletük. Így a *koboros ing* vagy *plát-kás ing* [‘hímzett női ing, a mintája határozza meg az ing elnevezését, népviselet része’] helyett *blúzá* kezdenek el viselni, *katrinca* vagy *karinca* [‘általában gyapjúból szőtt lepel, aminek szoknya funkciója van, népviselet része’] helyett *fuszát* [‘szoknyát’], *bunda* [‘mellény’] helyett *fláneávát/fláneért* [‘kardigánt’], a lábbeli megnevezését viszont a hasonló jelentésű *papucs* [‘cipő’] váltja ki. A *ruha* csak jelentésváltozáson ment át, tájnyelvi szó, bizonyos településeken ’fejkendőt’ jelent, ennek szinonimája sok Bákó környéki faluban *tulpán* [‘fejkendő’].

Ha Moldvában kölcsönzéssel oldjuk meg a szoknya megnevezését: *fuszta* vagy *fusta*, akkor nézzük meg, mit is jelentett a *szoknya* szavunk a moldvai magyarok körében. A következő szövegrészlet a legutolsó magyarul beszélő jugáni adatközlőtől származik.

„Sză levetkezett, sză felvett í [‘egy’] szoknyát [‘szörmével bélelt télikabátot, bundát’]. ...De nemă, moszt tuăd, hogy elmaradatt ez a szoknya [‘kabát’]. [...] De felvetkezett, felvetkezett kă [‘mert’] nem vala edzséb rondzsa [‘ruhája’] kă [‘mert’] nem vala pâlton [‘télikabát’], nem vala pârdisziu [‘őszikabát’] nem vala. De moszt mennye rônđzsa [‘ruha’] vajă! Nem isz ura megolv[asni] [‘megszámolni’]” Gerka Mária (született: 1913.), Jugán, 1996. (Átirat: S levetkezett, s felvett egy szoknyát. ...De nem, most tudod, hogy elmaradt ez a szoknya. ... De felvetkezett, felvetkezett ke [mert] nem vala egyéb rongya, ke [mert] nem vala pâlton [télikabát], nem vala pârdisziu [őszikabát], nem vala. De most mennyi rongya vagy! Nem is ura megolv[asni] [megszámolni]. – Magyarázat: S levetkezett, s felvett egy bundát. ...De tudod, hogy kiment a divatból ez a bunda. ...De felvette, mert nem volt egyéb ruha [akkoriban], mert nem volt télikabát, nem volt tavaszikabát. De most mennyi ruha van! Nem is vagyok képes megszámlolni.)

Tehát a *szoknya* jelentése bunda. Bár a mai moldvaiak már nem biztos, hogy ismerik ezt a szót, ugyanis – ahogy

az adatközlő is említi – a *szoknya* [‘az a régi bunda’] már kiment a divatból, helyette kabátok sokasága közül választhatnak időjáráshoz vagy alkalomhoz illően. Ma már „mennye rondzsa vajă!”, azaz mennyi ruhája van! felkiáltással jelzi az életmódbeli változást. Az olvasónak nyilván felrémlik, hogy a magyar köznyelvben is van a *rongy* szónak ruha jelentése. Azonban fontos kiemelni, hogy Moldván belül sem egységes ez a megnevezés, mert míg az északi Jugánban a *rondzs* szó ruhaféleséget jelent, addig a Bákó környéki Lujzikalagorban a staffirungot, a Tázló menti Pusztinán pedig, a köznyelvi jelentéssel egyezően, *rongyot*.

A szavak jelentésváltozásain és kölcsönzésein túlmenően a moldvai magyar nyelvjárás több hangtani különlegességgel is büszkélkedhet. A fenti példában a *gy* hang helyén *dzs* hangot hallunk. Például *edzséb* – *egyéb*, *rondzsa* – *rongya* vagy *mondzsa/mundzsa* – *mondja*. Érdemes megemlíteni, hogy a *dzsézés* főleg északon és egy-két Bákó környéki településen jellemző.

Míg az északi terület egészére jellemző a *dzsézés*, *eszezés*, az *o* és *é*-nek zártabbán ejtése (például: *mondja* – *mundzsa*, *én* – *ín*), addig a Bákó környéki települések közül csak némelyiken és nem együtt jelennek meg ezek a sajátosságok. Azaz például Lujzikalagorban *dzséznek*, és zártabbán ejtik az *a* hangot, de nem *eszeznek*. Bogdánfalván és Nagypatakon az *sz* ejtése az *s* hang helyén jelen van, de a *gy* – *dzs* váltakozás nem figyelhető meg. Nézzünk egy *eszező* részletet a Bákó környéki Bogdánfalváról!

„Kicsi piacon felül, lehet maga nem tuggya lész it Bă[kóban]. Úgy toăfélé nem yót âszfált. Még ăă váraszba ot fē isz. ... Măgvyăzkdottam [‘körülnéztem’] aa, vitte zeszem, mossz tészem lę rikòjcsak!” Andor Péter (született: 1924.), Bogdánfalva, 2009. (Átirat: Kicsi piacon felül, lehet maga nem tudja lesz itt, Bákóban. Úgy tovafele nem volt aszfalt. Még őő városba ott fel is. ... Megvgyăzkdottam, vitte az eszem, most tesztem le rikoltsak! – Magyarázat: Kispiacón túl, talán maga nem tudhatja, itt Bákóban [merre van]. Arra tovább nem volt aszfalt. Még a városnak azon a részén sem. ... Körülnéztem, volt annyi eszem, hogy azonnal letegyem [a csomagom és segítségért] kiáltsak!)

A *nem tudja lesz* kifejezés arra vonatkozik, hogy a beszélő nincs annak az információnak a birtokában, milyen ismeretei vannak beszédpartnerének a helyszínt illetően, és ez nem is várható el tőle. Ma már a *tudhatja*, *ismerheti* használatával fejeznék ki a *tudja lesz* fordulatot. A *vitte*

Erős György Anti János (kalapban) és családja, 1962, Pusztina

az *eszem* kifejezés pedig a *jó az észjárásom* szerkezetet helyettesíti, és a két népcsoport együttéléséből fakadó nyelvi kölcsönhatás eredménye. Érdekesség azonban a régiesnek tekinthető *megvigyázkodtam* [’körülnéztem’] szóalak, A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint is a ’figyel, néz’ lehet a szó eredeti jelentése.

Összességében elmondhatjuk, hogy a moldvai magyar nyelvjárásnak van egy régies magyar nyelvű alapkészlete, amit a nyelvi kontaktus hatására új elemekkel egészít ki. A román nyelv hatása tetten érhető, akár úgy, hogy a jövevényszavakat magyar toldalékkal látják el, akár úgy, hogy a szavakat magyarra fordítják, de a románban használatos jelentését alkalmazzák. Például az *ül* szó azt is jelentheti, hogy lakik.

Aki kedvet kapott, hogy alaposabban is megismerkedjen a moldvai nyelvjárásokkal, és ne csak leírva lássa, de meg is hallgathassa ezeket a beszélgetéseket, az további számos példát talál az általunk lejegyzett szövegekből összeállított honlapon (<https://nlp.nytud.hu/csango/>). A feldolgozás során az eredeti hangfelvételt időzítési markerekkel összekapcsoljuk a lejegyzéssel, így mindig elérhető marad a nyelvjárási szövegek eredeti hangzó formája is. A honlapot folyamatosan bővítjük, lejegyzéseinket több munkafázisban ellenőrizzük és pontosítjuk. A kutatópontokat térképen is ábrázoljuk, segítve a tájékozódást. A jelenleg elérhető lejegyzéseket Balázs Renáta, Eris Elvira Mária és Vargha Fruzsina Sára készítette.

Eris Elvira Mária

Nyelvtudományi Kutatóközpont

A magyar barack

Az őszi- és kajszibarackra vonatkozó szavaink története

Barack szavunkat ma összefoglalóan az őszibarack és a sárgabarack megnevezésére használjuk. A két barack nem egy időben terjedt el a Kárpát-medencében, ez a magyarázata annak, hogy a szó jelentésterjedelme módosult az idők során. Nemcsak abban történt változás, hogy a *barack* szó mikor mit jelölt a magyarban, hanem a két barackra használatos különféle jelzős szerkezetek is sokszínűek időben és térben is. Mióta használatos az *őszibarack* és a *kajszibarack* elnevezés? Mikor és mit neveztek *kopaszbarack*-nak, *tengeri barack*-nak, *közönséges barack*-nak vagy *duránci*-nak? Milyen elnevezéseket használ a gyümölcsstani (pomológiai) szaknyelv, és milyeneket a nyelvjárások? Vajon honnan ered a két barack elnevezése a magyarban és más nyelvekben?

Mindkét gyümölcsnek Kína az őshazája, és mindkettő nyugat-ázsiai közvetítéssel került Európába a selyemúton keresztül. Latin tudományos nevei – *Prunus persica* ’őszibarack’ és *Prunus armeniaca* ’kajszibarack’ – nem a gyümölcsök eredeti származási helyére utalnak tehát, mint azt sokáig gondolták, hanem a közvetítőik, Perzsia és Arménia emlékét őrzik (Rapaics 1940: 40). Az őszibarack nálunk feltehetőleg már a rómaiak révén meghonosodott, míg a kajszitermesztés csak jóval később, a török hódoltság korában alakult ki Magyarországon (Brózik–Kállay 2000: 69, 127).

Először nézzük meg a régebbi gyümölcsünk, a *Prunus persica* magyar neveinek a történetét! A *barack* szó írott forrásban a 14. század végétől fordul elő, az 1395 körül íródott Besztercei szójegyzékben *barassch* alakban olvashatjuk. A szónak egészen a 16. század végéig – a kajszibarack mint gyümölcs, illetve a ’kajszibarack’ jelentésű *ba-*

rack szó megjelenéséig – megkülönböztető jelző nélkül is egyértelműen ’őszibarack’ jelentése volt. A Calepinus-féle szótár már ugyan különbséget tesz a két barack között, de az őszibarackot, az ismertebb, régebbi gyümölcsöt jelző nélkül említi (1585: *Barazk fa* : *persica*, Cal. 237), míg az új növényt, a kajszibarackot különöbzteti meg jelzővel. Ugyanezt tapasztaljuk Beythe András füveskönyvében is: *Barack fa* : *Persicus* (1595: 21). A kajszibarackok megjelenését követően egyre inkább szükségessé vált a két gyümölcs nyelvi pontos elkülönítése, a tudományos szaknyelvben különösen. Az első magyar kertészeti szakkönyv, az 1664–1667-ben három kötetben megjelent Posoni kert szerzője, Lippay János *közönséges barack*-nak nevezte az őszibarackot (1667: 180). Az elsősorban a tudományos nyelvben használatos *közönséges* melléknév növény- és állatnevekben általában valaminek (itt a gyümölcsnek) az általános voltára, elterjedtségére utal. Arra is akad példa, hogy a *duránci*, azaz ’nem magvaváló’ jelentésű jelzővel használták a *barack*-ot ’őszibarack’ jelentésben, mint például Szikszai Fabricius Balázs latin–magyar szójegyzékében (1590: *Duranczi barack* : *Persicum durantium*, SzikszF. 33/451). Ennek az az oka, hogy fajtáinak többsége, szemben a kajszibarackokkal, nem volt magvaváló. A 18. század első felében kezdett terjedni az őszibarack összetétel, amely ma is az általánosan használatos megnevezése a gyümölcsnek. Először Mikes Kelemen Törökországi leveleiben olvasható a szó, az 1750. szeptember 16-i bejegyzésében: „Körtvély, alma, szilva nincsen, hanem a sok őszibarack”. Az őszi jelző – a korábban érő sárgabarackokkal szembeállítva – az érési időre utal, amihez azt is érdemes tudni, hogy bár ma már az őszibarackok között

is vannak korai fajták, de ezeket csak a 19. század végén kezdték el kikísérletezni.

A *Prunus armeniaca* magyar elnevezéseinek története szintén érdekesen alakult. A *tengeri barack* jelzős szerkezet a legkorábbi nyelvi emléke a kajszibarackok meghonosodásának. Ez a név olvasható egy 16. századi orvosi könyvben (1577: *Tengéry Barack*, OrvK. 18), majd pár évvel később Szikszai Fabricius Balázs nomenklatúrájában (1590: *Tengeri barackzok* : *Malus armeniaca*, SzikszF. 33/451) és Beythe András füveskönyvében (1595: *Tengőrij barack* : *Armeniaca*, 21), a két utóbbiban már egyértelműen 'kajszibarack' jelentésben. Lippay János a Pisoni kertben szűkebb jelentésben használta a nevet, a *Prunus armeniaca* egy nem oltott, apró termésű fajtáját nevezte *tengeri barack*-nak (1667: III. 181). Magyarázatot is fűzött az elnevezéshez: „Némelyek, tengeri baracknak-is hívják: mivel a tenger mellől hozták ezekre à Tartományokra à magvát” (1667: III. 181). Ez a jelző, amint azt több más növény nevében is megfigyelhetjük (vö. *tengeri búza*, *tengeri köles*, *tengeri szőlő*), valóban a növények származásának tengeri hajózással való kapcsolatára utal. A 16. század végén a gyümölcs két másik elnevezésére is van adatunk. A *Calepinus*-féle szótárban *kopasz barack* néven szerepel (1585: *Kopasz barackzok* : *armeniaca*, Cal. 237), ami a gyümölcsnek a többi, általában szőrös felszínű barackkal szembeni csupaszágát fejezi ki (a 19. századtól szőrtelen őszibarackfajtát is jelölt). Frankovics Gergely orvosi könyvében pedig a *sárga (apró) barack*-ot használja a *tengeri barack* szinonimájaként (1588: 33). A *kajszibarack* szó a

felt tárgyalt elnevezéseknél később, a 17. században jelent meg a nyelvünkben: a *kajsz*, a tautologikus összetétel előtagja, oszmán-török átvétel a magyarban (vö. oszmán-török *kayısı*, *kaysı* 'egy fajta barack') (UESz.), és a szókölcsönzés összefügg magának a gyümölcsnek a török korban való elterjedésével. Lippay János műveiben már általános a használata (1667: *Kajfzi Barackzok*, III. 181), és máig ez a gyümölcs tudományos elnevezése.

Régebbi szakkönyvekben és a tájnyelvben azonban a *kajsz*(*barack*) más jelentéseivel is találkozhatunk: például Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály füveskönyve szerint a *kajszibarack* a tengeri barack egyik, még hozzá legbecsesebb fajtája (1807: 296). Egyes területeken, nyelvjárásokban pedig 'korán érő barack, nyári barack' jelentése is van a *kajsz*-nak, amibe pedig a korán érő őszibarackfajták is beleértendőek (MTsz., ÚMTsz.). A tájszótárak adatai azt mutatják, hogy több területen a *kajszin*, *kajszin* alakváltozatok használatosak (MTsz., ÚMTsz.), melyek feltehetőleg népetimológia eredményei, és a *szín*

főnév beleértésével keletkeztek (UESz.). Ez a variáns azonban nem kizárólag népnyelvi használatú, és nem is újkeletű, kisebb kutakodás után Pápai Páriz Ferenc szótáraiban éppúgy megtalálhatjuk (1708: 103, 1782: 158), mint régi pomológiai szakkönyvekben (Entz 1858: XII. 38). Teszedik Sámuel 1800-ban a *Prunus armeniaca* mellett még mindhárom elnevezést felsorolta: *Baratzk. Tengeri, sárga, Kaiszi* (Nsz.); a mai magyar köznyelvben a *kajsz*(*barack*) és a *sárgabarack* használatosak a gyümölcs megnevezésére; nyelvjárásokban pedig mindhárom szóval találkozhatunk, bár a *tengeri barack*-kal jóval ritkábban (I. SzlavSz.).

Végül ejtsünk pár szót a két gyümölcs más nyelvekben használatos neveiről! A *Prunus persica* faj megnevezése a legtöbb európai nyelvben a népi latin *persica* (vö. latin *malum Persicum* 'őszibarack', szó szerint 'perzsi alma') szóra vezethető vissza: lásd olasz *persica*, *pesca*; francia *pêche*, német *Pfirsich*, orosz *персик* stb. (Érdekesség, hogy a magyarban van egy egyszerű, szórványos példa a feltehetőleg tükörfordítással létrejött *perzsi barack* elnevezésre: Beythe András így nevezte a tengeri barack, azaz a *Prunus armeniaca* nagyobb gyümölcsű fajtáját, 1595: 22). A magyar *barack* szó a szláv, nagy valószínűséggel a nyugati szláv **brosky* 'őszibarack' átvétele, amelynek a végső forrása pedig szintén a latin, illetve a görög (UESz.). A 16. századig a magyarban is ez a szó jelölte tehát a perzsa közvetítésű növényt, később viszont bővült a *barack* jelentésterjedelme: ugyanis a *tengeri barack*, *sárgabarack* kapcsolatok alapján önállósulással a 'kajszibarack' jelentést is felvette. A *Prunus armeniaca* fajt más európai nyelvekben

viszont más lexéma jelöli. A latinban, mint láttuk, armeniainak vagy korán érőnek (latin *praecox* 'korán érő') nevezték, ezekre vezethető vissza a nyelvek többségében a gyümölcs neve: vö. olasz *armellino*, német *Marille*; illetve francia *abricot*, német *Aprikose*, orosz *абрикос*. A magyar nyelvterület nyugati szélén adatolható *marigla* (FTsz.) feltehetőleg német nyelvi hatást tükröz. Az oszmán-török

eredetű *kajsz* megfelelőit pedig a magyaron kívül megtaláljuk a gyümölcs bolgár, szerbhorvát és újkörög elnevezéseiben (UESz.)

Irodalom

BesztSzj. = Beszterczei szójegyzék. 1395 u. Kiadta: Finály Henrik. A beszterczei szószedet. Budapest, 1892.

Beythe András: Fives könyv. Németújvár, 1595.

Brózik Sándor–Kállay Tamásné szerk.: Csonthéjas gyümölcsfajták (cseresznye, meggy, őszibarack, kajsz, szilva). Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2000.

Cal. = Calepinus latin–magyar szótára 1585-ből. Közzéteszi: Melich János. Budapest, 1912.

Diószegi Sámuel–Fazekas Mihály: Magyar fűvész könyv. Debrecen, 1807.

Entz Ferenc: Kertészeti füzetek. 1–15. Pest, 1854–1859.

Frankovics Gergely: Hasznos es fölötte szikseges könyv... Monyorokerek, 1588.

FTsz. = Imre Samu: Felsőőri tájszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

Lippay János: Posoni kert. 1–3. Nagyszombat (1.), Bécs (2., 3.), 1664–1667. Hasonmás kiadás: Közzéteszi: Somos András, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

Mikes Kelemen: Törökországi levelek. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

MTsz. = Szinnyei József: Magyar tájszótár 1–2. Budapest, 1893–1901.

Nszt. = A magyar nyelv nagyszótára 1–8. Főszerk.: Ittzés Nóra. Budapest, 2006–2021.

OrvK. = XVI. századi magyar orvosi könyv. 1577. Közzéteszi: Varjas Béla. Kolozsvár, 1943.

PP. = Pápai Páriz Ferenc Dictionarium manuale Latino–Ungaricum et Ungarico–Latinum 1–2. Lócse, 1708. – Tyrnaviae, 1762.

Rapaics Raymund: A magyar gyümölcs. Budapest, 1940.

SzikszF. = Szikszai Fabricius Balázs latin–magyar szógyejeke 1590-ből. Közzéteszi: Melich János. Budapest, 1906.

SzlvSz. = Penavin Olga: Szlavóniai (kórógyi) szótár 1–3. Újvidék, 1968–1978.

ÚMTsz. = Új magyar tájszótár 1–5. Főszerk. B. Lőrinczy Éva. Budapest, 1979–2010.

Pelczéder Katalin
nyelvész, Pannon Egyetem

Ajtókat nyitni

Tempora mutantur sorozatunk egyik legnépszerűbb része a Székely János szombathelyi püspökkel készült interjú volt. Ennek szerkesztett változatából előző lapszámunkban az imádság és a liturgia nyelvéről, a bibliafordításokról és az egyházi iskolákról szóló gondolatokat emeltük ki. Most „anyanyelvi nézőpontról” keresztül az egyház társadalmi kapcsolatai kerülnek reflektorfénybe.

Az egyház segítőkészségére számít a társadalom. Az Őn által vezetett Caritas in Veritate Bizottság a társadalom legnehezebb kérdéseit fogja össze, mert beletartoznak a hajléktalanok, a leszakadt rétegek, köztük a romák. Látjuk: rengeteg a gond, de már sok az eredmény is.

A cigánysággal való együttélésünk kihívás a magyar társadalom számára. A létszámuk 800 ezer és 1 millió között van. Ha nem tudjuk megoldani az együttélésből adódó problémákat, akkor nagyon nehezen képzelhető el Magyarországon a szép és élhető jövő. Nagy nehézséget jelent az oktatás. Ez az első pillér, amit erősíteni kellene. A magyar társadalom jelentős eredményeket ért el a cigányság oktatásában. Jelenleg a cigány gyerekeknek jóval több mint 90 százaléka elvégzi a nyolc osztályt. Ez Európában az egyik legjobb eredmény. A felsőoktatásban pedig a hallgatók 2-3 százaléka cigány. Úgy tudom, hogy seholl Európában nincs így.

A második nagy oszlop a munka. A foglalkoztatottság természetesen összefügg az oktatással: akinek nincs vég-

zettsége, az nem talál jó munkahelyet. Ez megfordítva is igaz: ha nincs munkahely, akkor egy cigány fiatal nehezen motiválható arra, hogy tanuljon, küzdjön.

A harmadik nagy oszlop pedig a szív. Ha egy ember fölismeri önmagáról: Isten teremtménye vagyok, az ő szeretett gyermeke, úgy, mint akárki más, ha a szíve átforrósodik ettől a hittől, akkor minden megváltozik az életében. Ahogy a családjával bánik, ahogy tanul, ahogy a munkahelyén helytáll, ahogyan tiszteletben tartja a szomszédot...

Ezt a három oszlopot próbáljuk erősíteni, természetesen mi leginkább a szívet. A katolikus egyház jelenleg 95 tanodát, illetőleg úgynevezett nyitott házat tart fenn gyerekek számára. Sokat segítenek ezek az intézmények abban, hogy ne morzsolódjanak le, hanem kitartsanak a tanulásban. Érzik, hogy befogadjuk őket, a tanulás mellett sportolhatnak, énekelhetnek, táncolhatnak, ennivalót is kapnak. Vidámak, szívesen jönnek.

Képezünk lelkipásztori munkatársakat, már több mint 200 cigány közösségvezető és -szervező van, aki közvetít a cigány közösség, a plébánia és az önkormányzati iskolák között. A legtöbb roma szakkollégiumot a főiskolás vagy egyetemi hallgatók számára az egyház tartja fenn. Ünnepeket szervezünk, a Bibliát, valamint a misét is cigány nyelven kapják. Átéltetik cigány testvéreink, hogy nyelvükkel, kultúrájukkal együtt fogadtuk be őket az egyházunkba. Itthon vannak velünk.

Szoktam hallani néha, hogy a magyar emberek zárkóztak, nem fogadják szívesen az idegeneket. De a tények nem ezt mutatják. A múltban is, most is barátságos nemzet voltunk és vagyunk. Nem véletlen, hogy Közép-Kelet-Európában telepedett le a cigányság. Itt találtuk meg az együttélés lehetséges módjait.

Püspök atya hogyan tanulta meg a lovári nyelvet? Mert ugye azt is beszéli?

Valamennyire tudom, olvasni egészen jól, néha meg is csodálják, hogy szebben olvasom, mint ők. Egyszerű nyelv, indoeurópai, közeli rokona a rádzsasztáni pandzsábi nyelvnek. A cigányság zöme innen, Északnyugat-Indiából menekült, amikor 1001-ben Mahmud szultán megtámadta a területet, és sokan estek áldozatul a hódítóknak. Nyelvük őrzi az indiai eredetet, de nagyon megkopott a szó-készletük, a hiányzó szavakat pótolták magyar, román és más eredetű szavakkal, ezért tanulható aránylag könnyen.

A cigányságban is vannak nyelvi, származási különbségek: romungró, beás, oláh...

A magyar cigányság legnagyobb része, több mint 80 százaléka romungró. Ők 5-600 évvel ezelőtt érkeztek, és nagy részük már a cigány nyelvet nem is beszéli. Azt a dialektust, ami megmaradt, és néhány helyen halljuk is, kárpáti cigánynak nevezzük. Mátrarebélyen, Piliscsában még – hála Istennek – él ez az ősi dialektus. Jóval később jöttek az oláh cigányok, a cigányság 10-12 százaléka. Ők beszélik a lovárit, illetőleg a cerhárit, kelderást, ezek a jelentős és élő oláh cigány dialektusok. Mi lovári nyelvre fordítunk. A beás cigányok nyelve nem is cigány nyelv, hanem egy régi, nyelvújítás előtti román nyelv, úgyhogy sokszor román nyelvészek jönnek a mi cigányainkhoz meghallgatni, hogyan hangozhatott a román nyelv 150-200 éve.

Térjünk rá az egyházak nyelvhasználatára! Az egyházak sajátos szóhasználatát a vallásukat gyakorló emberek ismerik. Korábban természetes volt, hogy az emberek többsége tisztában van saját egyházának szókincsével. Mára megváltozott a helyzet. Van, aki csak ünnepek alkalmával vagy keresztelőre, esküvőre megy be a templomba. A köszönéstől a megszólításig érezhető az illető zavara, mert nem ismeri a hagyományos formákat. Újságokban is sokszor látjuk, hogy egy-egy cikk írója nem tudja, hogy melyik felekezethél tiszteletadó úr és melyiknél tiszteletes úr a megszólítás.

Sok ember távolodott el az egyháztól, a kereszténységtől önhibáján kívül, így nőtt föl. Ne éreztessünk az ilyen emberekkel szemben semmifajta ellenérzést, kritikát! Azt gondolom, hogy a legtöbb emberben él annak a vágya, hogy megtalálja az igazságot. Keresi: mi az élet értelme? Honnan van a világ? Van-e valami a halál után? Vannak-e örök erkölcsi értékek, és ezek honnan vannak, miért vannak? A legtöbb ember ezeket a kérdéseket teszi föl.

Úgy vélem, hogy aki nagyon jól ért valamihez, az hallatlan egyszerűséggel is el tudja mondani annak a

lényegét, aminek tudója. Vagyis nekünk fontos megtanulnunk egyszerűen, hétköznapi, érthető nyelven átadni a kereszténység lényegét. Nemcsak a tartalomban, hanem a formákban is!

Jól érezhető, hogy az egyház kommunikációja és médiahasználata megváltozott. Fontos változás ez, mert azok a klasszikus kommunikációs formák, amelyek korábban közismertek voltak, a fiatalokhoz sokkal kevésbé jutottak, jutnak el. Hogyan szólítja meg az egyház ma a fiatalokat?

Nagy kihívás az internet, az okostelefon, szinte rabjává lesz nem kevés fiatal. Az egyházon belül is érzékeljük, és természetesen mi is használjuk ezeket az eszközöket. En-

nek ellenére például egy nyári tábor úgy zajlik, hogy a telefont letesszük, és nem használjuk egész nap. Este megkapják tíz percre, hazaszólnak, hogy minden rendben, de alapvetően telefonmentesek a napjaink. Van egy-két gyerek, aki kicsit berzenkedik. Két-három nap múlva azt mondják, hogy ez csodálatos. Együtt van-

nak, beszélgetnek, látják a természetet. Ráéreznek arra, hogy a valóság meg a virtuális világ között mekkora különbség van, és a valóság gazdagabb, mélyebb és szebb. Szépek az egyhetes nyári imatáboraink. Bibliai szövegeket kapnak körbeülnek, és beszélgetnek a szöveg üzenetéről. A misén szabadon elmondják a gondolataikat, és kérdeznek az atyától. Azt gondolom, hogy nagyon sok fiatalnak van ajtó a szívében, keresik a szeretetet, a békességet, a harmóniát, a szebb világ álmát, ahol nincs háború, nem csak az önzés, nem csak a pénz, nem csak az élvezet a lényeg. Ezt a világot ők is nagyon-nagyon keresik, a legőszintébb, legtisztább szívvel.

Hadd kapaszkodjunk az ajtóhasonlatba: püspök atya sok ajtot nyit meg különféle irányokba, elsősorban a magyarországi egyházak közti párbeszédnek az egyik apostola, és egy fontos intézményben: a keresztényszidó tanácsban képviseli a magyar katolikus egyházat. Mivel foglalkozik ez a tanács?

A célja egymás megismerése, a hídépítés. Többek között egyik szép eredményünk, hogy kiadtuk *A magyarországi zsidóság története* című tankönyvet, amit gimnáziumoknak szánunk. Pontosan azért, hogy megismerjék a múltunk közös értékeit, de a nehézségeink okát is, valamint a kivezető utakat. Rendezünk konferenciákat, méghozzá a különböző teológiai főiskolákon, hogy minden teológiai hallgató hallja, ismerje a többi felekezet gondolatait. A rendszerváltás után Paskai bíboros és mások alapították Magyarországon ezt a nemzetközileg már a II. világháború után sokféle megszülető keresztény-zsidó ta-

nácsot, és mindegyik egyház úgy döntött, hogy püspöki szinten képviselteti magát. Az előadók között is mindig nagyon neves személyiségek szólalnak meg. Minden évben januárban az ökumenikus imahétnek a legelső napja egy zsidó-keresztény közös imádság, ahol bíboros atya, s valamelyik főrabbi szokta az ünnepi beszédet elmondani.

Püspök atya héberül is tud.

Azáltal, hogy a Biblia nagyon érdekelt, és 14 évesen a teljes Ószövetséget egy nyáron három hét alatt elolvastam, kíváncsi voltam eredeti nyelvére is. Még a teológia előtt, a Magyar Néphadseregben együtt voltunk protestáns lel-

késznövendékekkel. Egyikük már nagyon jól tudott héberül. Akkor, a katonaságnál kezdtem héberül tanulni. Aztán kikerültem Betlehembe három és fél évre, úgyhogy megtanulhattam az újhéber nyelvet is, és ilyen módon az óhébert is, tehát mélyebben, mint egy igazi nyelvnek a mondatait, tudom olvasni az Ószövetséget. Kicsit úgy, mint aki tud olaszul is, a latint is másképp olvassa. Ilyenfajta módon gazdagította a nyelvtudásomat a betlehemi tanulmány.

Blankó Miklós és Cservenka Judit
az Édes Anyanyelvünk szerkesztői

Igenévvvel kezdődik-e a Tragédia zárósora?

Az Édes Anyanyelvünk februári számában Madách Imre születésének kétszázadik évfordulójához kapcsolódva Holczer József „bicentenáriumi töprengés”-t tett közzé Az ember tragédiájának utolsó soráról. Ebben a nevezetes záromondatnak a hagyományostól erősen különböző értelmezésével állt elő.

Azt az ötletet vetette fel, hogy a sort kezdő *Mondottam* nem múlt idejű (és idéző szerepű) igealak, hanem befejezett cselekvésű – persze az igéhez hasonlóan szintén az egyes szám 1. személyének végződésével ellátott – melléknévi igenév. – Azt már én teszem hozzá, hogy a befejezett melléknévi igenévnek az ilyen személyragozott (és általában saját, vagyis a mondatétől eltérő alanyt vonzó) fajtáját az ezredfordulón megjelent leíró nyelvészeti egyetemi tankönyv, a Magyar grammatika igei igenévnek nevezi. (A könyv szerkesztője Keszler Borbála, az igevek fejezetének szerzője pedig Lengyel Klára.)

Holczer József többféle tényező együttesét, összefüggését figyelembe véve alakította ki újfajta elképzelését. Elemzésének részletei azonban szerintem kétségtelenül tévesek, így persze maga a következtetése is. Mindenesetre levezetése pontonként kíván mérlegelést és cáfolatot.

A kulcsmozzanatok áttekintése előtt olyan kérdést hozok szóba, amely nem igazi vitapont, de háttérként hozzátartozhat az értékeléshez: vannak-e igei igevek Az ember tragédiájában? Igyekeztem gondosan tanulmányozni a szöveget, de ilyen szófajú szóalakat nem találtam benne. Ez természetesen nem akadályozta annak, hogy az utolsó sorban mégis megjelenjen egy képviselőjük, tehát nem perdöntő bizonyíték Holczer József elképzelése ellen, csupán elgondolkoztató adalék.

Holczer József gondolatmenetét minden bizonnyal az indította el az újfajta értelmezés útján, hogy Madách kéziratában, valamint az első nyomtatott kiadásban (és a továbbiak egy részében is) a zárósor *Mondottam és ember* szóalakja között nincs vessző, holott a ragozott ige és a megszólító szerepű főnév együttese elvileg megkívánná a jelenlétét. Tény, hogy a műnek ezen a helyén a vessző

csak a későbbi kiadásokban vált szokásossá. Az is igaz, hogy a vessző hiánya arra csábíthatja az olvasót, hogy a szóegyüttest jelzős szerkezetként értelmezze.

Érdemes azonban felmérni, mekkora itt a vesszőhiány fontossága, vagyis van-e ennek a jegynek valódi grammatikai jelentősége. Ennek a megállapításához meg kell néznünk, milyen a mű egészében a megszólításokkal kapcsolatos vesszőhasználat.

Az ember tragédiájában – drámához illően – nagyon sok a megszólítás: több száz van belőlük. Az esetek többségében vessző választja el őket a mondat más elemeitől, de egyáltalán nem ritka a vessző mellőzése sem. Vizsgálatot érdemlő kérdés, hogy a megszólítások körének miféle eseteiben figyelhetjük meg a vessző elmaradását. Ennek a bemutatására más alkalommal keríték majd sort: részint terjedelmi okból, részint pedig azért, hogy Holczer József ötletének értékelését ne terheljem olyan adatokkal, amelyek csupán közvetve kapcsolódnak hozzá. Most tehát csak a Tragédia zárósorában is képviselt típussal, azaz a pusztá igealak és a megszólítás közül hiányzó vessző esetével foglalkozom. Pontosabban: az olyan ideillő eseteknek a szemléje következik, amelyekben Madách kéziratában nincs vessző. – A kéziratot abból a fakszimiléből idézem, amelyet (Horváth Károly gondozásában) 1973-ban, Madách Imre születésének 150. évfordulójáról megemlékezve tett közzé az Akadémiai Kiadó.

Az adatokat a drámabeli színek szerint listázom, zárójelben pedig azt is megadom, kinek a megszólalásából való: – 2. szín: „Szomjúzom Éva, nézd mi csábosan / Néz e' gyümölcs ránk” (Ádám); – 3. szín: „Jelenjél meg szellem” (Lucifer); – 4. szín: „Örülj pór, a' nagyság hogy meghajolt / Előtted” (Lucifer); – 5. szín: „Imádkozzunk fiam” (Éva); – 6. szín: „A ló enyém, jőj Júliám, ölelj meg” (Ádám); „Igyál pajtás, holnap nekem, ma néked!” (Lucifer); „Ne átkozódjál lányom, sőt bocsáss meg” (Péter apostol); „Megállj Catulus, én is elkísérlek” (Cluvia); „Hallgass meg istenem” (Ádám); – 9. szín: „Jőjtek fel ifjak” (Ádám); – 11. szín: „Kis ibolyák! – Vegyenek uraim!” (Kisleány); „Áldlak

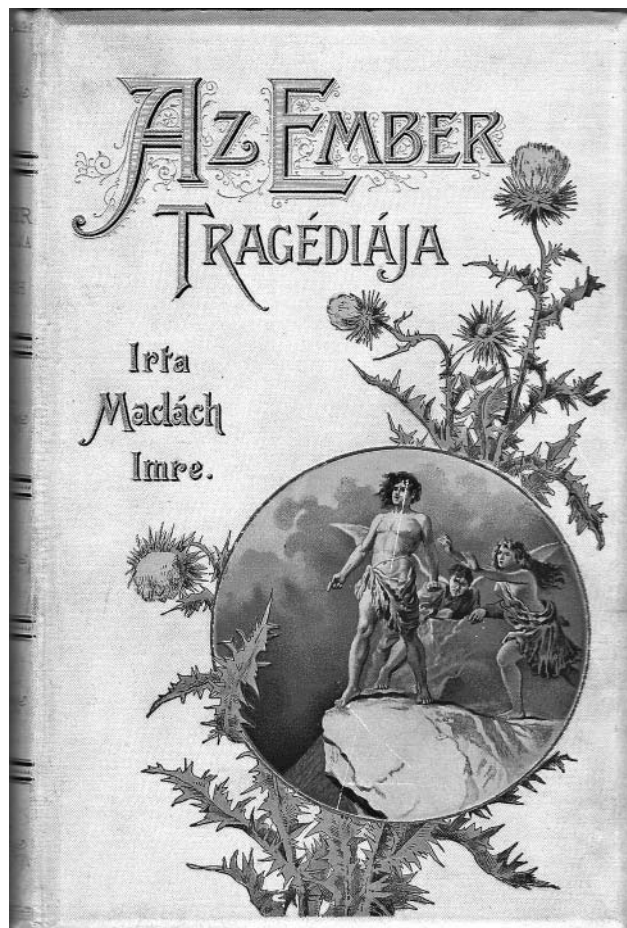
sors, hogy bíróné nem tevé” (Ádám); „Isméred-é Ádám?” (Lucifer); – 12. szín: „Bámúllak tudós!” (Lucifer); – 15. szín: „Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!” (Az Úr).

Természetesen nem sokat változtat a típus lényegén az, ha a megszólító szerepű főnévnek melléknévi jelzője van: – 5. szín: „Könyörülj nagy ember” (A népből); „Kiáltatok / Rongy lelkek” (Első polgár); – 8. szín: „Jőj kedves Jánosom” (Éva).

Idesorolhatók azok az esetek is, amelyekben az ige és a megszólítás között a szövegbeli előzménnyel kapcsolatot tartó, következtető funkciójú *hát* szerepel: – 5. szín: „Félsz hát anyám, hogy gyenge, megverik” [ti. apámat, Miltiádszt] (Kimón); – 14. szín: „Ébredj hát Ádám!” (Lucifer).

A megszólítást követheti még az ige bővítménye, vagyis ilyenkor a megszólítás beékelődik az igei szerkezetbe: – 7. szín: „Jerünk barátim a’ dicső halálba” (Agg eretnek); „Irgalmazz isten bűnös lelkeiknek!” (Éva); – 12. szín: „Szeretlek hölgy, szívem egész hevével” (Ádám); – 13. szín: „Honos szózat hív, térj fiam magadhoz!” (A föld szellemének szava).

Összesen tehát húsznál is több adattal igazolható az, hogy a zárósorbeli vesszőhiány nem kivételes jelenség, ezért önmagában nem indokol kiemelt figyelmet.

Az 1895-ös kiadás (Kép: Wikipédia)

Rögtön hozzá kell azonban tennem, hogy az újfajta értelmezést Holczer József nem egyedül a vessző hiányára építi. Azzal szintén érvel, hogy szerinte a *Mondottam* nem lehet idéző igealak, mivel a műben az Úr korábban nem tett olyan kijelentést, amelyet itt szó szerint megismételne.

Csakhogy egyáltalán nem szükségszerű, hogy az idéző ige szó szerinti idézetet vezessen be. Úgy gondolom, itt tartalmi summázattal van dolgunk: az Úr utolsó szavai a zárósínbéli megszólalásait összegzik. Mivel ezeket az angyalok kara is kiegészíti, a *Mondottam*, *ember* helyett talán pontosabb megoldás volna ez: *Hallhattad, ember*. És tekintettel arra, hogy az emlékeztetésnél fontosabbnak tartható a jövőben követendő út és magatartás, a *Mondottam* helyén állhatna a Holczer József javasolta jelen idejű igealakok egyike is, például a *kimondom* vagy a *fogadd meg*. (Megjegyzem, hogy a *javaslom* viszont kevésbé, hiszen nem illene az Úrhoz. Nagyjából ugyanazért szorulhatna javításra, amiért az első szín utolsó sorában Arany János a *törvényt hozott* kifejezést *törvényt szabott*-ra módosította.)

Töprengése során Holczer József arra a következtetésre jut, hogy Az ember tragédiájának utolsó sorában a *Mondottam* alapszava nem pusztán mondást jelentő (idéző szerepű) ige, hanem 'mondással terem' jelentésű. Ezt Istennek a teológiában (és magában a Bibliában is) használt *Ige*, *Szó* megnevezésére alapozza. Ebből adódóan a *mondottam ember* jelentése: 'az általam mondott, azaz mondással teremtett ember'.

Hogy a Biblia szerint Isten képes mondással teremteni, az tagadhatatlan. A régi (17. századi) katolikus fordításban, Káldi Györgyében például ezt olvashatjuk: „És mondá az Isten: Legyen világosság! És lőn világosság”. Ugyanott az ember megteremtésére vonatkozólag: „Majd mondá: Alkossunk embert a mi képünkre s hasonlatosságunkra [...]. Meg is teremté az Isten az embert: a maga képére, az Isten képére teremtette”. Megfelelőik a modern katolikus fordításban: „Isten szólt: »Legyen világosság«, és világos lett”; „Isten újra szólt: »Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá [...]« Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt”.

Azt, hogy Isten a szavával végezte el a teremtés munkáját, magának a Tragédiának a nyitányában az angyalok kara is kiemeli: „Dicsőség a magasban istenemnek, / Dicsérje őt a föld és a nagy ég, / Ki egy szavával híva létre mindent / 'S pillantásától függ ismét a vég.” (Holczer József idézhetné ezt a részletet mondandója szolgálatában, de nem él a lehetőséggel.)

A szóval való teremtés ismertsége ellenére magának a *mond* igének nem alakult ki 'alkot, terem' jelentése, Isten cselekvését jelölve sem. Nem hagyományozódtak, nem kerültek a köztudatba ilyen kifejezések: „Isten mondá a világosságot” [ti. 'teremtette'], „Az Úr (a saját hasonlatosságára) mondta [ti. 'teremtette'] az embert”. Ebből következően igenévvél mint jelzővel sem lett *Isten mondta*

ember 'Isten teremtette ember' szerkezet. Ilyeneknek nincs nyomuk sem Madáchnál, sem másutt.

Ha a Tragédia zárósorában az Úr saját teremtői szerepére akart volna emlékeztetni, annak a kézenfekvő és egyértelmű eszköze az *Alkottam ember* szerkezet lett volna.

Holczer József annyira beleéli magát a *mondottam ember* 'mondással teremtett ember' értelmezés gondolatába, hogy a kedvéért még a szerinte szükségtelen vessző használatába is hajlandó belenyugodni, ebben az esetben azzal a lehetőséggel számolva, hogy a *mondottam* főnevesült igenév, 'teremtőm' -féle jelentéssel. Pusztán grammatikai spekulációként ezt nem is lehetne kizárni. Valójában azonban teljesen valószínűtlen, hiszen a vessző csak a későbbi kiadásokba került be, nyilvánvalóan azért, hogy biztosítsa a kiadók által kétségtelenül ragos igének tartott *Mondottam* és a megszólító szerepű *ember* főnév közötti tagolást.

Elemzésének végén Holczer József így fogalmaz: „Újszerű hozzáállásomat természetesen nem kívánom senkire se ráerőltetni. Igazuk lehet, sőt legyen azoknak is, akik hagyományosan igének érzik/tartják a *mondottam*-ot (...); de remélhetőleg lesznek, akik osztják az én felfogásomat is. Vagyis hogy az Úr egyes szám első személyben *mondottam ember*-nek nevezheti az általa kimondott, azaz (meg-)teremtett embert”.

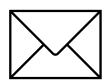
Cikkemből világosan kitűnik, hogy tőlem effajta engedékenység nem várható. Holczer József elképzelése nem nélkülözi az ötletességet, érvelése azonban egyetlen fontos szempontból sem fogadható el. Olyan mértékben sem, hogy vitatott párt alkosson a hagyományossal. Az újfajta értelmezést tehát határozottan tévesnek tartom.

Horváth László

nyelvész, Nyelvtudományi Kutatóközpont

Borzasztó és társai

Alexa Évának az Anyanyelvpolók Szövetségéhez küldött levelében olvasom a következőket.

„Sajnos egyre gyakrabban használjuk helytelenül anyanyelvünket. Gyakran találkozom azzal, hogy negatív jelzőt használnak egy pozitív dolog kapcsán: pl. borzasztóan szép épület stb. Tudomásom szerint van erre egy szakkifejezés, de már elég régen tanultam, és az interneten egyszerűen nem találok. Ha abban tudnának segíteni, hogy hol tudnék ennek utánanézni, azt megköszönném.”

Mivel levélírónk egy szakkifejezésre utalt, alighanem a retorikai és stilisztikai alakzatok valamelyikére gondolt. Jó irányban kereste a megoldást, csak éppen nem jutott eszébe a kifejezés. De ennek még haszna is van, mert így, levelére válaszolva a Szathmári István főszerkesztésében 2008-ban megjelent Alakzatlexikonból több idevágó alakzatot is emlékezetembe idézhetek, s egy-egy példát arra, hogy ez vagy az az alakzat hogyan kapcsolódhat ehhez a mostani témánkhoz. Íme, a kis lista! **Oximoron.** Voltaképpen teljes képtelenség, merő ostobaság, ami ennek az alakzatnak a jegyében testet ölt, de a művészetek, a költészet világában ez is megfelelő, sőt kifejező lehet. Egy példa József Attila Magány című verséből: „Mozdulatlanul, hanyatt fekszem az ágyon, / látom a szemem: rám nézel vele”.

Paradoxon. Látszólagos képtelenség. Példa: „Te sem halált meg, népem nagy halottja!” (Arany János: Széchenyi emlékezete).

Hiperbola. Nagyítás, túlzás. Példa a mindennapi beszédből: *ezer éve nem láttalak*.

Antitézis. Vagyis ellentét. „Magyar volt, költő: / Átkozott, áldott!” (Juhász Gyula: Fejfámra).

Antonímia. Ellentétes jelentések kapcsolódása. *Él-hal* (pl. a zenéért, a nőért).

Mint e kis példatárból látható, több olyan nagy múltú, de a jelenben is meglevő retorikai és stilisztikai alakzat is van, amely valamiképpen összefüggésbe hozható levélírónk egyetlen, de már önmagában is kifejező, *borzasztóan szép épület* példájával. Aki ezt a kifejezést egy baráti társaságban kimondja, arról már azt is tudni lehet, hogy stilisztikai hatásosságra, egyszersmind mások meggyőzésére törekvő, szenvedélyes ember, aki csak ritkán elégszik meg az olyan egyszerű nyomósítással, hogy ez az épület *szép*, hanem fokozza is a nyomósítást: *nagyon szép*, sőt *borzasztóan szép!* Ez az utóbbi azonban már elég félelmetesen hangzik, mert a *borzasztó* jelentése 'borzalmat keltő, borzalmas', azaz pont az ellentétét jelenti annak, amit hősünk mondani akart. Csakhogy nincs egyedül! Sem a példa, sem emberünk. Legalább két tucat olyan, szintén nyomósító szerepű, hatásfokozónak szánt, de a túlzások vermébe esett jelzői vagy határozói szerepű szavunk van, amely csak bizonyos stílusrétegekben fogadható el, illetve csak ott nem kelt feltűnést. A nyelv művelő szakirodalomban nemegyszer Túlzó jelzők és határozók címen olvashatunk róluk, például a Nyelv művelő kézikönyvben, de lapunkban, az Édes Anyanyelvünkben is jelent meg már róluk figyelemre méltó írás az 1995. évi negyedik számból: Nemesi Attila László „Ijesztő” túlzások a nyelvhasználatban című cikke. Szemléltetésül és emlékeztetőül betű-

rendbe szedve felsorolok egy sereg ilyen, tehát túlzó jelzői és határozói formát, de az argóra jellemző durva töltőket – *állati(an)*, *baromi(an)* stb. – mellőzve leginkább a megijesztésre, megdöbbenésre „szolgálók” köréből: *borzalmas(an)*, *borzasztó(an)*, *eszméletlen(ül)*, *haláli(an)*, *irtó(ra)*, *irtózatoss(an)*, *iszonyú(an)*, *őrülten*, *pokoli(an)*, *rém* (jó, rendes), *rémesen*, *rettentő(en)*, *szédítő(en)*, *szédületes(en)*, *szörnyű*, *szörnyen*, *szörnyűséges(en)*. Levélírónk szerint aki így beszél, az helytelenül használja nyelvünket. Megértem őt, de úgy vélem, nem jó ennyire szigorúnak lennünk, hiszen valószínűleg nem szándékosan él többnyire éppen ezekkel a nyomatékosító s a nyomatékosításba borzalmakat, halált, iszonyt, poklot, rémeket, szörnyeket bevonó elemekkel, hanem ezeket a szavakat tanulta meg a családjában és a környezetében, s mint már említettem, talán hevesebb vérmérséklete is ilyen irányba terelte. Írva e cikket hirtelen két nagyon híres ember jut eszembe, akiket idézhetek. Az egyik Móricz Zsigmond, akinek egyik regényében én találtam s jegyeztem föl évtizedekkel ezelőtt ezt a mondatot: „*Borzasztóan mulattatott*, hogy meg akarnak tanítani rá”. A mű címére már nem emlékszem, de a digitalizáció korában már arra sem nehéz rátalálni. A legnagyobbak közé tartozó, nagyszerű művésznőnek, Töröcsik Marinak pedig legalábbis élete utolsó néhány évtizedében szinte szavajárása lett ez a *borzasztó* vagy *borzasztóan*.

Én nem mondanám, hogy ez a levélírónk által elmarasztalt *borzasztóan* forma helytelen, mert egy olyan kis közösségben, például egy összeszokott baráti társaságban, ahol mindenki ezt használja, s ahol ez pár évtized óta

széles körben elterjedt divat, egyáltalán nem rossz. Inkább azt hiszem, hogy nekünk, tehát azoknak, akik erre is figyelünk, a megfelelő helyen tudásunkhoz, lehetőségeinkhez képest írunk, szólunk kell ezeknek a túlzó jelzőknek és határozóknak mibenlétéről, kialakulásáról, jelentéséről(!), valamint az ezeknél jobb megoldásokról, s akkor szép lassan majd visszaszorulnak ezek a borzalmakat idéző túlzó fordulatok. Nézzük csak! Ön levelet írt az Anyanyelvápolók Szövetségének. Az hozzám került, s úgy éreztem, valóban, érdemes e kérdést kisebb-nagyobb nyilvánosság elé vinni. Meg is írtam ezt a javító szándékú cikket, s el is juttattam egy ebben illetékes lapnak, az Édes Anyanyelvünknek. Ettől kezdve már csak találgatok. Tegyük fel, hogy a lap közli is a cikket, s elég sokan el is olvassák. Reméljük, hogy közülük jó néhánynak szöveget üt a fejébe az a furcsaság, hogy nálunk a dicsérő jelzőknek legtöbbször valamilyen iszonyatos, halált hozó, rettenetes külsejű rém vagy szörny vicсорog ki ránk. El is meséli ezt barátainak, ismerőseinek is, éppen azoknak, akiknek eddig fel sem tűnt, hogy milyen szavakkal szokták egymást dicsérni, tömjénezní. Ám a következő férfitalálkozón az egyik ifjú nem úgy számol be pár napja megismert szerelméről, hogy *borzasztóan* vagy *szörnyen*, hanem hogy *elbűvölően csinos*. Egy hasonló lánybuli egyik tagja pedig nem úgy jellemzi a fiút, akivel összelekedtek, hogy *iszonyúan*, *irtóra*, hanem hogy *rendkívül okos*. S ezzel mint-ha kezdetét venné egy elég ostoba divat visszaszorulása. Én valahogy így gondolom.

Grétsy László
professor emeritus, ELTE

Magyar helynévtípusok 2.

Az előző cikkben megállapítottuk, hogy a magyar nyelv történetének megismerésében jelentős szerep hárul a helynevekre, hiszen mind a korai, mind a jelenkori toponimák nyelvünk írásbeli állapotáról nyújtanak hiteles képet, s változásuk a nyelv egészének formálódására világít rá. Keletkezés szempontjából a helynevek természetes vagy mesterséges úton létrejött helyeket jelölnek, aminek alapja az elnevező és az elnevezett hely közötti kapcsolat. Időrendiség tekintetében a **természetes** földrajzi képződmények alakultak ki előbb, a földrészek, tájak, vizek, föld fölötti és alatti térszínformák stb. Az ember kulturális, gazdasági, politikai beavatkozása által létrejött **mesterséges** alakulatok nevében a denotátum és az elnevezés között általában nincs közvetlen kapcsolat. Ilyen nevek a lakott területek, közigazgatási egységek jelölésében a major, a településrésznév, a falu, a község, a város, a járás, a vármegye, a tartomány, az ország neve, valamint a kisebb közterületek jellegét kifejező út, utca, tér, híd, köz, körút, kör, körönd stb.

A jelen írás a **mesterséges helynevek** keletkezésének körülményeit, a névteremtés módszereit ismerteti. Míg a természetes vagy más szóval belső helynévadás során a kapott névben tükröződik a vidék természeti jellemzője, addig a mesterséges, azaz a tudatos helynévadást főleg az újkori tudományosság szükségletei teremtették meg. Ezek a nevek külső szemléletől származnak, sokszor más szemlélet, nyelvi alkat jellemzi őket, és meghatározott személy(ek)hez köthetők.

A földrajzi nevek névélettani helyzetét alapvetően két fogalom határozza meg: a névkeletkezés és -használat. A név létrejöttéhez kapcsolódó névadási típus a természetes és a mesterséges névadás, míg a névhasználat által létrejött származékok a közösségi/népi és a hivatalos nevek csoportjából állnak. A hivatalos nevet a hatóság alkotja, befogadja vagy újraalkotja. Ez a névtípus az írott nyelv eleme, nem lehetnek változatai, tehát normatív (például *Nyíregyháza* hivatalos városnév, de közösségi névként: *Nyír*,

Nyiretyháza, Nyiritház névvel is illetik a nyelvhasználók). A név élete a hatóság önkényétől függ, érvényét törvények, a közigazgatás szerveinek rendeletei szabályozzák, viszont a hivatalos név használata csak a hivatalos fórumokon kötelező.

Az elnevezés ösztönössége mind a természetes, mind pedig a mesterséges névadásban felfedezhető, de ez utóbbiak elkülönítésére, csoportjaik megállapítására egyetlen szempont kínálkozik: az elnevező minősége. A nevet adó személy ugyanis jogi helyzetéből következően csak sajátos földrajzi objektumra ruházhat tulajdonneveket, illetve csak jelentéstanilag és névélettanilag sajátos típusba tartozó földrajzi neveket alkothat. E szempont alapján jogi személytől (hatóságtól) és nem jogi személytől származó neveket különíthetünk el.

1. Jogi személytől, hatóságtól származó nevek. Hatósági neveket valamely jogi testület tudatosan, elnevező, elkülönítő szándékkal alkot. Egyes nevekből a hivatal részleges névteremtő munkája figyelhető meg, mert természetes úton keletkezett névelemek von össze, illetőleg természetes névhez rendel hozzá egy megkülönböztetőt pl. *Baktalórántháza, Kál-Kápolna, Nyirkércs*. Más esetekben viszont már teljesen a saját önkénye szerint választhat jelölőt az objektumnak, pl. Rákóczi Ferenc utca. A hatósági névadás jellegzetességei éppen a tiszta típusokon, az egyéni, eredeti névalkotás példáin figyelhető meg leginkább pl. *Mikszáthfalva < Szklabonya*.

A helységnevek keletkezésének sokrétűségét támasztja alá a Kiss Lajos által összegyűjtött 18-féle csoportosítás, amit az alábbi tematikus felosztás jelenít meg. Ebben a struktúrában az alábbi alosztályok szerepelnek: a) az ember, b) az emberi tevékenység és c) a természet nevei a településnevekben.

1.1. Emberrel kapcsolatos településnevek keletkeztek törzs-, személy- és népnivekből, amelyekben a lexéma puszta, azaz toldalék nélküli alakban jelenik meg, vagy összetétel előtagjaként. Ilyen törzsnévből alakult helységnevének a *Kápolnásnyék, Békásmegyér, Hejőkürt, Balassagyarmat, Salgótarján, Pilisborosjenő, Hajmáskér, Budakeszi* vagy *Dunakeszi* stb. A birtoklás kifejezése céljából gyakran toldalék nélküli személynevek váltak település- vagy akár megyenevekké, mint az *Arad, Békés, Buda, Gyula, Miskolc, Pozsony, Zilah*. Az *-é* birtokjel alakváltozataként létrejött *-i* helynévképző is számottevő helynév esetében jelenik meg; ilyen toldalékolt név a *Borsi, Gergelyi, Marcali, Tamási*. A népnévi eredetű nevek azoknak a nemzeteknek a nevét őrzik, amelyekkel a magyarság az évszázadok folyamán kapcsolatba léphetett, vagy azok mint telepések jelentek meg a magyar területeken, és etnikumuk megnevezése által azonosította őket a befogadó közösség: *Horváti, Bercel, Böszörmény, Olaszi, Csehi, Kálóz, Kazár, Tóti, Polyák, Rác, Nemti, Olaszi, Oroszi, Szász, Varsány*. Pontosítás céljából jöttek létre azok az összetett településnevek, amelyek utótagja gyakran a *-fa(lva), -háza, -soka, -szállása, -telke, -vágása* névelemet tartalmazza, ahogyan

azt az *Andrásfa (< Andrásfalva), Jakabszállása, Madéfalva, Orosháza* helynév is bizonyítja.

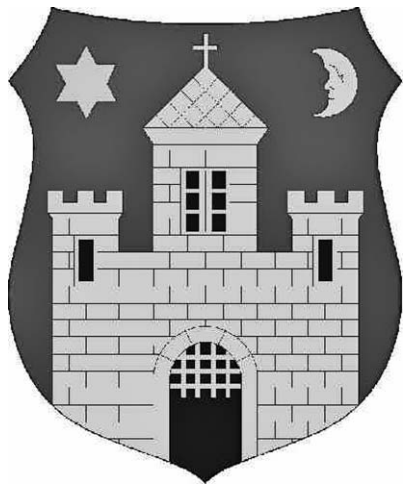

Bakonyzentkirály címere

Különös módon az Úr napja helyét átvevő vasárnap (< vásárnap) szavunk több kategóriát ölel fel, amely tartalmazza a templomok védőszentjének nevét, a hetipiac napját és a vásártéri jog meglétét. A településen álló templom védőszentjének nevéből alakult nevek között találjuk többek között a *Szentkatalin, Szentimre, Szentpéterúr* helységneveket, illetve összetételekben a *Balatonkeresztúr, Bakonyzentkirály, Fábiánsebestyén* fordul elő. Kereskedelmi kapcsolatépítéssel összefüggő nevekből a hetipiac napját viselik ma is, pl. *Hetvehely, Kéthely, Csikszereda, Dráva-szerdahely, Csütörtökhely, Péntekhely, Szombathely*. Ebben a felsorolásban nem találkozunk a hetedik nap nevével, mivel Szent István király rendelkezése – a keresztény értékrendnek megfelelően – ezt a napot a hét záró napjaként nyugalomnapnak rendelte el. Mivel ezen a napon nem volt szabad dolgozni, így a misét és a piacot ekkorra időzítették, hogy az valóban munkától mentes, pihenőnap, eredetileg pedig Istennek szentelt nap lehessen. Még szintén az árucserre fogalomkörével függ össze a vásártartási joggal rendelkező helység neve, amely megőrizte ezt a kiváltságot. Ide sorolható *Hódmezővásárhely, Kézdivásárhely, Martonvásár, Marosvásárhely* vagy az *Asszonyvására* toponima, ami különféle eseményre enged következtetni, pedig valójában ez a 13. században keletkezett helynév még az eredeti 'fejedelemasszony' jelentést őrzi, és egyben a birtoklást is definiálja a tulajdonos státusza által.

1.2. Az emberi tevékenységek közé sorolandók a foglalkozásnevek, építménynevek, illetve a bányászat és egyéb ipari tevékenységeket jelölő szavak, amelyek jelen vannak a helységnevéalkotásban. Foglalkozásnévből alakult helységnevek sorába tartozik az *Ács, Ardó (<'királyi erdőóvó'), Beregdaróc, Gyöngyöshalász, Hodász, Hőgyész ('hőlgész, hermelinvadász'), Igrici* stb. Az emberi építmények közül templom, kolostor, monostor, udvarház, mesterséges árok, földsánc, erősség, hal- vagy vadfogó berendezés elnevezé-

se jelenik meg a toponimákban, sőt, még az ezekre utaló attribútumok is helyet kapnak a nevekben: *Fehéregyháza, Féltorony, Ikervár, Kápolna, Lak, Szin, Temesvár, Vasvár* stb. Úttal, híddal, révvel, vámszedő hellyel kapcsolatos alakulatok is gazdagítják a névanyagot, mint a *Bonchida, Lórév, Válaszút, Vámosgyörk*. A bányászattal és egyéb ipari tevékenységekkel kapcsolatos helységnevek között foglal helyet az *Aranyosgyéres, Háromhuta, Malomsok, Mészpest* név is.

Vasvár címere

1.3. Természeti nevek csoportját alkotják a vizek, domborzati formák, növények és állatok nevét őrző elemek a helynevekben. Mivel a víznevek településnevekre gyakorolt hatása vitathatatlan, a vizek melletti helyzetet jelölő szóelemek is rész vesznek a helységnevé létrejöttében. Több város a rajta átfolyó patakról vagy folyóról kapta a nevét, míg kisebb településformációk a vízfolyás egyéb jellegzetességét őrizték meg, pl. a *Melegsamos, Jósvalfő, Körösfő, Pölöskefő* esetében, ahol a pataknak a „feje” a forrásra utal. Domborzati elnevezések is megtalálhatók olyan településnevekben, mint a *Debrőd* (széles, kiterült, lapos fenekű völgy), *Halmi, Kőhalom, Magasmart*. A névadás elsődleges motivációját őrzik azok a növény- vagy állatneveket rejtő településnevek, amelyek nevének létrejöttében valódi kapcsolat állt fenn a növénytakaró vagy a vidéken elterjedt állatfaj között, azaz a név hűen tükrözte a denotátum valódi állapotát. Ezek a nevek szintén név- és nyelvtörténeti kincsek: *Száldobágy, Hasságy* (száldob vagy hárs), *Cegléd* (cigle ~ cegle, fűzfajta: *Salix elaea gnos*), *Kereki* (erdő).

Utcanévadásban megfigyelhetünk tájékoztató, tiszteletet kifejező vagy egyéb jellegű névadást, de az is előfordul, hogy egy városrész számos, egymás melletti utcája virágnevet kap, ami a virágnevek kellemes hangulatú, amelioratív jelentéstartalmának köszönhető.

2. A nem jogi testülettől származó névformákat is mindig ismert személyhez köthetjük. Ez az egyén lehet egy kiemelkedő személyiség, az adatközlő (a történeti forrás készítője is) vagy éppen a gyűjtő.

2.1. Egyes helyneveket a magyar szellemi élet vagy történelem valamely kiemelkedő egyénisége hívott életre, s a hivatal vagy a közösség (tehát az utókor) kegyeletből vagy más céllal átvette, valóssá tette. Tudjuk, hogy a Zemplén megyei *Kis-Bányácskát* Kazinczy Ferenc nevezte el *Széphalom*nak, számos levelét és költeményét e néven keltezte, de már a XIX. század első felében a kiváló térképész, Lipszky János és Fényes Elek adattáraiban is szerepel ez a név, noha hivatalossá csak 1886-ban vált.

2.2. Az adatközlőktől származó nevek közé az olyan névformákat soroljuk, amelyek akár élőnyelvi gyűjtésből, akár történeti forrásokból kerültek a regiszterbe. Korábban önálló lokalizáló szerepük vagy tulajdonnévi értékük nem volt, hanem csak az adatközlők alkalmi teremtményei az olyan nevek, mint a például a *Körtvélyes tanya* vagy a *Cseréstó tanya* (Hnt. 1907: *Nyírbogdány*). A valós nevet minden esetben az utolsó tag elhagyásával kapjuk meg, tudniillik a *dűlő, tanya, utca, tó* értelmezőket az adatközlők alkalmilag toldották a névhez. Érdemes ezzel kapcsolatban megjegyezni, hogy a térképészeknek szóló utasítás még 1966-ban is azt kívánta, hogy a Rét feletti-féle „csonka” neveket mindig ki kell egészíteni pl. *Rét feletti dűlő* formájúvá. Téves észlelés során deformálódott nevek is előfordulnak, mint a *Rétkútdűlő* (= *Két kút*), a *Hassas-tető* (= *Hársas-tető*) vagy a *Sajóm-hegy* (= *Sólyom-hegy*). Tudálékos értelmezésben átalakított név az adatközlő eufemisztikus célú elnevezése az *f*betű elhagyásával: *Lóingató-dűlő*.

2.3. A szerzőktől származó nevek. Amikor a névgyűjtemények szerzői vagy a kataszteri térképek írói felvesznek munkájukba megjelöléseket, akkor tulajdonképpen ők emelik földrajzi névi rangra őket, és a feldolgozó már mint tulajdonnevekkel kénytelen velük bánni, pl. *Két ér közt levő föld*.

Összegzésül a hivatalos helynévadás XX. századi kutatójának, Mező Andrásnak megragadó hasonlatával élve úgy is fogalmazhatnánk, hogy a természetes név hasonló a népköltészeti alkotáshoz: nem az egyén, hanem a közösség adja, formálja és tartja fenn a „tettenérés” pillanatáig, a gyűjteményekben való rögzítésig. Ezzel szemben a mesterséges nevek tudatos életre hívását bizonyos szemléletvalló személy(ek)hez köthetjük.

Szakirodalom

Hnt. 1873, 1877, 1882, 1888, 1892, 1895, 1898, 1900, 1902, 1907, 1913, 1926, 1933, 1937, 1941–44, 1942, 1944 = *Magyarország helységnevtára* a megfelelő évből. Szerkeszti és kiadja a Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Kiss Lajos 1988: *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Mező András 1982: *A magyar hivatalos helységnevadás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kiss Magdaléna
nyelvész, EKKE

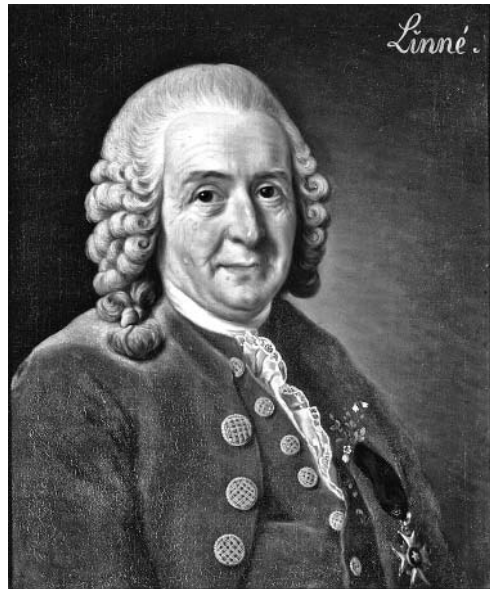
Növényfajtanevek a nemesítésben I.

A növénynemesítés – mint társadalmi jelenség – az emberiség történetével együtt fejlődött. Már az ókorban is szelektáltak növényféléseket, vetőmagvakat azzal a céllal, hogy az emberek számára a legmegfelelőbbeket, a leghasznosabbakat, a legéletképesebbeket természetessék tovább. Ahogy teltek az évszázadok, és haladt előre a technikai fejlődés, egyre bővültek a botanikai ismeretek, egyre tudatosabbá vált a növény szelekció is. A szelekció lényege most is, hogy a legjobb tulajdonságokkal rendelkező fajok változatait válasszuk ki tovább szaporítás céljából. Tudományos növénynemesítésről azonban csak 100-120 éve beszélhetünk, amikor a tudatos szelekciós munka mellett már mesterséges keresztezéseket is végeztek a növénynemesítők. Ez hatalmas fejlődést indított el szerte az egész világon. Például a szántóföldi hibrid növényeknél (pl. kukorica) ez többszörös terméshozamok elérését biztosította.

Fontos megjegyezni, hogy spontán kereszteződés az évmilliók során is bármikor létrejöhetett. A nemesítés során a növényfajok alváltozatai között a mesterséges keresztezésekkel csak felgyorsítjuk azokat a folyamatokat, amelyek a törzsfajlás során is bármikor bekövetkezhetnek volna. A keresztezéses nemesítés azonban nem azonos a génmódosítással, amely a 20. század második felétől kezdte térnyerését. Tehát az oly gyakran emlegetett *génmódosított organizmusok* (GMO-s növények vagy állatok) csak kutatási, kísérleti stádiumban maradhatnak, ezeket Magyarországon tilos termesztésbe, tenyésztésbe vonni. Itt kell megemlítenem azt a hazánkban – még az agrárszakemberek körében is! – egyre terjedő rossz kifejezést, hogy újfajta genetikai hibridek vagy új genetikájú fajták stb. A *genetika* ugyanis a nemesítés alaptudományára vonatkozó nemzetközi szakkifejezés, a *genetikus* pedig az a szakember, aki a genetika tudományát műveli. Az új fajtákra, hibridekre az *új génállományú*, vagy még inkább *új génállománnyal rendelkező* a helyes magyar kifejezés. (Az angol szakirodalomban a *genom* felel meg ennek.)

Növényfajok és alváltozataik

A növényfajok rendszerezésében és az ún. kettős nevezéktan bevezetésében óriási szerepe volt *Carl von Linné* svéd természettudósának, aki 1742-ben adta ki első művét, amelyben a latin *genus* (nemzetségnév) és *species* (fajnév) együttes használatával nevezett meg több tucat növény családnak (*familia*) tartozó több ezer növényfajt. Tulajdonképpen – kisebb-nagyobb módosításokkal – a mai napig is ezt használjuk. Pl. a búza tudományos neve: *Triticum aestivum* L. Az első a nemzetségnév, a második a tulajdonképpeni fajnév, de a kettőt mindig együtt használjuk. Az L. betű pedig *Linné* nevére utal. Később természetesen újabb szerzők névrövidítését is megtaláljuk.

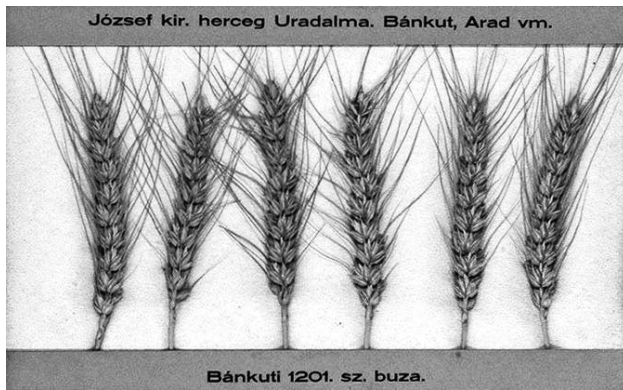
Carl von Linné (kép: sln.no)

Szakmai-tudományos dolgozatokban is így hivatkozunk az egyes növényfajokra. (*Linné* korszakalkotó munkásságáról a Wikipédiából tájékozódhatunk.)

Jelenleg termesztett növényeinknél szükség lehet az alfajok (*subspeciék*) megnevezésére is. Így például a ma termesztett árpák ősenek a *Hordeum vulgare ssp. spontaneum*-ot tekintjük, amely két szemsoros kalászu volt. A ma termesztett árpafajták további két fajtacsoportba (*convarietas*) sorolhatók: *distichon* (két szemsoros) és *hexastichon* (hat szemsoros). Megjegyzendő még, hogy az egy fajhoz tartozó alfajok, alváltozatok egymással viszonylag könnyen keresztezhetőek. Ezt az öntermékenyülő növények (pl. kalászos gabonák) nemesítése során fel is használjuk az ún. additív (összeadó) génhatások növelésére. A kölcsönösen termékenyülő fajoknál (pl. kukorica, cirok, napraforgó) a beltenyésztett alváltozatok (szülővonalak) közötti keresztezéskor a hibridhatást (F_1 -heterozist) használjuk ki.

A fajták elnevezése

E rövid növényrendszertani, nevezéktani összefoglaló után el is érkeztünk a legkisebb rendszertani egység, a fajta elnevezéséhez. A múlt század első felében főleg a nemesítés helye (falv, város) és egy törzsszám adta a fajta nevét. Pl. Baross László legismertebb világhírű búzafajtája a *Bánkúti 1201* volt (Bánkút egy Békés vármegyei kis falv). Volt (és van) továbbá *Kompolti korai őszi árpa*, *Lovászpátonai őszi rozs*, *Szarvasi-52 magyar rozsnok*, *Cserszegi fűszeres szőlő*, *Kalocsai*, *Szegedi* (és egy számmal jelzett) fűszerpaprika, *Kecskeméti arany sárgarépa*, *Újfehértói*

A Bánkúti 1201 búzafajta (Kép: Sumidamagazin)

fürtös meggy, Szegedi mamut kajsziarack, Pölöskei muskotály szőlő, Fertődi hosszúfürtű pirosribizke, és még sorolhatnánk napestig a régi és/vagy ma is élő fajták neveit. Ezekkel egy időben szintén gyakori volt a régi nagy nemesítők nevével fémjelzett fajtanevek megválasztása is. Pl. Székács-árpa, Fleischmann-zab, Mathiász Jánosné-muskotály szőlő, Nyujtó Ferenc emléke kajsziarack, stb. Sokszor a név után még egy sorszámot is kaptak a fajták, hogy egymástól megkülönböztethetők legyenek.

A múlt század második felétől aztán tovább variálódott a növényfajták elnevezése. Megmaradtak ugyan a helység- és nemesítőnevek használatai is, de egyre több tájegység- és fantázianév is napvilágot látott. Néhány példa: Napsugár ősziarack, Klapp kedveltje körte, Csaba gyöngye szőlő, Makométa vöröshagyma, Albatrosz kifejtőbab, Risabell rizs, Danubia őszi káposztarepce, Albarégia hibridpaprika, Pannónia kincse szója, Akklimat szudánifű. Külön kell megemlíteni a külföldről korábban behozott honosított fajtákat, amelyek szintén változatos neveket kaptak. Pl. Bezosztaja (jelentése: száлка nélküli) őszi búza, Jubilejnaja 50 őszi búza, Mini Manó törpebúza, Condor tavaszi zab,

Jonatán alma, Chardonnay szőlő, Kleopátra burgonya, Negro Caballo (vagy Caballero) mustár.

Mivel hazánkban is elég nagy változatosság alakult ki az új fajták elnevezésében, a két legnagyobb hazai gabonanemesítő cég példáján mutatom be a névadást a '60-as évektől kezdve. A Martonvásári Mezőgazdasági Kutatóintézetben például a búzafajtákat Mv 1-től 24-ig számozták, a Szegedi Gabonatermesztési Kutatóintézetben pedig először Sze-számmal, a '70-es évektől GK-számmal illették a fajtákat. Például a Gabonakutató első kukoricahibridje Sze SC 632 volt; az első három betű szegedit jelentett, az SC (single cross) egyszeres keresztezést, a 632 pedig a FAO-számot, azaz a tenyészidő hosszát jelölte. Majd a '80-as évektől kezdve mindkét intézményben áttértünk az Mv, GK betűk és egy tájegységnevet vagy fantázianév használatára. Példának néhány újabb búzafajta a 2000-es évekből: Mv Kolompos, Mv Kondás, Mv Krajcár, Mv Magdaléna, Mv Nádor, Mv Pántlika, Mv Tallér, Mv Toborzó, Mv Suba; GK Arató, GK Bakony, GK Békés, GK Csillag, GK Déva, GK Garaboly, GK Kolozs, GK Magvető, GK Szilárd, GK Szerecs, GK Bétadur (ez utóbbi pl. dűrumbúza, amelynek lisztjéből tojás nélkül lehet tésztát készíteni).

Ugyanerre az időszakra vonatkozóan elterjedt még egy, szerintem nem kedvező fajtaelnevezési szokás, mégpedig a lány- és fiúnevek használata. A nemesítők leggyakrabban saját gyermekeik, unokáik keresztnévére írták új fajtáikat. Például az utóbbi 25 évben a takarmány- és silócirok a vezető nemesítő és teljes családjának neveit örzik: GK Áron, GK Balázs, GK Emese, GK Erik, GK Erzsébet, GK Ilona, GK Péter, GK Zsófia. Mentségükre legyen mondván: mind a nyolc fajta jelenleg is köztermesztésben van, és a cirok ma a legszárazságtűrőbb faj a tavaszi vetésű szántóföldi növények sorában.

Palágyi András
biológus, Fleischmann-díjas nemesítő

Fokozhatatlanok

Az Édes Anyanyelvünk 2023/2. számában Gasparics Gyula főiskolai tanár a melléknevek „túlfokozásáról” ír. Valóban, a *legszebb* után már csak a *legeslegszebb*ről beszélhetünk (ha egyáltalán beszélünk, mert nem kellene). Van azonban két olyan, eleve tovább nem fokozható melléknevünk, amelyeket mégis lépten-nyomon próbálnak tovább fokozni. Ez a *minimális* és a *maximális*.

A *minimálisabb*, vagy kivált a *legminimálisabb* egyszerűen abszurdum, hiszen a *minimális* (akárcsak a *maximális*) már magában egy végletet fejez ki, amely után értelemszerűen nincs tovább. Hasonló a helyzet az *optimálissal* is, hiszen ez lényegét tekintve már magában is egy abszolút szintet fejez ki, felsőfok, amit értelmetlenség lenne, egyszerűen nem lehet tovább fokozni.

Kissé bizonytalanabb vagyok az *ideális/eszményi* tekintetében, bár azt hiszem, erre a melléknévre is az vonatkozik, ami a *minimális-maximális-optimális* hármasra.

Kulcsár István
újságíró

Egy motívum útja Boccacciótól Pázmány Péterig

A világirodalom számos példát mutat arra, hogy egy-egy történet vagy jellemző részlet, sajátos ötlet milyen kalandos utat jár be kiötlőjétől a későbbi felhasználóig. Nincs ez másként a jelen esetben sem...

Giovanni Boccaccio *Dekameronja* nálunk leginkább Révay József fordításában ismert, de van olyan feltételezés, amely szerint akár Pázmány Péter is olvasta eredetiben római tartózkodása alatt. Erre ugyan nincs bizonyítékunk, csupán irodalomtörténeti feltételezés még az 1930-as évekből, de a mű egyik motívumát – valószínűleg közvetítéssel – egyik prédikációjában kétségtelenül felhasználta. A Kosztolányi Dezső által a magyar próza atyjának tartott Pázmány igazán képszerűen fogalmazott, s nem riadt vissza a legkevésbé sem vallási, hitéleti példák műveibe való beemelésétől sem. A tágabb kort nézve ez természetes volt, hiszen például Luther koráljaihoz s később Bach is egy-egy kantáta dallamához bátran kölcsönvette a közismert világi dalok melódiáit.

Boccaccio műve olaszul, latinul, majd számos nyelvre átültetve, igen termékenyen hatott Geoffrey Chaucertől Shakespeare-ig, s több tucat neves alkotó mellett, szelídítve, átértelmezve – még a népmesékre is. Sokan és sokszor érezhették tehát úgy – Horatius szállóigéjével –, hogy „rólad szól a mese”.

A *Dekameron* első napjának hatodik novellájában „egy derék ember bizonyos talpraesett mondással megszégyeníti a barátok [szerzetesek] gonosz képmutatását”. Egy ferences inkvizítor üldözi a történet főhősét, akit kijelentése miatt („neki olyan pompás bora van, amit még a Krisztus is megihatna”) hamisan vádol, s penitenciaként mindennapi reggeli misehallgatásra kötelez. Az egyik igeszakasz szöveget üt a bűnbánó fejébe, s meg is mondja feddőjének, hogy ezért szánja őket.

„Kérdezte akkor az inkvizítor: – És mi volt amaz ige, mely akkora sajnálkozást ébresztett benned irántunk? Felelte a derék ember: – Uram, amaz igéje volt ez az evangéliumnak, mely ekképpen hangzik: Százszorosan kaptok vissza mindent. Mondá erre az inkvizítor: – Ez így vagyion; de hát miért ébresztett benned szánakozást e mondás? – Uram – felelte a derék ember –, megmondom neked: mióta idejárom minden áldott nap, látom, hogy odakint a sok szegény embernek néha egy, néha két roppant üstnyi levest küldötök ki, ami a tiétek és a kolostor szerzeteseié, de nek-

tek már nem kell; éppen azért, ha a másvilágon mindent százszorosan fizetnek vissza, akkor nektek *annyi levesetek lesz, hogy bizonyára mind egy szálíg benne fulladtok.*

Ámbátor a többiek, kik az inkvizítor asztalánál ültek, valamennyien kacagtak, az inkvizítor igen megmérgeződött, mivel megérezte, hogy a mondás az ő képmutató levesosztogatására célzott; és [...] bosszúságában parancsolta neki, hogy felőle cselekedje azt, amit akar, és többé ne kerüljön a szeme elé.”

Megszületett tehát a folyadékba fulladás – eredetileg humoros – motívuma, aztán pihent több mint másfél évszázadig, legalábbis nem lelünk nyomára.

Hat emberöltővel a mű megjelenése után, 1528-ban adta ki saját, röviden csak *Reloxnak* emlegetett művét Antonio de Guevara (1481–1545). Ő előtt V. Károly német-római császár udvari prédikátora és történetírója lett volna, ferences szerzetes és inkvizítor is volt, joggal feltételezzük hát, hogy felkeltette érdeklődését a *Dekameron* idézett novellája. A jeles spanyol könyvének műfaja királytűkőr, vagyis a helyes és bölcs uralkodásra kívánta oktadni a regnáló és leendő koronás főket. A nagy mű mai szemmel nézve is rendkívül olvasmányos, ezért a korabeli Európa bestsellere lett, számos kiadást ért meg, több nyelvre lefordították (latin, olasz, francia, német, angol, orosz, svéd, lengyel, örmény és román), még magyarra is. (Bár erről a teljességére büszke *Világirodalmi lexikon* nem tud...)

A több mint ezeroldalas munkát Prágai András *Fejedelmeknek serkentő órája* címmel valószínűleg latinból ültette át honi nyelvünkre (Bártfa, 1628), s ezt természetesen a széleskörűen tájékozott kortárs, Pázmány is olvasta. (Jól érzékelteti az idő múlását, hogy a korabeli jelkép, a *serkentő óra*, mai formájában ébresztő óra [= *ébresztőóra*], aligha meg nem mosolyogtatná az olvasókat...)

Jellemző azonban, hogy a több száz szót alkotó vagy meghonosító Prágai minden hetedik eredeti szó- vagy értelmezési találmányát néhány évvel a megjelenés után már megtaláljuk Pázmány Péternél, s ami aligha véletlen: mindössze egyszer más jelentésben, 38-szor ugyanabban, s négyszer már átvitt értelemben. Ilyenek vannak átvitt szavak között, mint például *lerázni*, *levegő ég* ('levegő'), *mendemonda*, *mindannyszor*, *rémülés*.

Andrea del Castagno: Giovanni Boccaccio.
Web Gallery of Art.

Az érsek minden bizonnyal a *Fejedelmeknek serkentő órája* 121. oldalán olvasta az idézendő részt Manasses királyról, kinek vérengzéséről a *Bibliában a Királyok második könyve* csupán ennyit ír: „nagyon sok ártatlan vért is ontott, amivel megtöltötte Jeruzsálemet egyik végétől a másikig”. (A szöveget az olvashatóság kedvéért a maihoz közelítő formában közöljük.)

„[Manasses] hogy semmiféle vétkektől üres [’mentes’] ne legyen, mivelhogy tőle mindenféle jóságos cselekedetek távol voltak, el annyira kegyetlen volt, és Jeruzsálemben annyi sok ártatlan vért ontatott ki, hogy ha annyi víz együtt volt volna, mennyi vért széjjel országában ki ontott, minden halottak, kik meg ölettettenek, azaz vérrel el borítottanak volna, és elevenek is belé holtanak volna.”

Az induló motívum humora elveszett, leveséből víz és vér lett, de megmaradt a tömeges fulladás.

A képet Pázmány – noha szellemesen továbbfejlesztve azt – egészen egyértelműen átveszi az 1636-os prédikációkötet *A részegségnek veszedelmes undokságáért* című darabjába. „Igyunk hadaiknak győzedelméért, fiaiknak egészségéért!

És azt ítélik [’gondolják, hiszik’], hogy efféle könyörgések Istenhez hatnak?! Oh, emberi bolondság, hogy a részegséget áldozatnak ítéli! [...] Annak is, aki egészségéért isznak, nemhogy használna, de nagyot árt efféle köszönet. Mert aki tudja, hogy egészségéért részegeskedő köszönetéssel élnek, és ellene állhatván, nem ellenzi: bizonyos, hogy Isten haragját és átkát érdemli”. Így zúdítja szavait az érsek, majd eljut a motívum megújításához. „[É]s ki tudja, talán a több vétkek között, egyikért azért rontotta és pusztította Isten a mi szegény hazánkat, hogy az ő szabadulásáért annyi részegítő köszönések lettek, hogy ha egy nagy völgybe vinnék a török császár erejét, és reáeresztenék azt a bort, melyet sok részegeskedésben megittak Magyarországon szabadulásáért: nem kellene semmi vízőzön a török veszedelmére; mind borban halnának.”

Így lett Boccaccio leveséből előbb vér, majd pedig bor. S hadd legyenek kissé elfogultak: az utóbbi formában vált a legszellemesebbé.

Töttös Gábor
ny. főiskolai docens, Szekszárd

Az idegen szavak helyesírásának tökéletlenségéről

Az *Édes Anyanyelvünk* 2023. áprilisi számában megjelent cikkemben érintettem a helyesírási szójegyzékekhez köthető változtatásokat és javításokat – ebben azzal foglalkoztam, hogyan lehet eltérés *A magyar helyesírás szabályai* (a továbbiakban: AkH.)¹ azonos kiadásainak különböző lenyomatai között, a témát pedig elsősorban a *dínó/dínó* változat² szolgáltatta. Az általam vizsgált 2015-ös és 2019-es lenyomatok közül az utóbbiban a *dínó* alak található meg, a folyóirat szerkesztői mégis a hosszú í-s változatot szerepeltették a címlapon.³ Nem véletlenül. A munkámból kifolyólag az éppen érvényben lévő szabályzat szerinti írásmódot kell használnom, hacsak a megrendelő másként nem dönt – egyszerű korrektorként pedig minden tisztelem e lap főszerkesztőjéé és szerkesztőjéé, Keszler Borbáláé és Lengyel Kláráé, akik az AkH. 12. kiadásának szerkesztői voltak. Nem is szeretnék vitatkozni velük, már csak azért sem, mert tisztában vagyok azzal, hogy semmi sem állandó, és ahogy a nyelv változik, úgy a következő kiadások sem lesznek egyformák, nekem pedig nem az ítékezés a dolgom, hanem a változások nyomán követése, kérdés esetén az eltérések megmagyarázása.

1 AkH. = *A magyar helyesírás szabályai*. 2015, 12. kiadás és 1984, 11. kiadás. Budapest. Akadémiai Kiadó.

2 Kóti Nikolettá 2023: Dínó vagy dínó? Tévedhet-e a helyesírási szabályzat? *Édes Anyanyelvünk*. XLV. évf. 2. szám (2023. április): 25–26.

3 *Édes Anyanyelvünk*. XLV. évf. 2. szám (2023. április): 1.

Hogy mi indokolta a *dínó* alak használatát egy nyelv-művelő folyóiratban? Az, hogy szabályosnak tekinthető. Mint utólag kiderült, kalandos út vezetett a *dínó* írásmódig: a hosszú í-s változat a 2015-ben kiadott akadémiai szabályzatban tűnt fel, majd a 2017-es *Magyar helyesírási szótárban*⁴ és az AkH. 2019-es lenyomatában már felülírta a *dínó* alak. A 2021-es lenyomatban ennek megfelelően a rövid í-s változat szerepelt már, aztán 2022-ben ismét *dínóra* váltottak a kiadvány összeállítói. Ennyi módosítás után mégis hogyan lehet eldönteni, hogy mi a helyes? Minden évben el kellene látogatnunk a könyvesboltba, és reménykednünk benne, hogy a fólia mögött a legfrissebb lenyomat lapul? Minek higgyünk hát?

Leginkább a józan eszünknek. Vegyük alapul azt a szabályt, ami alapján helyesírásunk igyekszik a kijelölt alakhoz igazodni. Ahogyan az AkH. 12. kiadása fogalmaz, „a latin betűs írás nyelvkezből átvett, közkeletűvé vált köznyelvi és szaknyelvi idegen szavakat általában magyarosan írjuk, azaz szokásos kiejtésüket a magyar hangjelölés szabályai szerint tükröztetjük” (203. pont), illetve „a nem latin betűs írás nyelvkezből (gyakran több nyelv közvetítésével) átvett és már meghonosodott szavakat – a forrásnyelvre vonatkozó átírási szabályoktól függetlenül – a magyarban szokásos kiejtésük szerint írjuk” (205. pont). A *dínó/dínó* a latin eredetű *dinoszaurusz* rövidítése, ami ugyan rövid magánhangzókat tartalmaz, a rövidülés azonban gyakran

4 *Magyar helyesírási szótár*. 2017. Budapest. Akadémiai Kiadó.

magával hozza a szó végi magánhangzók megnyúlását (lásd: *kemó, kiló, teló*), a kiejtést pedig megkönnyítheti, ha az első magánhangzó is megnyúlik (szintén rövidülés és hangzónyúlás történik például a *Béni, Tádé, Tóni* nevek-nél). Az akadémiai szabályzatban fel-, majd eltűnő, aztán visszatérő *dínó* írásmód tehát indokolható azzal a törekvéssel, ami szerint az íráskép a kiejtett alakhoz igazodik. Egyszóval az idegen szavak fonetikus átírására megvan a törekvés, azonban a szabályzatot forgatva úgy tűnik, még nincs egységesség. Az első eset, hogy egyes idegen eredetű szavak idegenszerűen és fonetikusán egyaránt írhatók. A legújabb AkH. megengedő álláspontot képvisel a *cset/chat*, a *dzsessz/jazz*, az *ímél/e-mail*, a *pésméker/pacemaker*, a *szték/steak*, a *sztornó/storno*, a *sztrók/stroke* vagy a *spré/szpré/spray* többféleképpen is szabályosnak mondható írásmódját tekintve (ahogy a *CD* is lehet *cédé*, vagy a *tv tévé*), ezekben az esetekben v. jelzést használ a szótár, jelezve, hogy az alakváltozatok egyenlő értékűek. A *csili/chili*, *csip/chip*, *csipsz/chips*, *fájl/file*, *grépfrút/grapefruit* esetében a vagyalosság helyetti *l*. (lásd) jelöléssel mintha a fonetikusán írt változatot ajánlanák a szótár összeállítói (vagyis: „chili *l*. csili”, de a *csili* szónál már nincs utalás a *chilire*, vö. „chat v. cset” / „cset v. chat”).

A *díva*, a *girosz*, a *kapucsínó*, a *lidó* (homokos part) és a *sztriptíz* kifejezések egyaránt hosszú *i*-vel, egyéb változatot nem javasolva találhatók meg az akadémiai szójegyzékben, de a *fitnesz* és a *bifsztek* leírása is próbál igazodni a kiejtéshez. Az ételnevek írásmódja az egyik legproblematisabb pontja a helyesírásnak, gondoljunk például a *barbecue*, a *croissant*, a *mousse* vagy más, Veszelszki Ágnes által is említett példára⁵ az *Édes Anyanyelvünk* 2023. februári számából. Bár utóbbi kifejezések az eredeti írásmód megtartása ellenére is kevesebb félreértésre adnak okot, mint például a szemnek idegennek ható *girosz*, aminek fonetikus írásmódját egy, a családjunkban mosolyogva emlegetett történet is indokolta teszi: falusi származású rokonunknak Budapestre érkezve kedve támadt egy egzotikusnak tűnő étel elfogyasztására, ezért kért egy *gyrost* (így, *gy*-vel és *s*-sel kiejtve) az árustól. Nem hibáztatható vagy kinevethető emiatt, hiszen honnan tudta volna első olvasásra, hogy hogyan kell kimon-dani a görög eredetű jövevényszót?

A helyesírási szótárakba a nyelvhasználati igényeknek megfelelően kerülnek be új szavak, miközben a ma már nem használatos formák kikerülnek onnan. Hogy lassan ugyan, de az idegen szavak meghonosodásán kívül a meglévő szókészletünk helyesírás-

sában is történhet változás, arra példa többek között az, hogy az AkH. 11., 1984-ben megjelent szójegyzékében még *árbo*c és *bura* volt a szabályos forma, addig az AkH. 12. kiadásának első megjelenése, azaz 2015 óta *árbo*c és *búra* a helyes alak. Hasonló a helyzet a *Vietnámmal* is, amelynek rövid magánhangzós változata (*Vietnam*) évtizedeken át volt szabályosnak tekinthető. Habár az 1987-es *Jó reggelt, Vietnam!* című filmben a főszereplő Robin Williams magyar hangja, Bajor Imre már a szinkronkészítés idején (1989-ben – az Internetes Szinkron Adatbázis alapján) is hosszú, sőt megnyújtott *á*-val kiabálta az ázsiai ország nevét, az ékezetes írásmódra a 2017-es *Magyar helyesírási szótár*ig kellett várni, és ezt követően az AkH. 2019-es lenyomatában ugyancsak *Vietnám* szerepelt az első (2015-ös) lenyomatban még *Vietnamként* jegyzett tulajdonnév helyett. Korábban a *Sztalin/Sztálin* írásmódja ingadozott, ahogy Büky László ír a Czigány Lóránt könyvéről szóló szemléjében: „Czigány kifejti, hogy ekkoriban [az 1950 körüli években – a szerző, K. N.] még *Sztálin*-t mondtak és írtak, később »a helyesírási konszenzus és a szolgáltat-kész Akadémia« a *Sztálin* alakot szentesítette... [...] E kiejtő-mód magyar nyelvbeli megfelelője a *Sztálin*. A kérdés másik oldala, hogy a magyar anyanyelvűek számára a *Sztálin* alakzat kellemetlenebb hangzású, mint a *Sztálin*, erre sem Balla, sem Czigány nem utal, csupán arra, hogy a helyesírás, az akadémiai kiszolgálta a kommunistákat (szállítván a helyesírási szabállyal a kellemesebb hangzású szóalak írásképét). Egyébként *sza*- kezdetű szavunk alig van: *sztalaktit*, *sztaniol*. A második világháború előtti sajtóban (magyarban, európaiban) persze mindenütt a-val van a diktátor neve, a rádió (tévé nincs) az íráskép alapján mondja a nevet, nem úgy, mint a későbbi moszkoviták.”⁶

Ha már a/*á* változat: alig találkozunk olyan cikkel, amelyben a *narcisztikus*, *narcizmus* kifejezéseket a szabályosnak tekinthető rövid *a*-val írják – és megfigyelésem szerint a nyelvhasználók kiejtésben és a kifejezés rövidítésében („nárci”) is a megnyúlt magánhangzót pártolják (megjegyzem, a *Nárcisz* utónév és a hasonló elnevezésű virág továbbra is *á*-val írva helyes). Az *overall* szót tekintve az AkH. egyelőre ragaszkodik az eredeti formához, holott nem hallottam még olyat, hogy valaki ne *overálnak* ejtette volna. A *campus*, a *performance* és a *wellness* (vö. *fitnesz*) esetében hasonló a helyzet, pedig ezeknek a magyar nyelvre átültetése szebb írásképet eredményezne, mint ha a *couchette*, a *cowboy* vagy a *stewardess* alakok átírásával próbálkoznánk – ezek egyelőre az eredeti

Egy mai társasjáték a Webjátékboltból a *dínó* alak éppen érvényes írásmódjával.

⁵ Veszelszki Ágnes 2023: Gasztrohelyesírás. Milyen helyesírási kérdéseket vetnek fel az étel- és italnevek? *Édes Anyanyelvünk*. XLV. évf. 1. szám (2023. február): 16–18.

⁶ Büky László 2000: Czigány Lóránt: Ahol állok, ahol megyek – Magyarországi tanulóéveim. *Pannon Tükör*. 5. évf. 4. sz. (2000. július–augusztus): 75–77.

formájukban írandók, ugyanis az AkH. 212. pontjának indoklása szerint „a latin betűs írású nyelvekből átvett, egyes (jórészt ritkábban használt) közsavakat kis kezdőbetűvel, de egyéb tekintetben a forrásnyelv helyesírásának szabályai szerint” írjuk.

A *dínót/dínót* pedig fogadjuk el olyannak, amilyen. Vagyis tegyük félre az összes lenyomat birtoklásának vágyát, és használjuk azt, amelyik szimpatikus – az AkH. 13. kiadásának megjelenéséig még kritika nélkül megethetjük.

Kótis Nikoletta

korrektor (Index),

szövegíró (PEOPLE TEAM Alapítvány)

Tisztelt Szerkesztőség!

Az Édes Anyanyelvünk áprilisi számát olvasva fogalmazódott meg bennem a kérdés, amelynek megválaszolásához kérem az Önök segítségét. Az elgon-

ÁLLÁSFOGLALÁS a helyesírási szabályzat lenyomatainak érvényességéről

Tisztelt László Jenőné, kedves Olvasónk!

Kótis Nikoletta remek cikke után fölösleges lenne hosszasan magyarázni, miért pártolja szerkesztőségünk a *dínó* kiejtés szerinti írásmódját. Felfogásunk szerint a rövid *-i-s* írás indokolatlan, „visszalépés az időben”. A magyar helyesírás domináns elve a kiejtés szerinti írásmód. A *dínó* szót évtizedek óta hosszú magánhangzókkal ejtik a nyelvhasználók.

Szerkesztőink közül Keszler Borbála az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága elnökeként vezette A magyar helyesírás szabályai (12. kiadás) első lenyomatának elkészítését. Lengyel Klára a szabályzat lektoraként vett részt a munkálatokban. A *dínó* szó második lenyomatában megváltoztatott *dínó* írásmódjával nem értünk egyet.

Ezen a ponton érdemes rátérni a középiskolai tanár kérdésének megválaszolására, tudniillik határozottan állást kell foglalunk abban is, hogy a helyesírási szabályzat aktuális kiadásainak egyes lenyomatai érvényesek és párhuzamosan használhatók az új rendelkezésig, azaz az új **kiadás** létrejöttéig. „Az Emberi Erőforrások Minisztériuma és az Oktatási Hivatal tájékoztatása szerint [...] az új szabályzatban megfogalmazott elvek szerint indokolt tanítani már 2015. szeptember 1-től kezdve. A 12. kiadás változásait a szabályok alkalmazása és az egyes szavak és szókapcsolatok írása szintjén azonban csak fokozatosan szabad és lehet számonkérni. Az érettségi vizsgadolgozatokban a 2016/2017-es tanév tavaszi vizsgaidőszakáig a 11. és a 12. kiadás szerinti helyesírást is el kell fogadni. Középszintű vagy az alatti értékeléskor 3 év a türelmi idő” (Keszler Borbála 2015: Megjelent *A magyar helyesírás sza-*

dolkodtató cikk a *dínó* szó kapcsán azzal foglalkozik, hogy A magyar helyesírás szabályai lenyomatai között eltérés lehet, a hibákat, a tévesen írt szóalakokat a későbbi lenyomatokban korrigálják. Ezt megértem, és azt is, hogy nem fogadható el egyszerre az eltévesztett és a helyesen leírt szó is. Viszont gyakorló pedagógusként felmerül bennem az a kérdés, hogyan valósítható ez meg a gyakorlatban. Hiszen a közép- és az emelt szintű magyarérettségien is használhatják a diákok a szabályzatot, arra azonban nincs lehetőség, hogy az intézmény minden lenyomatot beszerezzen. Mi a teendő akkor, ha a diák a szabályzatban hibásan szereplő szóalakot használja? Igazságos ilyenkor a pontlevonás? Hiszen tulajdonképpen nem a diák hibázik. A javítási útmutató pedig csak a kiadást jelöli ki. Mit tanácsolnak, mi ilyenkor a helyes eljárás?

Tisztelettel:

László Jenőné, középiskolai tanár

bályai 12. kiadása. Magyar Nyelvőr 139. évf. 3. sz., 268.). – Nem véletlenül idéztük hosszan Keszler Borbála cikkéből az iskolai használatra vonatkozó sorokat. A tájékoztató egyértelművé teszi, hogy iskolai használatban az **adott kiadás mindegyik** (vagy bármely) **lenyomata érvényes**. Természetesen nem várható el az iskoláktól (szülőktől, tanulóktól), hogy A magyar helyesírás szabályainak összes lenyomatát beszerezzék.

Érdekességgéppen megjegyezzük, hogy 2015 szeptemberé és 2017 májusa között összesen 13 lenyomat lehetett érvényben, hiszen ebben az időszakban a szabályzat 11. kiadása is használható volt még, csakhogy ennek összesen tizenkét lenyomata született 1984 óta.

A szabályzatok kiadásainak egyes lenyomatában kevés változtatást találhatunk. Közöttük még kevesebb a helyesírási szabály változtatása (többségük a szövegek nyomdahibáinak korrekciója). Az egyes lenyomatokban közzétett helyesírási változatokat egyszerűen **alkalmozhatók** tekinthetjük (feltéve, hogy nem nyomdahibából adódó szóalakok). Kivételt jelentenek természetesen a tulajdonnevek (elsősorban intézménynevek), melyek változása a névviselek szándékát jelzik.

A nyomtatott vagy digitális kiadványok igényes korrektorai és szerkesztői, így például Kótis Nikoletta szerzőnk is, követik a helyesírási szabályok változásait. Természetesen tartják azt, hogy az új lenyomatok új szabályai „felülírják”, vagyis érvénytelenítik az előző változatot. A vitatható változat felismerése különleges tehetséget feltételez. Kótis Nikoletta megtalálta a vitathatót. Igen, mi, az Édes Anyanyelvünk szerkesztői is biztosak vagyunk abban, hogy a *dínó* szó véglegesen visszanyeri hosszú magánhangzós alakját egy későbbi, új lenyomatban, hiszen az igazodik a magyar helyesírás alapvető elvéhez: a kiejtéshez.

Keszler Borbála és Lengyel Klára
az Édes Anyanyelvünk szerkesztői

A szóbeli érvelés fejlesztése a XI. Országos anyanyelvtanítási versenyen

Be kellene-e tiltani a TikTok nevű közösségimédia-alkalmazást? Szükség van-e a házi feladatra? Miért szereted a magyar nyelvet? Tekintható-e sportnak az e-sport? Mi a különbség érv és vélemény között? – Ezekre a kérdésekre keresték a választ tanárjelöltek és középiskolai tanulók a XI. Országos anyanyelvtanítási versenyen, amelynek központi témája a szóbeli érvelés fejlesztése volt. A XI. Országos anyanyelvtanítási versenyre felsőoktatási intézményenként egy magyartanári szakos hallgató jelentkezhetett egy 45 perces tanóra tervével, amelyet meg is kellett tartaniuk a verseny helyszínén, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Gyakorló Általános és Középiskolájában.

A XI. Országos anyanyelvtanítási versenyt április 20. és 21. között a Magyar Nyelvtudományi Társaság Magyar-tanári Tagozata és az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszéke szervezte az Anyanyelvpolók Szövetségének támogatásával. A verseny célja kettős: egyrészt lehetőséget ad az elhivatott leendő magyartanároknak arra, hogy bemutassák, mit gondolnak hatékonyak és hasznosnak a 21. századi anyanyelvi nevelésben; másrészt pedig erősíti a szakmai kapcsolatot az ország különböző pontjain szak módszertani kurzusokat oktató kollégák között.

A verseny első napján Antalné Szabó Ágnes (ELTE) és Beregszászi Anikó (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) szakmai előadását hallgathatták meg a résztvevők. Antalné Szabó Ágnes előadása a tanári beszéd és a retorika kapcsolatára mutatott rá, Beregszászi Anikó pedig az anyanyelvi otthonosságérzet kialakításának a fontosságát hangsúlyozta. A verseny második napján zajlottak a bemutatóórák, amelyek sorrendjét a megnyitón sorsolták ki a szervezők.

Az EKKE Gyakorló Általános és Középiskolájában egymás után zajlottak a színvonalas tanórák a pénteki napon. Nemcsak a versenyzők és a felkészítő tanárok voltak izgatottak, de a versenynek helyszínt adó iskola tanulói is érdeklődve várták a fiatal tanárjelöltek ötleteit, módszertani megoldásait. Minden tanárjelölt más-más 10. vagy 11. osztályos csoportot tanított, minden csoport együttműködően fogadta a fiatal tanárokat, nemcsak magatartásukkal, de érdeklődésükkel, aktivitásukkal, bátor válaszaikkal is segítettek a bemutatóórák megvalósítását.

A szóbeli érvelésről szóló első bemutatóóra középpontjában, a tanulók mindennapi kommunikációs formáik közül is jól ismert TikTok-felület állt. A tanulónak a felület betiltása ellen vagy mellett kellett érvelniük. Nagyan segítette a tanulók aktív részvételét a vitában, hogy a tanárjelölt a disputamódszernek egy rövidített változatát valósította meg. A disputa tulajdonképpen egy speciális vitamódszer, amelyben állító és tagadó csoportokat hoz

létre a tanár. Minden csoportnak van egy felszólalója, aki ismerteti a csoport álláspontját, az álláspontok ismertetését követően pedig a tanulónak lehetőségük van reagálni a másik csoport által felsorakoztatott érvekre. Az első bemutatóórának szintén erőssége volt, hogy alkalmazta a társértékelés módszerét, így nemcsak a tanár adott visszajelzést a diákok számára, hanem a tanulók egymás munkáját is értékelték előre meghatározott szempontok szerint. Ez az értékelési mód azért támogatandó, mert egy sokkal partneribb, demokratikusabb óravezetést tesz lehetővé a tanár számára.

A második bemutatóórán az iskola világával kapcsolatos tételmondákat kaptak a diákok. A mellett vagy az ellen kellett érvelniük, hogy van-e értelme az osztályzatnak, szükség van-e házi feladatra, hordjanak-e egyenruhát a tanulók, vagy hogy jó lehet-e magántanulónak lenni. A második bemutatóórának az erőssége az volt, hogy folyamatos aktivitásra készítette a diákokat, hiszen több mozgásos, kooperatív feladatot is tartalmazott. Például a tanulónak egy véleményvonal mentén kellett felállniuk a teremben annak megfelelően, hogy mennyire értenek egyet az adott állítással. A második bemutatóóra az érv felépítése mellett nagy hangsúlyt fektetett a nonverbális jelek tanítására is, vagyis kiemelten foglalkozott a hangjelekkel (pl. hangsúly, beszédtempó, szünet stb.) és a mozgásos kommunikációval (mimika, tekintet, gesztus, testtartás).

A harmadik bemutatóóra középpontjában az anyanyelv iránti pozitív viszonyulás kialakítása és fejlesztése állt. A tanárjelölt egy vlogger segítségével mutatott rá, hogy a diaszpórában élő magyarok miért szeretik a magyar nyelvet. A tanárjelölt kiválóan alkalmazta a multimédiás szemléltetés módszerét, hiszen a rövid vlogot többször is megtekintették a diákok, és minden alkalommal más-más szempontból vizsgálták meg. A tanárjelölt arról is gondoskodott, hogy a diákok megismerkedjenek az érvelés különböző kommunikációs szintereivel, beleértve az iskolai nyelvhasználatot, amelynek segítségével aktuálissá, életszerűvé és alkalmazhatóvá tette az órán tanultakat a diákok számára.

A negyedik bemutatóóra szintén egy tanulókhoz közeli témán keresztül igyekezett fejleszteni a szóbeli érvelést: a tanulónak arról kellett érvelniük, hogy sportnak tekinthető-e az e-sport. Az óra célja, a témakör kifejtése mellett, a vita fogalmának a meghatározása volt. A vita fogalmát a tanulók közösen alkották meg egy gondolattérkép segítségével, amelybe a kulcsszavakat saját tapasztalataikból, valamint egy online értelmező szótárból vették. Az okos-eszköz használata ebben a formában nemcsak a digitális kompetenciát, hanem a szótárhasználati képességet is fejlesztette. A negyedik bemutatóórát dinamikus óraszerve-

zés jellemezte, a tanárjelölt színek segítségével irányította az órai munkát, amely változatos csoportbeosztást és aktív tanulói tevékenységet eredményezett. A tanulástámogatás ezen formája azért kedvező, mert többféle tanulótípust is támogat, így az óra eredményessége is növelhető.

Az ötödik bemutatóóra középpontjában a rábeszélés, a vélemény és az érv fogalmának megkülönböztetése állt, ami kiemelten fontos az online kommunikáció során, ahol számos tartalom manipulatív lehet, ezért meghatározó a tanulók kritikái gondolkodásának a fejlesztése. A bemutatóóra erőssége a digitális eszközök használata volt, a tanulók a különböző érvek fajtáit a Kahoot! alkalmazás segítségével gyakorolhatták, amely a játékosítás módszerét jelenítette meg a tanórán. A játékosítás olyan módszertani megoldásokat jelent, amelyekben a tanulók különböző, általában kompetitív játéktevékenységekben vehetnek részt akár jelenléti (pl. társasjáték, kártyajáték stb.), akár online (pl. valós idejű kvízek, pontgyűjtő alkalmazások stb.) formában.

A bemutatóórákat követően a zsűri négy fő szempont alapján értékelte a tanárjelöltek óráit: az óra eredményessége, vagyis a tanulók által megszerzett ismeretek és azok alkalmazása; a tanóra didaktikai célja, ami az alkalmazott munkaformák és módszerek változatosságát és az óraszakasz céljának megfelelő kiválasztását jelentette; a tanórán megjelenő szakmai ismeretek pontossága; valamint a tanárjelölt tanítási és beszédkulturája. A verseny zsűrije meghívott szakértőkből és a hallgatókat felkészítő tanárokból állt. A versenyen a következő tanárjelöltek képviselték a különböző felsőoktatási intézményeket:

Bali Erika, Szegedi Tudományegyetem, felkészítő tanára: Zs. Sejtes Györgyi (III. helyezett);

Dömök Vivien, Eötvös Loránd Tudományegyetem, felkészítő tanára: Gonda Zsuzsa (I. helyezett);

Kelemen Réka, Károli Gáspár Református Egyetem, felkészítő tanára: N. Császi Ildikó (II. helyezett);

Kis Marcell, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, felkészítő tanára: Farkas Anett;

Marton Angéla, Pannon Egyetem, felkészítő tanára: Vígh-Szabó Melinda.

A verseny résztvevői (Fotó: Kovács Dávid, EKKE)

A XI. Országos anyanyelv-tanítási versenyen a résztvevők meggyőződhetnek róla, hogy a leendő magyartanárok képesek a tanulók meglévő anyanyelvi tapasztalataira építve hasznos és életszerű órák tartására, amelyeken kiemelten fontos szerepet játszik a tanulói aktivitás és a digitális eszközök használata. A szervezők pedig biztosították az érdeklődőket arról, hogy a jövőben is szeretnék megrendezni ezt a hiánypótló felsőoktatási szakmai versenyt.

Gonda Zsuzsa
nyelvész, ELTE

A Chat GPT és a tanárképzés

2023 januárjában egyre több barátomtól és ismerősömtől kaptam azt a félig tréfás, félig komoly választ, amikor feltettem nekik egy véleménynyilvánításra ösztönző kérdést, hogy „Kérdezzük meg a Chat GPT-től!” – Kitalál? Mit? – Ekkor még nem ismertem az új „társalkodóprogramot”, és bevallom, először riasztónak tűnt, hogy egy géppel beszélgessek bármilyen kérdéssről. Aztán gondoltam, kipróbálom, tekintsük játéknak! Nem szippantott be a világa, mint sokakat, de elgondolkodtatott, hogy mit lehetne kezdeni vele az egyetemi oktatásban. Mivel éppen akkoriban kezdtem meg a következő félév részletes tematikájának, követelményeinek tervezését, kézenfekvő volt, hogy arra jutottam: tervezzünk ezzel az új eszközzel is, próbáljuk ki a tanárszakos hallgatókkal a benne rejlő lehetőségeket! Főleg azután gondoltam így, hogy alaposabban kipróbálva, kiderült számomra, mik a Chat GPT erősségei, miben

gyengébb, és főként milyen veszélyeket rejt, ha ellenőrizetlenül, a működéséről szóló minden előzetes háttérismeret, etikai felkészítés nélkül kezdik használni a hallgatók.

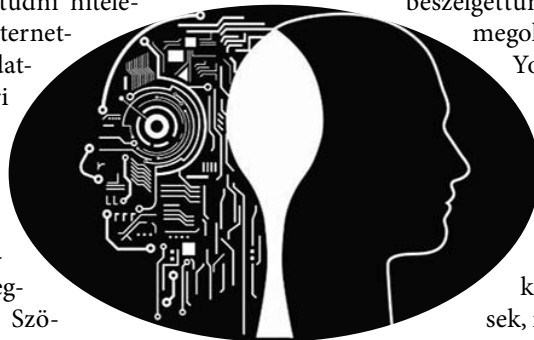
Mit tudunk róla, miről is van szó tulajdonképpen? Számos cikk, tanulmány, ismertető jelent meg már a témával kapcsolatban, ezért részletes technikai fejtegetésekbe nem szeretnék bocsátkozni. Azok a munkák, amelyek segítségével alaposabban megismertem a Chat GPT működését a New York Post, a The New York Times, a Portfolió cikkei voltak, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetem 2022 márciusában szervezett minikonferenciája (*Egyetem és mesterséges intelligencia* címmel). Ezek jelentették az alapokat, s azóta is igyekszem a napi sajtóban, a témában megjelenő friss híreket nyomon követni. A Chat GPT az angol Chat Generative Pre-trained Transformer rövidítése, az OpenAI cég által fejlesztett, mesterséges intelligenciát

alkalmazó nyelvi modell megnevezésére szolgál. A nagy nyelvi modelleket óriási nyelvi adatmennyiséggel képezik ki, tanítják, trenírozzák arra, hogy szövegeket hozzanak létre úgy, hogy minél nagyobb valószínűséggel, pontossággal megjósolják, hogy adott szavak után milyen szó, kifejezés következik egy mondatban, és ebből állítsanak elő kész szövegeket. Minél nagyobb mennyiségű elemet tartalmaz az adatbázis, amin tanítják a programot, annál megbízhatóbban hoz létre szövegeket. De (és ezt ne feledjük!) nem a szövegek igazságtartalma, hanem azok megformálása, létrehozása, minél „szövegszerűbb működése” a lényeg. Nem érdemes tényekről kérdezni. Ahogy friss, aktuális hírekről sem fog tudni hitelesen beszámolni, mivel nincs internet-összeköttetése, hanem lezárt adatbázisokból dolgozik. Gyakran éri az a vád a Chat GPT-t, hogy „hazudik”. Végül is, igen... és nem, mert nem arra képezték ki, hogy a dolgok igazságtartalmát elemezze, hanem arra, hogy a rendelkezésére álló adatokból szöveg-választ generáljon, hozzon létre. Szövegalkotási képességei kiválóak, ezért még nagyobb óvatossággal kell kezelnünk ezeket az általa létrehozott szövegeket, hogy bele ne essünk a Cyrano-csapdába – ahogy erre Aczél Balázs, az ELTE kutatója felhívta a figyelmet –, „A választékos szöveg többé nem lehet az igazság, a hitelesség, szakértelem biztosítója”. A Chat az emberi kérdéseket gyakran félreérti, ezért külön munkakörre nőtte ki magát a neki szánt, pontos utasítások (promptok) létrehozása, a promptírás. Ha jól utasítjuk, jó választ hoz létre. Kiválóan használható például gyártósorok hibaelemzésére. Hiba esetén, a megfelelő adatok, tényezők megadása után megmutatja, hol akadt el a folyamat.

A Chat GPT-t számos természetes nyelvre megtanították, de számítógépes programnyelveket is ismer, így programozásra is jól használható. Mivel a legalaposabban az angol nyelvre készítették fel, képezték ki, a Chat GPT angolul a „legokosabb”. Ahogy egy informatikai végzettségű hallgatóm ez év márciusában találóan megjegyezte: „Úgy érdemes elképzelni ezt az egészet, mintha azt mondanánk, hogy a Chat GPT magyar változata egy 5–6 éves gyerek szintjén van, míg az angol változat egy 70 éves polihisztor”. Éppen ezért az angol szakos kollégák számára sokkal nagyobb kihívást jelent a Chat GPT megjelenése, hiszen valóban jó minőségű sablonszövegeket hoz létre. Hosszabb szövegek tömörítését, lényegkiemelést, vázlatkészítést is ügyesen elvégzi.

Számomra a pedagógiai felhasználhatóság kérdése a magyartanárok oktatása kapcsán merült fel, de más szakos hallgatók véleményét is kikértem erről. Együtt ötleteltünk, próbáltuk ki a Chat GPT magyar változatát, sőt házi feladatot is kaptak a hallgatók. Próbálják ki, kísérle-

tezenek, találják meg maguk azokat a gyenge pontokat, amire nem tudják használni a mesterséges intelligencia alapján működő csevegőfelületet! Az ilyen feladatokkal céltotán fejleszthető a hallgatók kritikus gondolkodása, problémamegoldó képessége, valamint a lényegkiemelésre való képesség és a szövegértés. Az álhírek felismerése és kiszűrése szintén kiemelt fontosságú a hiteles forráshasználat, a szakmai hitelesség érdekében, de a mindennapi életben, valamint a munkaerőpiacon való boldoguláshoz is elengedhetetlen, hogy megtanulják, hogyan lehet a rengeteg hírből, adatból kinyerni a lényegét, a valódi információt. Bevezető feladatként például arról a januári hírről beszélgettünk, és egy érvelési feladatot kellett megoldani a hallgatóknak, hogy a New

York-i iskolákban betiltották a Chat GPT használatát. A Chat GPT iskolai használatát mellett és ellen kellett érveket felsorakoztatni, mind a tanárok, mind a diákok szempontjait figyelembe véve. Ezután az egyéni feladatok következtek: a tegezés-magázás, köszönések, megszólítások, vagyis a pragmatika témaköréhez kapcsolódóan kellett társalgást

folytatni a programmal, és kideríteni, mennyire alkalmazkodik beszédpartnerre stílusához, szóhasználatához, nyelvi fordulataihoz. (Például: Köszönjön a programnak többféleképpen [pl. *Csáó!*, *Tiszteletem!* stb.], és figyelje meg, mit válaszol, elemezze a válasz szociolingvisztikai vonatkozásait! Tegyen fel három udvariassági kérdést a programnak! [Pl. *Hogy vagy?*; *Milyen napod van?*] Mit tapasztal? Tudnak „beszélgetni”?).

A kritikus gondolkodás fejlesztésére is többféle feladatot találtam ki, az egyik nagy kedvenc: a félrevezető kérdésfeltevésen keresztül, hamis állítással megpróbálni becsapni a Chatet. Ebben a feladatban már a kiinduló kérdés valótanságot tartalmaz (mint tudjuk, számos internetes álhír így működik, már a kiinduló ok-okozati viszony téves): Tegyen fel olyan kérdést, amelyben már a kérdésfeltevés félrevezető/hamis állítást tartalmaz! Be tudja-e csapni a programot? Milyen kérdéssel? (Pl. Miért nemzeti ünnep Magyarországon a húsvét?) A hallgatók sikerélményként számoltak be arról, hogy hogyan tudtak ilyen kérdéseket létrehozni. Ezzel sikerült rávilágítani a jó kérdés fontosságára, és arra is, hogy gyakran egy (hibás) kiinduló állítás helyesként való elfogadása a legnagyobb tévedés. Ezzel a kritikus gondolkodás és a problémamegoldó képesség is fejleszthető, akár csak a hibavadászat-típusú feladatokkal. Az egyik ilyen feladatban a Chat GPT nekem adott, egyértelmű tárgyi tévedéseket tartalmazó választ elemeztem a hallgatókkal (pl. „Március 19. József Attila születésnapja, a magyar költészet napja”). Mivel – ahogy korábban már utaltam rá – ez a felület nem a tényszerű információszerezésre lett kitalálva, könnyen előfordul, hogy egy tárgyi tévedésekkel teletűzdelt, ámde összefüggő, jól

felépített szöveget hoz létre. Ezzel a feladattal lehet tudatosítani a hallgatókban, hogy ilyen jellegű, általános műveltséget, lexikai tudást, szakirodalmi jártasságot igénylő munkát nem szabad feltétel nélkül elfogadni a Chat GPT-től, csak azért, mert hitelesnek tűnő, jól formált szöveget tár elénk. Pontosan ez jelenti a legnagyobb veszélyt, az ellenőrizetlen forrásokból létrehozott, megbízhatatlan valóságtartalmú szövegek saját munkaként való feltüntetése. Ez számos etikai kérdést is felvet: Kinek a munkája a mi kérdésünkre adott gépi válasz? Mennyire hiteles válasz ez? Hol lehet felhasználni? A forrás megjelölése nélkül sehol, erről a fejlesztői etikai kódex is így rendelkezik. De ki tudja ezt ellenőrizni?

Az összefoglaló órai feladatokban a hallgatók arra adtak választ, mire lehet szerintük használni a Chat GPT-t: ötletelésre, definícióalkotásra, szemléltetésre, kreatív feladatokra, játékokra, sablonalapú szövegek megírására, vázlatírásra, tömörítésre, programozásra. Bízom benne, hogy

a ráhangoló, érzékenyítő feladatok elérték céljukat, legalábbis a „Mire *nem* használható a magyar nyelvű Chat GPT?” kérdésre kapott válaszok okot adnak a reménykedésre: tények, állítások keresésére; morális dilemmák megválaszolására; tudományos kérdések megválaszolására; beadandó készítésére, forráskeresésre; véleményalkotásra; társaságnak, szociális élet helyetti beszélgetésre.

Nemrégiben értesültem róla, hogy a Nyelvtudományi Kutatóközpont munkatársai már tavaly novemberben bemutatták a PULI nevű, magyar nyelvű anyagon tanított nyelvmodellt, amit még a fent bemutatott Chat GPT alapjául szolgáló nyelvmodellnél is nagyobb szövegmeny-nyiségen tanítottak be, ezért még jobban tud magyarul. El is határoztam, hogy legközelebb ezt fogjuk kipróbálni a hallgatókkal.

Szabó T. Annamária Ulla
nyelvész, ELTE

Néhány szó a *pecerről* Szakértői válasz Atzél Ferenc olvasói levelére

A főleg a német és a francia nyelvből származó, általánosan elterjedt, majd az utóbbi néhány évtizedben perifériussá, a fiatalabb korosztályok előtt már ismeretlenné vált szavainkról írott cikkemhez kapcsolódva, saját gyermekkori emlékeire hivatkozva Atzél Ferenc, kedves olvasónk a népi építészet egykori szóképzésébe sorolható példát említett, a *pecert*. Leírása szerint ez az ún. vert fal építéséhez használt eszköz volt, egy vékony rúd, ami a sárra szórt törek megszurkálására szolgált. Hangzása nem volt ismeretlen, „összecsengett” a *peckes*, illetve a *pecér* szavunkéval, de ezzel a szóval eddig sem én, sem kollégáim nem találkoztunk. Utánanéztam hát, hogy mit lehet tudni róla. A hozzá kapcsolható, kiterjedt alaki és jelentésbeli sokszínűségről tanúskodó adatokról az alábbiakban igyekszem rövid összefoglalást, ismertetést adni.

Az ÚMTsz. Heves és Borsod vármegyéből származó *pēcér* és *pecerke* 'hímvesző', 'kisfiú hímveszője' adatokat közöl, ezt azért fontos megjegyeznünk, mert ugyan Tiszaroff, ahol olvasónk gyermekként hallotta, közigazgatásilag Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéhez tartozó, de Heves vármegyével határos település, azaz még ahhoz a tájegységhez sorolható, ahol ismert és használatos (vagy biztosan ismert és használatos volt) ez a szó. Etimológiáját tekintve, bár a szócsalád tagjainak német, szláv, török eredeztetésére is történtek kísérletek, feltételezhetően az elsődlegesen 'érint' jelentésű, hangutánzó-hangfestő *pedz* (eredetileg *pec*) ige szócsaládjába tartozik, úgy, mint a *peca* 'halfogó horog', *pecek*, *pöcök* 'valaminek a kitámasztására, rögzítésére, eldugasztolására szolgáló rövid, erős fadarab',

'húr pengetésére szolgáló eszköz', 'zömök ember' stb., talán kapcsolható hozzá a *pece* 'határpózna, jel', *pécéz* 'jelöl' is. A *pecek* (*pęcék*, *pecek*, *pöcök*, *picek* és számos további hangtani alakváltozata, amelyekről sok adatot találunk az ÚMTsz.-ben) a szócsalád legismertebb, legerjedtebb tagja, az egész magyar nyelvterületen fellelhető. Az eredeti jelentés köre a hasonlóságon alapulva kibővült, a területi nyelvváltozatokban és a standardban is főleg különböző használati tárgyakra vagy azok alkotórészeinek elnevezésében fedezhető fel (pl. 'kilincs', 'a szalonna, hús felakasztására szolgáló fa', 'a szövőszék alkatrésze', 'a lábbeli tágitására szolgáló faék', 'ék alakú betoldás a ruhában', 'hurkapálca', 'gyerekjáték eszköze' stb., de széles körben ismert és használt pl. a *peckes* 'olyan, mintha nyársat nyelt volna', *peckesen jár* 'merev, egyenes tartással, kihúzva magát'). Alaki hasonlósága ellenére nincs rokonságban a *pecér* szavunkkal, amelynek elsődleges jelentése 'vadaskutyák gondozója', majd 'sinter', és amely valószínűleg korai szláv eredetű szavaink egyike. Jelentésköre bővült, így nevezték a rendfenntartó hatósági közegeket, azaz az egykori rendőröket, a későbbiekben pedig elsősorban összetételek tagjaként találkozunk vele: 'valamivel vagy valakivel túlzó szenvedéllyel foglalkozó személy, bolondja valakinek vagy valaminek' (pl. *konyhapedér*, *asszonypedér*, *jóságpedér* stb.). A mai standard nyelvváltozatban nem igazán pozitív töltéssel leginkább a *szoknyapedér* összetételben fordul elő.

B. Fodor Katalin
nyelvész, ELTE

Egy szuszra!

Az orosz hősi énekek, az ún. bilinák neves fordítója, a 25 éve elhunyt költő, Rab Zsuzsa a „Varázslók, szentek, vitézek” című, óorosz népi énekeket tartalmazó fordításkötetében (Európa Könyvkiadó / Magyar Helikon, 1967) három helyen is remekül él a nagyítás, óriásira növesztés egyik jellegzetes stílusfogásával. Egybehangzóan így adja vissza az eredeti nyelvben természetesen meglévő képet: „Fülemüle zsvány kupát megfogta, / egy szuszra kupát lezúdíttotta” (Ilja Muromec és Fülemüle zsvány). „Kupákat vitézek félkézzel megfogták, / egyálltokban egyszuszra kiszáraztották...” és „Kupákat vitézek félkézzel megfogták, / együttükben, egyszuszra kiszáraztották” (Batur tatár cár megsarcolása).

Az „egy szuszra”/„egyszuszra” telitalálat! Nemcsak látat, de: időt, villanásnyi folyamatot, végül eredményt érzékeltet. A fordító, láthatjuk, birkózik a helyesírással, az írásmóddal: egy alkalommal (szerkezetnek tekintve) külön, két ízben pedig (összetételként) egybeírja a főbbi idézetekben általunk kiemelt kapcsolatot. Jelenleg (avagy egyelőre) mind az ezt megelőző „félkézzel”, „egyálltokban” (értsd: egy álltukban vagy egy álltó helyükben) és „együltükben”, mind pedig maga az „egyszuszra” *különírandó*. Így tehát (hacsak A magyar helyesírás szabályai majdani 13. kiadása másként nem dönt) egyiket sem találjuk az egynyelvű szótárakban önálló szóként. A továbbiakban most már csak a címünkben szereplő szerkezetre összpontosítok.

A Magyar értelmező kéziszótár 2003-as második kiadásában természetesen megtalálható a bizalmas, gyakorta tréfásan használt „szusz” szó: ’hangos és szapora légzés’-t jelent. Örömről: ott van az „egy szuszra” kifejezés/szerkezet is, amely ennyit tesz: ’egy erőfeszítésre, egyszerre’.

A Magyar szókincstárban pedig az „egyszerre” szóhoz kell lapoznunk: ott már megemlítődik szinonimaként az „egy szuszra”.

Karinthy Frigyes „Így írtok ti”-jében (Adyt karikírozva) a csaknem ellenkező véglet kap paródiát: „Hát maga megbolondult, / Hát maga megbolondult, / Hogy mindent kétszer mond, kétszer mond?”. Ezt, valljuk meg, nehéz lenne gyorsítva, egy szuszra kimondanunk. Ami pedig magát az „egy szuszra” szerkezetet illeti: bizony törhetné a fejét az író-humorista, hogy hogyan is pellengérezze ki. Mi most megteesszük helyette, igaz, nem örökmívű alkotásokon élcelődve-tréfálkozva. Viszont az alábbi példaim mind hitelesek, mert elhangzottak, ráadásul magam is hallhattam őket.

Valamikor az 1950-es évek legvégén történt. A légó megbízott az iskolás fiát kérte meg, hogy egy rendelet értelmében házról házra járva írja össze a lényeges adatokat. Az meg kiadta „albérletbe” a feladatot egy nálánál fiatalabb, némileg bolond(os) srácnak. Dicséretére váljék azonban: előtte alaposan elmagyarázta neki, hogy mikre kérdezzen rá. Az utca és a házszám adva volt már, de még kellett példál az ilyen lényegesebb adatok: mi a háztulajdonos neve, hányan laknak az épületben, van-e víz, világítás, továbbá pince, illemhely és így tovább. A srác becsöngött a legelső házba, mi meg kissé messzebről figyeltük a „debütálást”. Nyílt a kisajtó, ő pedig ily módon, vagyis egy szuszra köszönt be az elképedt gazdának: *Utcaházipincevéctőtjános*. Mondanom se kell: két lábbal lett fenékre rúgva! Persze aztán a légófelelős fia a házba bejutva – immár nem egy szuszra – tisztázta a dolgot, hogy tudniillik miről is lenne szó.

A gimnáziumban négy éven át az igen gyors beszédű Vida Lajos piarista atya volt a magyartanárunk. Kissé monoton hadarását elég hamar megszoktuk, így negyedike (ma 12. osztályt mondunk helyette), amikor Kosztolányi Dezső költészetéhez értünk, már rég nem jelentett gondot az ő egyedi/egyéni beszédstílusa. A vázlat fölírása előtt mindig szóban közölte a következő néhány sort. Pontosan ezt tette akkor is, amikor költőnknek egy 1915-ben és egy 1918-ban íródott verse, utána pedig az 1928–1935 közti költeményeit magába foglaló kötetének a címe következett. Mindez ekképp festett egy szuszra: *Én feleségem, jó és drága-drága, úgy nézem a te arcodat meztelenül. A tábláról a füzetbe most már persze soronként és egymás utáni vázlatpontonként így kerülhetett: Én feleségem, jó és drága-drága; Úgy nézem a te arcodat...; Meztelenül.*

Utolsó történetem már valamikor az ezredforduló táján esett meg, amikor az iskola könyvtárában működtem. Ha valaki még nem hallott volna öntörvényű (!) kölcsönző-

ről, most értesülhet róla, hogy ilyen is van. Bejött egy kis harmadikos, magabiztosan odalépett az egyik polchoz, majd elhadarta jövelete célját: *Jó napot, csókolom, könyvet szeretnék kivenni, ezt!*

Lényegében ennyit kívántam értekezni az „egy szuszra” dolgában.

Egy szuszra!

Holczer József

piarista szerzetes, ny. gimnáziumi tanár,
Kecskemét

Ilyen is van. Ne így meséljük!

In memoriam Pomogáts Béla

Megrendülten állunk itt valamennyien, hogy főhajtással utolsó búcsút vegyünk irodalomtörténetünk egyik legnagyobbjától, a Széchenyi-díjas Pomogáts Bélától. Nemcsak az ország irodalmi köreit rendítette meg halálhíre, hanem szinte valamennyi magyar kulturális szervezetet és társaságot is a határokon innen és túl, a Kárpát-medencében és a magyar szórványban.

Már a hatvanas évek végén nyilvánvaló volt, hogy írásainak forrásvidéke az a felelősségtudat, amelyben számos magyar értelmiségivel osztozott az erdélyi magyarság megmaradása és kulturális felemelkedése céljából. Nyíltan és elsőként vállalta a küzdelmet a magyar kultúra fennmaradásáért és kiteljesedéséért Erdélyben és más elszakított területeken, az egyetemes magyar nemzeti egység kulturális és lelki helyreállításáért.

Az ötvenes évek végétől előbb mint ösztöndíjas járta be az erdélyi tájakat, majd 1969-től már évi 4-5 alkalommal tartott előadásokat a Korunk és az Utunk folyóiratok vagy a Babeş-Bolyai Egyetem meghívására. Hallhattunk tőle erdélyi írókról, költőkről, akikről az iskolákban, egyetemeken és a lapokban tilos volt beszélni, például az Erdélyi Helikon jeles képviselőiről, többek között a kolozsvári születésű nagy költőnkéről, Reményik Sándorról vagy Bethlen Miklósról, Apor Péterről, Kemény Zsigmondról és másokról.

Fáradhatatlanul járta a Partiumtól Kalotaszegen át a Székelyföld legtávolabbi pontjáig a magyarok lakta településeket, ahol barátokra, küzdőtársakra talált – mindenütt otthon érezte magát. Személyében éreztük az anyaország jelenlétét, és azt az üzenetet, hogy nem vagyunk elfelejtve, még akkor sem, ha politikailag mozgásképtelenség jellemezte az akkori magyar kormányokat. Írásaiban és előadásaiban kiállt az erdélyi magyarság kulturális tönkretétele, felszámolása ellen, állást foglalt az anyanyelv használatának szabadsága mellett. Műveiben mindig hangsúlyozta, hogy Erdély szellemi öröksége elválaszthatatlan a magyar kultúra eszményeitől, értékeitől. Számos erdélyi magyar író, költő kéziratát hozta át a határon Magyarországra, és nyomtatta ki könyv formájában. 1984-ben a magyargyűlölő Ceauşescu-diktatúra kitiltotta Romániából. Ennek ellenére állandó kapcsolatot tartott fenn az erdélyi magyar irodalom és kultúra vezető személyiségeivel.

A rendszerváltást követően Pomogáts Béla már a Magyar Írószövetség elnökeként térhetett vissza Erdélybe, és folytatta az egységes magyar irodalmat ismertető

tevékenységét. Számos maradandó művéből az elsők között kell említenünk a háromkötetes „Magyar irodalom Erdélyben” című közel kétezer oldalas könyvét. Irodalomtörténeti kutatómunkájának, közéleti publicisztikájának alapját az írástudó ember felelőssége adta. Együttérző és igazságos, soha nem kioktató, hanem a közös munkára buzdító tudós volt. Haláláig lelkesen népszerűsítette az egyetemes magyar nemzeti kultúrát, az együvé tartozás magasztos eszméjét. Halálával az erdélyi magyar közösség

legnagyobb és leglelkesebb tudós barátját veszítette el. Távozásával nem a búcsúzás fáj, hanem az űr, ami velünk marad.

Szíviügyének tartotta a kárpátaljai magyarsággal való állandó kapcsolattartást is, szeretet és megbecsülés övezte, amerre járt, mindenütt. Éveken át elképzelhetetlen volt a Himnusz évfordulóján a Kőlcsey-emléktábla koszorúzása Pomogáts Béla nélkül Beregszászon és Munkács várában.

A magyarok a világ minden tájáról – Európától Amerikán keresztül Ausztráliáig – számos alkalommal hívták előadónak. Többször volt szerencsénk hallgatni őt Svédországban is, ahová az anyaország melegét hozta erősítve az ott élők nemzeti identitástudatát. Energiájából futotta egymás után stockholmi, uppsalai, lundin és koppenhágai előadásokra és baráti találkozókra régi irodalmi harcostársaival: többek között Sente Imre Kalevala-fordítóval, Klein György professzorral, Mervel Ferenc íróval és Tar Károly szerkesztővel.

Ahogy a Stockholmi Magyar Házban mondott gondolatait évek múltán is idézték a svédországi magyar irodalmárok, hiszem, hogy így őrzik meg, nemcsak értékes műveit, de Pomogáts Béla derűs, bölcs, szeretetreméltó személyiségét is mindazok, akik most fájdalommal és főhajtással tisztelgünk a tudós előtt, aki egész munkásságával a nemzeti irodalom egységét szolgálta.

Drága Béla bátyánk! Búcsúzik Tőled a Hargitán, a Vercekei-hágónál, a Felvidék csúcsain és a Délvidék lan-káin élő téged tisztelő magyar emberek sokasága.

Moritz László

az Anyanyelvi Konferencia volt alelnöke

Pomogáts Béla 2011-ben az Anyanyelvpolók Szövetsége által alapított Lőrincze Lajos-díjat is megkapta. Az irodalomtudós emlékét közösségünk megőrzi. A Kulturális és Innovációs Minisztérium Pomogáts Bélát saját halottjának tekinti. (A szerk.) A fénykép forrása: karpataljalap.net.

A fogyasztóvédelem ellenőrzi a jövőben a reklámokat

A magyar nyelv védelmében a fogyasztóvédelem a jövőben ellenőrizni fogja a reklámokat. Ezt Varga Judit igazságügyi miniszter jelentette be a magyar kultúra napján, egy 22 éves törvényre hivatkozva.

„A magyar nyelven kiadott sajtótermékekben, rádió-, illetve televízióműsorokban közzétett reklámokban az idegen nyelvű szöveget, pár kivételtől eltekintve, magyarul is meg kell jeleníteni. A fogyasztóvédelmi hatóság a 2023-as ellenőrzési program keretében mátol ellenőrizni fogja, hogy ezt a kötelezettséget betartják-e” – posztolta Facebook-oldalán a magyar kultúra napján, január 22-én a miniszter.

(Itt kulcsszerepe van a „pár kivételtől eltekintve” félmondatnak.)

Bár a magyar nyelv védelmében meghirdetett fogyasztóvédelmi ellenőrzés bejelentése új, a reklámok magyar nyelvű közzétételéről létezik egy régóta érvényben lévő jogszabály.

A szlogent is?

A gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről szóló 2001. évi XCVI. törvény szerint a magyar nyelven kiadott sajtótermékben, magyar nyelvű rádió-, illetve televízióműsorban, továbbá szabadteri reklámhordozón közzétett reklámban a reklám szövegét, beleértve a szlogent is – a vállalkozás neve, megjelölése, illetve az árjelző kivételével – magyar nyelven meg kell jeleníteni, függetlenül a közzététel módjától.

Az olyan reklámban, amely idegen nyelvű szöveget jelenít meg, annak a magyar nyelvű megfelelőjét is legalább ugyanolyan jól érzékelhetően kell feltüntetni. Ezt a követelményt a magyar nyelven kiadott sajtótermék idegen nyelvű részeiben, valamint az idegen nyelvű rádió-, illetve televízióműsorban, továbbá azt közvetlenül megelőzően vagy követően közzétett reklámra nem kell alkalmazni.

A szlogennel gond lesz, mert a legtöbb csak a gyártó, kereskedő nyelvén poénos, olyan jelzőket, szavakat tartalmaz, amit lefordítani nagyon nehéz.

Mi az, ami közérdekű, és mi nem?

Nos, nézzük a gyakorlatot. A téma nem új, a nyelvtörvény már 22 évvel ezelőtt is nagy vihart kavart a reklámszakmában. Akkor az Önszabályozó Reklám Testület ülésén

az hangzott el, hogy „a nyelv védelmével egyetért a reklámszakma, azzal viszont nem, hogy a törvényhozók csak a reklámra koncentrálnak.” (Mire még?) Ez a kacifántosan megfogalmazott mondat bizonyára azt jelentette, hogy mégsem értenek teljesen egyet a jogalkotó szándékával.

Olyan vélemények is napvilágot láttak, hogy a „reklám nem közérdekű, hanem gazdasági közlemény, a reklámozó azt saját érdekében és saját költségén teszi közzé, így az az ő problémája, ha az általa megfogalmazott üzenet a kódolás vagy a stratégia miatt nem jut el a fogyasztóhoz”. Az persze, hogy a reklám nem közérdekű, ismeretes, de a magyar nyelvre egyre jelentősebb a hatása.

De akadt, aki szerint egy ilyen jogszabály eleve szegényíteni fogja a magyarországi reklámkultúrát.

Örülnek, ha hirdetnek náluk

A fő szabály, hogy a magyar nyelven kiadott sajtótermékben, magyar nyelvű rádió-, illetve televízióműsorban, továbbá szabadteri reklámhordozón közzétett, a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló 2008. évi XLVIII. törvényben (a továbbiakban: Grt.) meghatározott gazdasági reklámban a reklám szövegét, ideértve a jelmondatot (szlogent) is – a vállalkozás neve, megjelölése, illetve az árjelző kivételével –, magyar nyelven meg kell jeleníteni, függetlenül a közzététel módjától.

A magyar nyelven kiadott sajtótermék idegen nyelvű részeiben, mellékletében vagy különkiadásában, valamint az idegen nyelvű rádió-, illetve televízióműsorban, továbbá azt közvetlenül megelőzően vagy követően közzétett reklámra ezt a foglalt követelményt nem kell alkalmazni.

Nos, ma minden sajtótermék és reklám, amely külföldi terméket, üzletet népszerűsít, inkább ennek a követelménynek felel meg, mindegy, hogy a kiadvány milyen nyelvű. Arról nem beszélve, hogy ma már alig létezik nyomtatott újság, az online lapokban és a közösségi médiában pedig kisebb gondjuk is nagyobb annál a napi 10 órát dolgozó szerkesztőknek, hogy ezzel foglalkozzanak.

A gyakorlatban ez úgy néz ki, hogy a médiában dolgozó hirdetésszervezők – vagy ahogyan ma hívják őket, sales-esek(!) – örülnek, ha megérkezik a rábólintó igen, utána meg a kiadóba a bevétel, nem nagyon szólnak bele abba, extrém esetektől eltekintve, mit, hogyan népszerűsíteni náluk.

A közösségi média kulcsszerepe

A legdrámaibb hírek közé becsúztatott, sokszor ízléstelen videókat, amelyek nemcsak a szemet rontják, de mindenkét idegesítenek is, kényszerűségből megszokja az ember, ha el akarja olvasni a híreket, vagy meghallgat egy számot a YouTube-on. Általában nem az zavarja a reklámokban az embereket, hogy azok milyen nyelvűek, hanem az, hogy túlzott a jelenlétük.

Nincs mit tenni, a pénz az úr, az internet meg a kulcsszó, ahol főleg külföldi cégek reklámozzák a termékeiket, szolgáltatókat. Még hozzá angolul, hiszen kisfilmjüket nem elsősorban a 10 milliós magyarországi piacra szánják, hanem az egész világnak. Nem beszélve a közösségi médiáról, az influenszerekről, a tik-tok-őrületről, ami ugyanúgy látszik-hangzik, mondjuk az I. kerületi Attila úton, mint Stockholmban, a Kungsgatanon.

Az elmúlt 22 év alatt még inkább felgyorsult a globalizáció, számos külföldi cég és márka semmi áron nem akar „magyarosodni”

– de sokszor nincs is erre valós igény. A „Nespresso. What else?” jelmondatot szinte fölösleges volna lefordítani, hiszen a hatás kedvéért elég, ha elhangzik a márkanév, ami jelen esetben egyértelműsíti, hogy kávéról van szó, no meg feltűnik George Clooney.

Ha lefordítod, sem értem

Az érem másik oldala, amikor le van fordítva, mondjuk egy kozmetikai készítmény jó tulajdonságait felsoroló reklámmondat, csak éppen nem érteni belőle semmit. Vedd meg, kend a bőrödre, és jobban fogsz kinézni – ezt értenék, de ez nem vezérszlogen, bár lényegre törő. Ma minél több idegen szót használnak egy-egy termék – akár lefordított! – filmcskéjében, az annál rangosabbnak és drágábbnak tűnik. Igaz, hogy a vevők háromnegyedének fogalma sincs arról, mi a liposzóma, vagy a micellás víz, és milyen sav a hialuronsav. Pedig ezek már „magyar” szavak...

Teljesen más a helyzet egy tévében látott reklámfilmcske esetében – reklámeszköze is válogatja tehát, mit fordítunk le, és mit nem. A reklámplakát őskorában szellemes magyar – irodalmi – szlogenek találkoztak művészi grafikákkal. Ma erre sokak szerint nincs elég pénz és idő, meg úgyis minden digitálisan készül, a rajzfilm is. Ha pedig élő

szereplős, úgyis filterezik – azaz senki és semmi nem úgy néz ki valójában, ahogy a videón.

Az is hozzátartozik ehhez, hogy ma állítólag csak pár másodperces sziporkákra, meghökkentető szavakra, hangokra és képekre kapjuk csak fel a fejünket.

Van, amikor elég a logó, van, amikor nem

A magyar cégek, láncok, népszerű online áruházak neve sem mindig magyar – az About You a legjobb példa – bár ez nem zavar senkit abban, hogy újabb és újabb cuccokkal

tömjék tele a szekrényüket.

A sportszereknél szlogen sem kell, elég a logó megpillantása – nem is nagyon költenek ezek a cégek reklámra –, ez magáért beszél.

A parfümök esetében is lehetetlen a fordítás – egyébként itt nem a szöveg fontos, hanem a sztár, a divatház neve, illetve az üvegséről készült művészi fotó, az ügyesen megkomponált videó.

Ugyanakkor a nagy nemzetközi élelmiszer-supermarket láncok és drogériák magyar jelmondatot is

alkalmaznak, hiszen nap mint nap milliók vásárolnak náluk, és mert hetenként más hirdetnek. A vezérszlogennek közben be kell épülnie a szembe, a fülbe, az agyba, hogy hosszú távon hasson.

Fogyasztóvédő nyelvészek kerestetnek?

„Az üzlet feliratain az üzlet elnevezését – a vállalkozás neve, a vezérszó és az üzletben forgalmazott árura utaló árjelző kivételével –, valamint az üzletben, illetőleg az üzlet kirakatában a fogyasztók tájékoztatását szolgáló közleményeket magyar nyelven meg kell jeleníteni” – ez érthető és helyes.

Más kérdés, hogy ki tartja és tartatja ezt be, mondjuk a sok ezer kínai boltban, ahol, ha beszél is az eladó magyarul, nehezen lehet érteni. Vagy például ki ellenőrzi eme követelmények létét a turkálókban vagy garázsvásárokon, piacokon, ahol nincs is valójában üzlet?

Ami legalább ilyen fontos, győzi-e majd a fogyasztóvédelem a beérkező panaszok feldolgozását? Igénybe veszik-e nyelvészek szakértelmét, tanácsait? És ha valamely céget elmarasztalnak ez ügyben, akkor mi fog történni?

Elek Lenke

újságíró, olvasószervező

Amihez még nem kellett reklámtörvény
(kép: urbanlegends.hu)

„S mindenik jó szó [...] beszáll a szív közepébe.”

Köszöntő a magyar nyelv hete megnyitóján

Hölgyeim és Uraim, anyanyelvünkben kedves Testvéreink!

Nagy öröm itt lenni, Szabadkán! Mert az elmúlt évtizedekben a délvidéki magyarság számomra rendkívül jelentős gondolkodói ugyancsak alakították világlátásomat, befolyásolták közérzetemet, formálták értékválasztásomat. Amikor

megpróbáltam összeírni, hányan is vannak, húsznál abbahagytam. Ennyi nevet mégsem sorolhatok fel egy köszöntőben, ráadásul bizonyosan kimaradnának legalább ugyanennyien. Így hát annyit választottam ki közülük, ahány betűt az *anyanyelv* szavunk tartalmaz. Kilencet. Ács Károly, Ágoston Mihály, Bata János, Bogdán József, Gubás Jenő, Hódi Éva és Sándor, Hornyik Miklós, Mirnics Károly, Tari István... És itt meg kell állnom. Rájuk és mindazokra gondolok, akiknek felkavaró, megrázó írásaiból erőt meríthetnek, és felelősségérzetet tanulhatnak az anyanyelvükhöz hűségeseik. „Majd vall rólad, ha van mit, fiad...” – figyelmeztet Szabadka szülőtte, Ács Károly. Hiszen amiként *A magyar költő* című versében Tari István írja: „Más nem, csak a nyelve maradt neki”.

Tisztelt jelenlévők, kedves vendéglátóink, nagyra becsült előadóink és közreműködők!

Amikor közösségünk, az Anyanyelvpolók Szövetsége nevében tisztelettel, szeretettel köszöntöm Önöket, mindenekelőtt legfőbb erőforrásunkat és eszményünket hangsúlyozom: *a teljes magyar nyelvközösségben gondolkodunk!* Lelkünk mélyéből fakad ez a törekvés Kazinczy Ferenc intelmét követve: „A hazai nyelv a nemzeti szeretetnek legszorosb kapcsa még azoknál is, kiknek nemzetek különböző részekre szaggattatott, s egy testet többé nem térszen”.

Örökölt feladatunk, hogy összefogjuk, és segítsük a Kárpát-medence anyanyelvi mozgalmait, és elkötelezett, jó társakat találjunk küldetésünk teljesítéséhez. A magyar nyelv hete immár 57. alkalommal induló rendezvénysorozata törekvéseink beszédes és vonzó példája lehet: tavaly a felvidéki Somorján indítottuk útjára, idén Szabadkán kezdjük anyanyelvünk ünneplését. Az anyaországi pátyi bölcsőde családi foglalkozásától az óbecsei színházi előadásig, a tatabányai irodalmi kávéháztól az Újvidéki Egyetem tudományos előadásain keresztül a budapesti Egyetemi Anyanyelvi Napokig fiatalok és idősek gyűlnek össze, hogy elmélkedjenek, tanuljanak, vetélkedjenek anyanyelvünkön, anyanyelvünkről. *Fiatalok és idősek* váltanak szót egymással, nem

véletlenül állítottuk éppen ezt a gondolatot az idei események középpontjába: *A nyelv a nemzedékek kézfogása*. Amiként a 2023-as felhívásunkban meghirdettük: „A nyelv múltját és jövőjét a nemzedékek egymásba karolása alkotja. A generációk – noha egy nyelvet beszélnek – kialakítják saját nyelvváltozataikat, csoportnyelveiket. [...] Feladata minden generációnak, hogy »saját« nyelvét átadja az utána következőnek, de kötelessége az is, hogy elődei nyelvi szokásai iránt is érdeklődő legyen. [...] Mert anyanyelvünk nem létezne és nem létezhet a nemzedékek kézfogása nélkül”.

Szüleink, nagyszüleink, dédszüleink mindennapi nyelvhasználatát kortörténet is, hiszen őseink gondolkodásmódja, sorsának magyar valósága megjelenik szókincsükben, hasonlataikban, szólásaikban, imádságaikban. Nemcsak a literáturák alkotása, hanem a társadalom különböző csoportjaihoz tartozó közemberek mindennapi beszéde is felvillantja megpróbáltatásait, küzdelmeik morális dimenzióját, spirituális mélységeit, mondandójuk és kifejezéskincsük sajátosságait. A régmúltból is lélegző, holtukban is eleven „szótárai” ők a magyar nyelvnek.

„Azért a népeknek nincs szentebb ereklyéjük és féltőbb kincsök, mint a nyelvek és híven jegyzett történetük” – írja Bajza József, egyúttal súlyos felelősségünkre figyelmeztet bennünket. Amiként nyelvünk éltetése, úgy történelmünk hiteles megírása is ránk tartozik, a mi gondunk legyen! Hiszen olyan nemzet vagyunk, melynek nyelvterületét fél tucat állam között darabolták fel, s a békeóhajtás mindennapi fohászaink között napjainkban a legszorongatóbb. Érdeklődésünk időben és térben tág világra tekint. Ennek jegyében az Anyanyelvpolók Szövetségének egyik eredményes kezdeményezése, a képzési célzatú Anyanyelvi Akadémia programjában néhány héttel ezelőtt, január 27-én és 28-án az Újvidéki Egyetemen több mint ötven fiatal délvidéki újságíró tanácskozott nyelvi-szakmai kérdésekről, ma pedig az Újvidéki Egyetem Szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképzőjének épületében indíthatjuk útjára a magyar nyelv hetét.

Amikor tiszteletbeli elnökünk, Grétsy László nyelvész és munkatársai 1967-ben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat csillagászati hetének sikerén fellelkesülve a magyar nyelvnek is megálmodtak egy hasonló ismeretterjesztő programot, nem remélték, hogy kétgenerációnyi időn át – ha nem is azonos hőfokon és mennyiségben, de – kezdeményezésüknek folyamatosan lesznek hagyományörző követői. Az anyanyelvi mozgalom résztvevői és pártolói jól tudják – hiába az elektronikus eszköztár! –, a tudatos és igényes nyelvhasználat ma is a megmaradásunkhoz nélkülözhetetlen műveltség feltétele. „A műveltség ma – választani tudás”, írta egy helyütt Szent-Györgyi Albert. Igyekszünk erőnk szerint szem előtt tartani a nagy tudós

egyszerű és mély értelmű megállapítását. Ahhoz azonban, hogy választani tudjunk, széles választékra van szükség. Szövetségünk és most a magyar nyelv hete éppen ehhez kíván alkalmakat teremteni, hozzájárulni kifejezőskincsünk változatainak, gazdagságának és a tudatos nyelvfejlesztésre való törekvés igényének tudatosításához.

Tisztelt Magyar Nyelvet Ünneplők!

Nagy öröm számunkra, hogy idén a Délvidék ad otthont központi rendezvényeinknek, és Szabadkáról köszönetet mondhatunk a világ magyarságát videóközzvetítésünk révén. Az április 18-ai záróünnepségig – amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum patinás dísztermében tarthatunk – egy héten át tehát a magyar nyelvet igyekszünk fénykörbe vonni. A téli

esték című gyönyörű költeménye két sorában ezt írja a mi 200 esztendeje született örökifjú Petőfink: „S mindenik jó szó, mely máskor csak a légből / Röpül tán, most beszáll a szív közepébe”. Miközben megköszönöm kedves vendéglátóink szívvelgyűlésségét, azt kívánom, hogy a nemzedékek összetartója, a magyar kultúra legfőbb átörökítője: azaz minden jó szó, amely a magyar nyelv hetén elhangzik, szálljon be a szív közepébe.

Elhangzott 2023. április 11-én Szabadkán, az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán.

Juhász Judit

az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke

HÍREINK

Nemzedékek Petőfije című ünnepi délután

Az Anyanyelvápolók Szövetsége Nemzedékek Petőfije címmel rendezett ünnepi délutánt 2023. március 13-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

Az esemény közönsége (Reiser György Lukács felvétele)

A műsor nyitányaként **Magyar Valentin** Junior Prima- és Kocsis Zoltán-díjas zongoraművész Liszt Ferenc Első Mephisztó-keringőjét játszotta el. **Juhász Judit**, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke köszöntőjében elmondta, hogy a Nemzedékek Petőfije cím kapcsolódik az 57. magyar nyelv hetéhez, amely A nyelv nemzedékek kézfogása címet viseli. Elnök asszony után a legifjabb nemzedéké volt a pódium. A Zuglói Egyesített Óvoda Csicsergő Tagóvoda gyermekei: **Hámori Boldizsár**, **Mélypataki Emma**, **Mélypataki Hanna** és **Mélypataki Marcell** mondták el a János vitéz Első énekét. A budapesti Madách

Imre Gimnázium végzős tanulója, **Kiss Hanga** Petőfi Sándor Világosságot! című versét szavalta el. **Szakonyi Károly** Kossuth-díjas író ünnepi köszöntőjében kifejtette, hogy Petőfi Sándor „programjában” a közösséggel való törődést tartotta elsősnek, és kiemelte: „Petőfi lelkesedését bár történelmünk során olykor méltatlanok is zászlójukra tűzték hamis célok szolgálatában, de amikor felhangzottak versei, akkor az igazság szólt mindenképp felett.”

Juhász Judit szerint azt, hogy Petőfi mennyire összeköt bennünket, jól kifejezi Az én Petőfim Kárpát-medencei esszépályázaton indulók nagy száma is. A bírálóbizottság elnöke **Kováts Dániel** tanár úr volt, tagjai **Molnár Zsolt** történelemtanár, illetve **Nyiri Péter**, A Magyar Nyelv Múzeumának igazgatója. Kováts Dániel értékelte a beérkező pályaműveket, és hozzátette, „a pályázók mind a maguk Petőfijét mutatták be nekünk, [...] s közben megrajzolták a mi közös Petőfinket is”.

A Magyaróra című folyóirat, az Anyanyelvápolók Szövetségének szakmódszertani folyóirata 5. évfolyamának első számát Petőfinek szentelte. **Fráter Zoltán** irodalomtörténész, a folyóirat főszerkesztője mutatta be a lapszámot. **Tóth Zsófia** műsorvezető a Magyaróra bemutatója után megjegyezte, hogy Petőfi megidézése együtt jár a nagy barátira, Arany Jánosra való emlékezéssel is. **Beke József** Magyar Örökség-díjas, gyémántdiplomás magyartanár Arany János szólásainak összegyűjtésére vállalkozott, a munkát **Grétsy László**, a kötet Előszavának írója ajánlotta figyelmünkbe. Az ünnepi délután zárásaként **Tímár Sára** Junior Prima-díjas népdalénekes és zenésztársai léptek a színpadra. Különleges csokrot hallhattunk tőle: Petőfi verseiből írott dalokat. Tóth Zsófia az eseményt összegezve megköszönte, hogy „versben, prózában és dalban közösen megidéztük a mi Petőfinket, a nemzedékek Petőfijét”. Reiser György Lukács fényképei honlapunkon érhetők el.

A magyar nyelv hetének nyitó- és záróünnepségről

Az 57. magyar nyelv hetének jelmondata: *A nyelv nemzedékek kézfogása*. Ennek a gondolatnak szellemében **Juhász Judit**, az Anyanyelvpolók Szövetségének elnöke megnyitóbeszédében kiemelte, hogy a Szövetség a teljes nemzetben gondolkodik, és megfogalmazta, hogy a nyelv múltját és jövőjét a nemzedékek egymásba karolása alkotja. (Juhász Judit teljes beszédét e lapszámunkban közöljük.) Elnök asszony mellett az egybegyűlteket **dr. Ivanović Josip**, az MTTK dékánja is köszöntötte.

Pillanatkép a nyitóünnepségről (a Magyar Szó felvétele)

Debreczeni-Droppán Béla, a Honismereti Szövetség elnöke kiemelte, hogy a magyar nyelvet ünnepelni kell, hiszen ez az, ami összeköt bennünket. Hozzátette, hogy e rendezvénysorozat lehetőséget ad minden résztvevőnek, hogy egy héten át aktívabban foglalkozzon anyanyelvünkkel, a nemzeti identitásunk legfontosabb alkotóelemével.

A hét záróünnepségét 2023. április 18-án a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében tartotta az Anyanyelvpolók Szövetsége. **Bényi Ildikó** műsorvezető megosztotta a közönséggel, hogy több mint 50 rendezvényt tartottak Kárpát-medence-szerte az irodalmi kávéháztól a tudományos tanácskozáson át az anyanyelvi vetélkedőig. Az 57. magyar nyelv hetének fővédnöke **Semjén Zsolt** miniszterelnök-helyettes volt, akinek köszöntő levelét a műsor elején hallhattuk. Házigazdánk, **L. Simon László** főigazgató nevében **Tomka Gábor** főigazgató-helyettes köszöntötte a jelenlévőket. A régész elmondta, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum, amely nemzetünk legfőbb tárgyi emlékeit őrzi, büszke arra, hogy anyanyelvünk ünnepének is otthont adhat. **Grétsy László**, az Anyanyelvpolók Szövetségének tiszteletbeli elnöke köszöntőjében a magyar nyelv hete több mint fél évszázados

történetét vázolta fel, felhívva a figyelmet arra, hogy ritkán él meg ilyen hosszú kort egy civil kulturális kezdeményezés. A Junior Prima-díjas tenor, **Szelezcki Artúr** Berzsenyi Dániel A tavasz című versét hozta el Kodály Zoltán megzenésítésében. Zongorán kísérte **Gyökér Gabriella**, a Zeneakadémia művésztanára. Az előadás után az Anyanyelvpolók Szövetsége virágcsokorral köszöntötte a fiatal énekes mesterét, **Marton Éva** Kossuth-díjas művésznőt. A nyelv nemzedékek kézfogása gondolatkörhöz kapcsolódva **Bóna Judit** nyelvész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarának dékánhelyettese tartott előadást A generációk nyelvhasználatának kutatása a változó világban címmel, amely a gyermeknyelvi kutatásokról és az időskorúak beszédhasználatának vizsgálatáról adott átfogó képet.

Az Anyanyelvpolók Szövetsége 2022-ben új elismerést alapított: az Anyanyelvünkért Emlékermet. A kitüntetést évente olyan közszereplőknek adományozzák, akik támogató együttműködésükkel segítik az anyanyelvi mozgalom törekvéseit. Az első kitüntetettet, **Szamosvölgyi Pétert**, Sátoraljaújhely polgármesterét **Nyiri Péter** méltatta. Szamosvölgyi Péter 25 éve kíséri figyelemmel az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati versenyt és a Szövetség számos sátoraljaújhelyi-széphalmi programját. **Pintér Attila** szobrászművész által készített emlékermet Juhász Judit elnök adta át. **Piros Ildikó** Kossuth-díjas színművésznő Szabó Magda üzenetét hozta a záróünnepségre: „A nyelvet ne hagyjátok, különben Isten ledob a tenyeréről”.

Juhász Judit zárszavában elmondta, büszkének kell lennünk anyanyelvünkre, hiszen elsősorban nekünk kell értékelnünk annak szépségét és gazdagságát. Petőfi Sándort idézve nyitotta meg a magyar nyelv hetét, és vele is zárta le: „S mindenik jó szó, mely máskor csak a légből / Röpül tán, most beszáll a szív közepébe”.

Az 57. magyar nyelv hetének további programjairól a honlapunkon olvashatnak, valamint megtekinthetik a megnyitón és a záróünnepségen készült videófelvételeket is.

A képen balról jobbra: Szelezcki Artúr, Bóna Judit, Piros Ildikó, Marton Éva, Gyökér Gabriella, Juhász Judit, Grétsy László, Szamosvölgyi Péter és Bényi Ildikó (Rosta József felvétele)

PONTOZÓ Grétsy László rovata

Mindenekelőtt a Pontozó 2023. évi 1. számú rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Zanzásítás. 1. Szőkevény köszvénye. 2. Regényes nyeregség. 3. Lomtáram rámostam. 4. Bordalaim birodalma. 5. Titokban kibontat.

II. Hírességek. 1. Ácsi + Nyák > Csákányi. 2. Mony + Noha > Homonnay. 3. Kyri + Hant > Karinthy. 4. Kend + Rőmi > Körmendi. 5. Ámos + Rész > Mészáros. 6. Pont + Mars > Monspart. 7. Csuk + Mány > Munkácsy. 8. Nena + Lopó > Napóleon. 9. Napi + Inga > Paganini. 10. Cseh + Burt > Schubert.

III. Hétszer hét. 1. Aszkéta. 2. Shakira. 3. Ráolvas. 4. Csontó. 5. Részvét. 6. Édesség. 7. Száguld. A megjelölt átlókból kiolvasható két Petőfi-vers közül az elsőnek címe A honvéd, a másodiké pedig a sorok átrendezése után A huszár.

IV. Szójátékos csattanó. Órákat elgombfociznak a fedelén.

A legalább 80 pontot szerzett megfejtők közül a következők nyerték meg Balázs József Attilának a Tinta Kiadó gondozásában megjelent, Szólásbúvárlatok című könyvét: Búcsú-Martonosi Gizella, dr. Dudás Jenőné, Együd András Buda, Hergár Réka, Huszár Beáta, Némethné Balázs Katalin, Piller Adrien, Taschner Katalin, Tóth Tamás, Ury Lajos.

A Pontozó új feladványai

I. Szóláskvintett. Azért adtam e kis rejtvénynek ezt a címet, mert ha a *kvartett* és a *szextett* már megérték arra nyelvünkben, hogy ne csak zenei vonatkozásban használhassuk őket, hanem sorszámuk alapján is, akkor a *kvintett* is megérdemli, hogy itt azt az öt szólast jelentse, amelyet e rejtvényben várunk olvasóinktól. Mindegyik meghatározásra egy kétszavas szólast kérünk: mindenhol egy igét s előtte egy ragos főnevet. A meghatározások: 1. Ravaszkodás áldozata lesz. 2. Elküld, kiutasít valakit. 3. Szőkve távozik valahonnan. 4. Tudást, tehetséget nem méltó módon hasznosít. 5. Izgatottan, idegesen várakozik. Minden helyes válasz 4 pontot ér, az öt együtt tehát 20-at. A helyes válaszok együttese ugyanebben a sorrendben valamilyen zárja utal.

II. Időutazás. Az idő, amely – filozófiai értelemben – a térrel együtt az anyag létezésének alapformája, óriási szerepet tölt be mindnyájunk életében. Nem csoda, hogy egy sor bölcsesség hirdeti fontosságát, nélkülözhetetlenségét: Az idő pénz; A legjobb orvos az idő; Aki időt nyer, életet nyer stb. Rejtvényünk tíz jobb oldali meghatározása valamiképpen mind az időre vonatkozik, azzal kapcsolatos. De olvasóink ezekre a meghatározásokra csak akkor válaszolhatnak, ha előbb mind a tízszere a bal oldali két definícióra is megtalálják a helyes, egyenként négy betű(jegy)ből álló választ. Az idővel kapcsolatos meghatározásokra a bal oldali két meglelt szó betűinek együtteséből rakhatják össze a választ. Mivel feladványunkban összesen 10x3, azaz 30 szót kell megfejtteniük, az ezzel szerezhető pontok száma is 30. S reméljük, hogy azt a kis időt, amelyet erre szántak, kellemes időtöltésként könyvelik el.

1. Ennivaló:
Ferde (pl. betű):

A reggel után következő
napszak:

2. Magaslat: Rövid idő múlva
(tagadó mondatban):

Önálló női név, de a Mária beceneve is:

3. New . . . ; A régi időben
USA-beli nagyváros: (választékos szóval):
Germán eredetű férfi utónév:

4. -fajta: Alkonyattájt:
Karancsi település:

5. Könyörgő: A régi *ezten idő* kifejezésből
Neves művész- alakult szavunk:
történésszünk volt (Géza):

6. *Ezzé* szavunk ellentéte: Hosszú időszak:
Népnév, amely *asztal* és
csavar szavunk előtagja is lehet:

7. Telepes növény: Ősi időmérés eszköz:
476-ig tartó történelmi időszak:

8. Finnugor nyelvű nép: Hó eleji nap:
Műsorszórás:

9. Figyelmeztető beírás Versenyzési feltétel,
az ellenőrzőbe: követelmény:
Korhol, pirongat:

10. Gazdasági épület, fészker: 240 órán át tartó:
Sánta, bicegő nyelvjárási szóval:

III. Hétszer hét. Ha olvasóink helyesen válaszolnak meghatározásainkra, akkor a kitöltött rejtvényábra bal felső sarkától a jobb alsó sarokig egy zenei szakkifejezést olvashatnak össze. Ha ezek után megfelelően átrendezik a sorokat, akkor az ábra jobb felső sarkától a bal alsóig egy másik zenei szakszóra bukkanhatnak. A meghatározásokra adott minden helyes válaszáért 1 pont, az ábrából kiolvasható két szakszóért pedig 7-7, összesen tehát 21 pont jár.

- Buzdít, cselekvésre ösztönöz:
- Olasz márkájú gyomorkeserű:
- Porszerű égéstermékkel befedő:
- A Nap istene a görög mitológiában:
- Kacagás:
- Tiszta és rendezett:
- Teveháton utazók csoportja:

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül elég a Poén a parton című rejtvény csattanóját beküldeniük. Értéke 25 pont. Rejtvények együttes pontértéke 96 pont, de már 80 pont is elég a nyereménysorsolásban való részvételhez. A megfejtéseket **2023. július 31-ig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1368 Budapest, Pf. 250; vagy a rovat szerkesztőjének ímélcímére: gretsyl@t-online.hu. Jó fejtörést kívánunk a feladványok készítői:

Grétsy László (I., II.), Schmidt János (IV.), Varga István (III.)

	1	RADIOAKTIV ELEM	ÉNEKELHETŐ KÖLTÉMÉNY	TÖRTETŐ EMBER	<p align="center">Poén a parton</p> <p align="center">A nyegle suhanc a tóparton megszólít egy idősebb horgászt: – Harapnak a halak, tata? (A választ az ábrában rejtettük el.)</p>									
AUTÓKÜRT A FÖLDRE PAKOL	▶	▶	▶	▶										
LITER LEKÖTELEZETTSÉG	▶													
SZEZONVÉG!			A SUGÁR JELE TROGIR KÖZEPE!	▶										
NÉHAI ÍRÓ (NÁNDOR) NITROGÉN					RÁBAKÖZI HELYSÉG	KÖZÖSSÉG SZÓRAKOZTATÓ TAGJA	PÁGER NÉHAI SZINÉSZ	ILYEN JÁTÉK A SZÓLÁNC IS						
2			TATABÁNYA KÖZELI FALUÉN, LAT.	▶					M					
HALOM SZÉLE!	▶													
OSZTRÁK AUTÓK JELZÉSE	▶	KÉRDŐSZÖCSKA ... SÁMUEL (KIRÁLY)	▶	SZTRÁTUM TELEPÜLÉSTUDOMÁNY	▶									
TÁPLÁLÓ LEVES RÓMAI 50-ES	▶				HAMIS (HANG) TILALMAT SZÚNTET	▶								
SZINÉSZNŐ, JÓKAI FELESÉGE (RÓZA)	▶		LENGYEL VEZÉR (JÓZSEF) BÁTORIT	▶			KÖZÉPEN SIMA! ÜRES KAS!	▶						
PASCAL, RÖVIDEN NORVÉG AUTÓJEL	▶	MUSICALÉNEKES (ANDREA) IGEKÉPZŐ	▶				AZ OXIGÉN VEGYJELE DE, AZONBAN	▶						
EGYBEVÁGÓSÁG	▶													
KLUBTAGOT SZIGORÚAN BÜNTET	▶						E NAPON SELYMES ...; HALFAJ	▶						
ÚJSZÜLÖTT GÉPKOCSI, RÉGISEN	▶							TONNA IMMÁR ADHATÓ NŐI NÉV	▶					
NÉVELŐ SZINÉSZ, RENDEZŐ (ANDOR)	▶	NÉMÁN ÉVEZI KÖZELHARC	▶		ANGOL NŐI NÉV SZLOVÁK AUTÓJEL	▶								
DALVÉG! HIDEG IDŐBEN VISELJÜK	▶				MARIKA AZ IRIGY NEHEZEN TESZI	▶								
MOZI KÖZEPE!	▶		KÁLIUM PRIZMA IZLANDI PÁTBÓL	▶	... RISI; OL RENDEZŐ MEXIKÓI PENZNEM	▶								
A KÖZELMŰLTBAN	▶				ÜSTI ... LABEM; VÁROS TIRUSKA	▶								
OTÍLIA, BECÉZVE MOTOROS VISELI A FEJÉN KELVIN	▶			ET CETE- RA, RÓV. FENNKÖLT VERS	▶			AZ ILLETŐ MENY- ASSZONY	▶					
TÉSZTÁT MEGNYÚT LAJOSKA	▶						A -RA PÁRJA A MŰLT IDŐ JELE	▶						
					SZOMJAS ÁLLATOT ELLÁT	▶								

Felsőoktatási intézmények Kazinczy-versenye

Idén 51. alkalommal rendezték meg a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen a felsőoktatási intézmények Kazinczy Ferencről elnevezett szép magyar beszéd versenyének országos döntőjét. A versenyen a hazai és a határon túli pedagógusképző, hittudományi és jogtudományi főiskolák és egyetemek negyven hallgatója vett részt.

Kazinczy-érmek nyertek:

Gál Péter Zoltán Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar; felkészítő tanára: Gréczi-Zsoldos Enikő;

Móricz Virág Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Szeged; felkészítő tanára: B. Fejes Katalin;

Patkó Tímea Virág Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr; felkészítő tanára: Sütő Csaba András;

Pók Márkné Sellyei Dorottya Apor Vilmos Katolikus Főiskola; felkészítő tanára: Gasparicsné Kovács Erzsébet;

Bagi Bernadett Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Gyógy pedagógus-képző Intézet, Szeged; felkészítő tanára: Tóthné Aszalai Anett;

Bali Mónika MATE Kaposvári Campus Nevelés- tudományi Kar, Kaposvár; felkészítő tanára: Szili Katalin;

Horhi Márta Dóra ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest;

Lang Márk ELTE Berzsényi Dániel Pedagógusképző Központ, Szombathely; felkészítő tanára: Czetter Ibolya;

Móricz Virág Kinga Újvidéki Egyetem Bölcsész- tudományi Kar, Szerbia; felkészítő tanára: Katona Edit;

Berki Tünde Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged; felkészítő tanára: Beslin Anita;

Végh Nóra Zsuzsanna Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest; felkészítő tanára: András Dorottya és Könczöl Miklós;

Baj-Pulai Viktória MATE Kaposvári Campus Nevelés- tudományi Kar, Kaposvár; felkészítő tanára: Szili Katalin.

A versenyzők csoportképe
(Forrás: Anyanyelvápolók Szövetsége)

A Kazinczy-verseny döntője

2023. április 20–23-án zajlott Győrben a nagymúltú Kazinczy-verseny LVII. Kárpát-medencei döntője. A megmérettetésre mintegy százötven versenyző érkezett az ország minden vármegyéjéből, valamint a határon túlról, Délvidékről, Erdélyből, Felvidékről és Kárpátaljáról.

A „nulladik napon”, csütörtökön este a házigazda Kazinczy Ferenc Gimnáziumban gyűltek össze a diákok és a felkészítő tanárok, akiket a hagyományoknak megfelelően **Németh Tibor**, az iskola igazgatója köszöntött. A rendezvénysorozat – az előző évek hagyományait követve – egy könyvbemutatóval kezdődött. Alig néhány nappal ezelőtt került ki a nyomdából **Kovács László**nak, a somorjai Madách Imre Gimnázium nyugalmazott igazgatójának Nyelvünkről – nyelvünkért című könyve, amely a Kazinczy Ferenc Gimnázium alapítványának gondozásában jelent meg, és amelyet **Kovács Dániel**, a Kazinczy Ferenc Társaság nyugalmazott elnöke rendezett sajtó alá.

Pénteken a gimnáziumban megkoszorúzták Kazinczy Ferenc szobrát, ezután következett a városháza dísztermében a verseny ünnepélyes megnyitója. A verseny első napján a szabadon választott szövegeket mutatták be a versenyzők, majd a példamondat-jelölésben számoltak be tudásukról. Délután városnézés, este pedig ünnepi hangverseny színesítette a hétvégét.

Szombaton a kötelező szövegek felolvasásával folytatódott a verseny. Délután a bírálóbizottságok tagjai a két nap során szerzett tapasztalataikról fórumot tartottak a versenyzőknek és a felkészítő tanároknak.

Vasárnap reggel a győri városháza dísztermében ünnepélyes eredményhirdetéssel zárult az esemény. Az eredményeket, valamint **Kovács László** és **Eőry Vilma** beszédét honlapunkon olvashatják. *(Reiser György Lukács beszámolója alapján)*

Az eredményhirdetés hallgatói (Reiser György Lukács felvételén)

„... egyetlen batyunk botunk fegyverünk az anyanyelv”

Kányádi Sándor

Az őszi- és kajsziarackra vonatkozó szavaink története

Magyarkajszi

Budapest kajsziarack

Remény ősziarack

Rózsakajszi